

6. T r e s t i B a l t i j a s v a l s t ī s
u n s p e c i ā l i L a t v i j ā.

a) Vispārējais rūpniecības koncentrēšanās stāvoklis.

Gribās teikt dažus vārdus par uzņēmumu apvienībām Baltijas valstīs kā mums vistūvāk stāvošo jautājumu.

Mūsu kaimiņi Lietāva un Igaunija tāpat kā Latvija nav rūpniecības zemes. Latvijā rūpniecībā nodarbināti apm. 12,0% no visa iedzīvotāju skaita, Igaunijā 15,7%. Arī Lietavā tikai neliela iedzīvotāju daļa ir nodarbināta rūpniecībā. Vietējā rūpniecība šinīs valstīs arī sedz tikai daļu no patēriņam vajadzīgo ražojumu, pārējo ir jāieved. Vietējā rūpniecība lielā mērā var pastāvēt aizsargmuitu dēļ. Bet arī neskatoties uz to starptautiskām uzņēmēju apvienībām, lieliem trestiem, ir liels iespaids uz vietējo šo valšņu rūpniecību. Kāds ir šis iespaids, kāda ir savstarpēja sakarība, tas prasa lielākus un dziļākus pētījumus. Šeit pievedīšu tikai galvenos sakarus, kādi šo valšņu rūpniecībai pastāv ar starptautiskām uzņēmēju apvienībām un galvenās vietējo uzņēmēju savstarpējās apvienības. Jāpiezīmē, ka modernā tresta forma, t.i. uzņēmumu pilnīga saplūšana parādas mazākā mērā. Cik lielā mērā tā tomēr ir izpaudusēs, tas arī prasa specialus dziļākus pētījumus.

Piegriežoties uzņēmumu apvienības jautājumam Baltijas valstīs attiecībā uz Latviju ir jāpiemin 1927.g. dibinātā sērkočiņu stiebriņu ražotāju apvienība, kurā iegāja 7 firmas. 1926.gadā 9 lielāki ķieģeļu rūpniecības uzņēmumi nodibināja ķieģeļu sindikatu. Attiecībā uz Latvijas saimniecisko uzņēmumu piedalīšanos starptautiskos kartelos un trestos ir jāpiemin Latvijas sērkočiņu fabriku uzpirkšana no Zviedru sērkočiņa tresta puses, kā sekas pa daļai bija Latvijas valdības līgums ar Zviedru sērkočiņu trestu, kura rokās tika nodota uz 28 gadiem sērkočiņu ražošana un pārdošana Latvijā. Latvijas valdība sakarā ar šo līgumu saņēma 6 milj. dolaru lielu aizdevumu.

Vēl jāpiemin 1927.gadā Saeimā iesniegtais linu tirdzniecības karteļa projekts, kurš paredzēja pārdošanas sindikatu ar cenu kontroli starp Latviju, Krieviju un citām Baltijas valstīm. Vēl varētu atzīmēt Latvijas, Igaunijas muitas unijas sarunas.¹⁾

Attiecībā uz Latviju būtu vēl jāatzīmē Latvijas vienīgās cementa fabrikas līdzdalība pie starptautiskā cementa sindikata, kas protams atstāj iespaidu uz viņas cenu politiku. Bez tam jāpiemin Latvijas lielāko dzirnavu apvienība, sakarā ar kuras cenu politiku pēdējā laikā tiek daudz runāts. Arī par to varētu uzrakstīt speciālu darbu.

1) Fischer u. Wagenführ, Kartelle in Europa. 1929.
212.-213.lpp.

Attiecībā uz Lietuvu jāatzīmē dzelzs lieltirdzniecības uzņēmumu cenu konvencija, noslēgta 1927.gadā un pastāv Kauņā un Mēmelē. Kauņā un Mēmelē nodibināja arī cementa lieltirdzniecības sindikatu. Ādu ražošana ir gandrīz tikai divu lielu uzņēmumu monopols. Alus darītavas 1926.gadā vienojās attiecībā uz kopēja noieta regulēšanu.

Attiecībā uz piedalīšanos starptautiskos kartēļos un trestos ir jāpiemin sērskociņu monopols, kuŗu Lietavas valdība nodeva Zviedru sērskociņu tresta rokās pret 10 milj. dollaru lielu aizdevumu.¹⁾

Attiecībā uz Igauniju ir jāpiemin vienošanās starp igauņu alusdarītavām 1926.gadā, ar kuŗu tās sadalīja savā starpā pārdošanas apgabalus. Tanī pašā gadā visas 12 tabakas fabrikas nodibināja iekšējā tirgus regulēšanas vajadzībām tabakas sindikatu. Arī lielākās papīru un celulozes fabrikas noslēdza karteli akciju sabiedrības formā ar 5 milj. Ig. marku lielu kapitalu (1925.g.). Šis kartelis paredz cenu un noieta regulēšanu Krievijas tirgū un vēršas pret ārzemju papīra ievēdumiem. 1928.gadā Tirdzniecības un Rūpniecības akciju sabiedrība Kreenbalt'ā nodibināta kā 4 ievērojamāko Igaunijas tekstilfabriku ražojumu pārdošanas sindikats, kuŗš savus pusfabrikatus nodod tālākpārstrādāšanai vienai firmai - Zintenhof'as vilnas manufakturas s-bai.²⁾

1) Fischer, Kartelle in Europa. 1929. 214.lp.

2) " " " " 211.lp.

Arī Igaunija ir nonākusi atkarībā no Zviedru sērkočiņu tresta, t.i. noslēgusi ar to līgumu, ar kuŗu Zviedru sērkočiņu trests ir ieguvis Igaunijā monopolu. Igaunijas valdība kā kompensāciju saņēma no Zviedru sērkočiņu tresta aizņēmumu.

Runāt par pārejām Baltijas valstīm specialī šeit būtu no mazāka svara. Varētu atzīmēt to, ka uzņēmumu koncentrācija iet uz priekšu arī Somijā, kuŗa arvien vairāk industrializējas. Svarīgākā, t.i. kokrūpniecības nozare, atzīmējama Finska Sagverksägare Föreningen, t.i. kokapstrādāšanas uzņēmumu apvienība, kuŗa apvieno 4/5 no šīs nozares produkcijas un kuŗu var uzskatīt par cenu karteli. Celulozes un papīra ražošanas nozarēs pastāv pārdošanas sindikāti. Arī koktirgotāji ir apvienojušies kopējā pārdošanas kantorī.¹⁾

Par Poliju šeit atsevišķi nerunāšu. Tā jau ir lielākā mērā rūpniecības zeme un viņā koncentrācija, tāpat kā citās lielās rūpniecības zemēs, ir jau gājusi diezgan tālu. Sevišķi tas sakams attiecībā par dzelzs-un metāla rūpniecību. Polijas piedalīšanās pie starptautiskā tērauda tresta nav vēl pilnīgi noskaidrota. Arī Polijā Zviedru sērkočiņu trests ir ieguvis monopola stāvokli, noslēdzot ar aizdevumu Polijas valdībai saistītu līgumu.

Interesanti būtu noskaidrot Baltijas valšķu rūpniecības uzņēmumu savstarpējo sakarību. Bet tas prasa tuvākus pētījumus.

---

1) Fischer. Kartelle in Europa. 1929. 182/183.lpp.

7. S t a r p t a u t i s k a s u n v i s p a s a u -
l e s t r e s t u a p v i e n ī b a s u n t o
p i e m ē r i.

a) Vispasaules monopola iegūšanas tendence. Vispārējais
trestu apvienību resp. trestu - trestu stāvoklis.

Starptautiskā koncentrēšanās var notikt vai nu mazāk
ciešā formā, t.i. dažādu savstarpēju vienošanās ceļā jeb
pilnīgi dažādu valstu uzņēmumiem saplūstot, t.i. rodoties
starptautiskam trestam. Starptautiskais trests var rasties
arī tādā veidā, ka vienas valsts, t.i. vienā valstī atrodo-
šais trests, nodibina otrā valstī savu filiāli. Starptau-
tisku uzņēmēju apvienību rašanās ciešākā formā, t.i. kon-
cernu un trestu formā, parasti notiek aiz diviem iemesliem:
vispirms, tiesiskas un politiskas attiecības, kuŗas spiež
ierīkot ārzemēs filialuzņēmumu sevišķas sabiedrības formā
un tad galvenām kārtām aizsargmuitu sistema, kuŗa apgrūtina
eksportu un piespiež lielo uzņēmumu pašam ražot otrā valstī.
Var būt netikai ražošanas uzņēmums otrā zemē, bet arī pār-
došanas sabiedrība. Pirmā vietā attiecībā uz starptautiskiem
uzņēmumiem, arvien stāv petrolejas rūpniecība. Standard
Oil koncernam pieder pāri par 500 sabiedrībām 52 dažādās

zemēs ar apm. 20 miljardu RM. kapitāla. Tad Holandes petrolejas sabiedrība ar 680 miljoniem huldeņu un ar viņu saistītā Shell - Transport & Trading Co. ar 43 milj. £ . Trešā petrolejas koncerna priekšgalā stāv Anglo-Persian-Oil Co. ar 20 milj. £ , pie tās piedalās arī angļu valdība.¹⁾

Starptautisko koncernu un trestu nozīme pasaules saimniecībā arvien pieaug. Tanī laikā, kad starptautiskie karteli ir iespējami tikai starp zemēm ar apm. vienādu attīstību un kapitālspekku, un tamdēļ aprobežojas parasti ar vienošanās starp Eiropas valstīm, koncerni un tresti ir iespējami arī starp/^{uz}nevienlīdzīgas pakāpes atrodošām zemēm, t.i. vājāko pārvaldīšanas formā. Starptautiski koncerni arī bieži pateicoties savam monopola stāvoklim vienā zemē un savam kapitāla spēkam bieži izved konkurences cīņu otrā zemē ar sevišķu nesaudzību. Starptautiskie koncerni var izcēlušos konkurenci apkarot daudz lielākā mērā nekā starptautiski karteli. Viņi var arī vieglāk izvest racionalu darba dalīšanu starp atsevišķām zemēm. Ja ņem vērā vēl milzīgo starptautisko koncernu veru, tad var saprast šo milzu organizāciju spēku. Pret to palīdzēt varētu vienīgais valsts ieveduma monopols. Šim ieveduma monopolam būtu jāstāv ciešā sakarā ar iekšējo patēriņu un tirdzniecību. Caur to radīta pieprasījuma kopēja sasāistīšana vienā zemē būtu faktors, ar kuŗu būtu jārēķinās arī lielākiem monopolistiem.

1) Liefmann, Kart., Konz. und Tr. 1930. 321/322.lpp.

Vēl līdz šim nevienam atsevišķām koncernam nav izdevies svarīgu preču laukā panākt pasaules monopolu. Tādā gadījumā valstij būtu iespējams vismaz 2 dažādus koncernus nostādīt vienu pret otru.¹⁾ Bet jautājums, ja šie koncerni savā starpā saprotas un saplūst, ko tādā gadījumā varētu darīt valsts vara? Vai palīdzētu tādā gadījumā arī šis ieveduma monopols ?

Šinī gadījumā jau redzam saimnieciskās politikas jautājumus saplūstot ar ārējās politikas jautājumiem.

Starptautisko trestu starpā konkurences cīņa parasti ilgi nevelkas. Ja pretinieks nav pietiekoši vājšs, lai viņu ātri uzvarētu, tad parasti notiek vienošanās kontingējot noietu un t.l.

Starptautiskie koncerni nes sev līdz dažādas vēlamas un nevēlamas parādības. Galvenais atkarājas no tā, kā šo starptautisko uzņēmēju vadītāji izlieto savu varu. Šī vara tiek izlietota lai gūtu pēc iespējas lielāku peļņu. Cenšanās pēc šī mērķa sasniegšanas pateicoties šai varai nes un ir saskaņota ar visas pasaules saimniecības kopējām interesēm tikai tiktālu, ciktāl tā saskan ar privātām peļņas interesēm. Citā gadījumā tās iet pat pret visas pasaules kopējām saimnieciskām interesēm. Pacēlas jautājums, kāds ir un var būt šis iespaids ?

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 330/331.lpp.

b) General Electric AEG.

Vienošānās starp vācu koncernu AEG. un amerikāņu General Electric deva iespēju pavairot amerikāņu elektrības trestam ievērojamā mērā gūt iespaidu par otru pēc lieluma Eiropas koncernu, un ir itkā priekštecis starptautiskās elektrotehniskās ražošanas un tirdzniecības apvienības radīšanai, pie kuŗas varēs pieslēgties visas lielākā mērā organizētas elektrotehniskās rūpniecības iestādes pārējā pasaulē. General Electric kuŗam agrāk piederēja AEG akcijas par $1\frac{1}{2}$ miljardu dolaru, saņē m vēl 15% visa koncerna akciju un tagad valdot par 30% visu AEG akciju ir tuvs t.s. "kvalificētam mazākumam" (pēc AEG noteikumiem = $33\frac{1}{3}\%$). Pamata kapitāls (AEG) tiek palielināts no 150-210 milj. marķu, pie kam General Electric saņē akcijas pēc kursa 200%, t.i. nedaudz augstāk par vidējo pēdējā laika kursu. Daļa akciju, kuŗas netika nodotas amerikāņu trestam tiks izlietas darījumiem ar Eiropas elektriskās rūpniecības uzņēmējiem. General Electric AEG iekāršana, kuŗa viņam izmaksāja apm. 100 milj. marķu zināmā mērā noslēdz viņa iespaida riņķi un nostāda viņu radošamies starptautiskā elektrotehniskā bloka priekšgalā. Ar šo apvienošanos AEG kapitāls tika palielināts par 70 milj. marķu, kam bija

liela nozīme. Jautājums par tirgus teritoriālo sadalīšanu nav galīgi noskaidrots. Viens vienošanās punkts skan: "AEG kopīgi ar General Electric izstrādā visu valšķu elektro-techniskās rūpniecības apvienotā darba plānu. Paredzamā abu koncernu kopdarbība sev par mērķi uzstāda arī pastiprināt draudzīgas attiecības ar citiem Eiropas elektro-techniskiem uzņēmumiem, kuŗi atrodas jau līguma attiecībās ar abiem koncerniem". Iespējams, ka šī kopdarbība izvērtīsies kopējās visu ieinteresēto sabiedrību ražošanas programmas izstrādāšanā un tirdzniecības aparata racionalizacijā. Šī vienošanās rāda amerikāņu trestu iespaيدا pieaugšanu samērā ar Eiropas uzņēmēju apvienībām. Šiem elektro koncerniem bija līguma attiecības jau 1903.g., bet tad runa bij tikai par tirgus sadalīšanu. Pēc kara tiek noslēgta jauna vienošanās, bet tā jau samazina AEG darbības un iespaيدا apjomu, jo no viņas tagad tika atņemti tādi noieta tirgi, kā Holande, Beļģija, Šveice, Balkani un SSSR. Tas nevarēja neatsaukties uz AEG. konkurences spējām, jo viņa eksportē apm. 40% savas produkcijas. Amerikāņu tresta finansiелās varas pieaugšana, amerikāņu kapitāla iespiešanās visas Amerikas, Tālo Austrumu un Eiropas elektriskā rūpniecībā, tuva amerikāņu finansielo grupu kopdarbība ar elektrisko Z.A.S.Valšķu

elektrotehnisko rūpniecību, amerikāņu eksporta pieaugums, lielais amerikāņu elektrisko firmu apgrozības pieaugums, viss tas spieda AEG nākt jaunās līguma attiecībās un kaut arī caur zināmu piekāpšanos varētu saņemt finansiālu palīdzību un paplašināt sava iespaida apjomu.¹⁾

-----

¹⁾ Mir. hoz. i mirov. politika. 1929.

c) Vienošanās slāpekli saturošu vielu ražošanas
Laukā.

Vienošanās, kuŗu parakstīja vācu J.G.Farben-Industrie A.-G. un angļu "Angļu Imperijas ķīmiskā tresta" priekšstāvji ar Čiles finansu ministri nolūkā uzsākt kopdarbību pasaules tirgus apgādāšanā ar mākslīgiem nitrātiem un Čiles zalpetri, itkā noslēdz cīņas periodu starp dabiskiem un sintētiskiem nitrātiem. Pirmās vienošanās sekas, kuŗas mērķis bija vispirms stabilizēt cenas, bija vispirms cenu pazemināšana uz slāpekļa savienojumiem caurmērā pa 10 šiliņiem uz vienu tonnu. Jautājums par ražošanas kvotām netika galīgi izšķirts, bet pēc esošām ziņām Čilei būšot 25-30% no kopējās produkcijas. Zalpetra iegūšana Čilē pēdējos 2 gados arvien pieauga un ir paredzētas jaunas būves no Gugenheima puses, zem kuŗa kontroles atrodas vairāk par 50% no visa iegūtā zalpetra daudzuma. Čiles zalpetra noiets Eiropā par 1928/29.g. pārsniedza priekškaŗā daudzumu. Tā Vācija ieveda 96 tūkst. tonnu pret 48 tūkst. tonnu iepriekšējā gadā. Lielākā šīs palielināšanās daļa krīt uz t.s. "kalīda" savienojumu, kuŗš tiek iegūts pēc Gugenheima metodes.¹⁾

1) Mir. hoz. i mir. politika. 1929.

d) Starptautiskā konvencija mākslīgā zīda
ražošanā.

1929.g. sākumā tika laužta mākslīgā zīda ražošanas konvencija no vācu J.G.Farben-Industrie puses, kuŗš aizrādīja, ka ārzemju firmas pārdod Vācijas tirgū 60% no Vācijas patēriņa par daudz zemākām cenām nekā vācu firmas. Konvencijas likvidēšanu pastiprināja konkurences cīņa starp vācu koncerniem (galvenām kārtām starp Glanzstoff un J.G.Farben-Industrie, kuŗa produkcija stipri pieauga) un līdz ar to radīja noieta grūtības. Cīņa nobeidzās ar to, ka tika noteiktas vienādas cenas, uz ko lielu iespaidu darīja arī Glanzstoff apvienošanās ar Holandes koncernu. Koncentrācijas process turpinās, jo paredzama Glanzstoff Holandes koncerna apvienošanās Z.A.S.Valstīs ar nolūku pievienoties pie unijas. Vācu koncernu vienošanos mākslīgā zīda cenu regulēšanas laukā, pie kuŗa neoficiali pievienojās arī itālu firmas, jāuzskata kā kopdarbības sākumu mākslīga zīda ražošanas laukā.

Vienošanās starp Ver. Glanzstoffwerke A.-G., pie kuŗa pieder arī Bemberg A.-G., ar Holandes koncernu Enka, kuŗš šim mērķim palielināja savu kapitālu no 25 milj. fl. uz 125 milj. fl. un pieņēma nosaukumu Allgemeine Kunstzijde

unija. Pret tās akcijām tika iemainītas Ver. Glanzstoffabriken akcijas. Savādi ir, ka holandiešu sabiedrība uzņēm sevī daudz lielāku vācu sabiedrību. Tas stāv sakarā ar nodokļu apstākļiem. Ražošanas attiecības tomēr palika starp vācu un holandiešu sabiedrībām kā 2/3 : 1/3. Tomēr finansielais koncerna smaguma punkts un līdz ar to lielākā daļa vācu zīdrūpniecības atrodas tagad Holandē. Šis gadījums ir līdzīgs ar Margarine Unie, kuŗa kontrolē apm. 60% no vācu produkcijas.¹⁾

Šīs divas lielākās Eiropas ražotājas ar to ir ienesušas jaunu lielu faktoru mākslīga zīda rūpniecībā, kuŗā jau līdz šim ir notikušas daudzas saplūšanas. Holandiešu sabiedrība ar savām transakcijām gribēja palielināt kapitalu un darbības spēju. Vācu sabiedrība ar šīs unijas radīšanu panāca lielāku stabilitāti Eiropas mākslīgā zīda tirgū. Darbības aploks jaunam koncernam ir ļoti liels, jo blakus savām apakšsabiedrībām, kādas ir abām saplūdušām sabiedrībām iekš-un ārzemēs, viņi saistīja pie sevis piedalīšanās ceļā arī daudzus patstāvīgus mākslīga zīda uzņēmumus, kā holandiešu Breda die Viscose, Kelnes Courtauld un Snia Viscosa Itālijā. Courtaulds priekšstāvja ievēlēšana koncerna padomē norāda uz starptautiskās sapraššanās vēl tālāko izveidošanos. Koncerns ir kapitalu tādā mērā palielinājis, ka ir iespējama vēl jaunu uzņēmumu saistīšana piedalīšanās ceļā.²⁾

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 324.lp.

2) Wirtschaftsdienst. 1929. Nr.26.

e) Opel s - General Motors.

Cenšoties stimulēt savas ražošanas eksportu, kuŗš ir pāraudzis iekšējā tirgā uzņemšanas spējas, amerikāņu automobiļu koncerni iziet no Z.A.S.Valstīm, t.i. pāri tās robežām un ierīko sev bāzes Eiropā. Pirmo soli izdara rija Fords, nodibinot angļu kompaniju, bet otru - General Motor, kuŗš ienesa 125 milj. marku kā nomaksu par Opel koncerna 80% akciju. General Motors eksportēja 1928.gadā 290 tūkst. automobiļu pret 100 tūkst. 1927.gadā. Viņa montažas darbnīcu apgrozība pārsniedza 100 miljonu dolaru, bet bilance pārsniedza 1 miljardu dolaru par 1928.gadu. Opel koncerns, uz kuŗa krīt 25% visas Vācijas automobiļu produkcijas, izlaiž dienā, apm. 200 automobiļu un 1928.gadā izlaida 1 miljonu velosipedu. Vācijā ir lielas noieta iespējamības lētiem automobiļiem. Opela cenšanās paplašināt savu ražošanu sadurēs ar naudas līdzekļu trūkumu. Amerikāņu koncerns domā novest dienas produkciju līdz 400 automobiļiem. Paredzams, ka General Motors, iekarojot Vāciju, centīsies izplēst savu iespaidu arī uz citām valstīm. Lielu iespaidu tas var atstāt uz citām Vācijas un citu valšņu ar General Motor konkurējošām firmām.¹⁾

1) Mir. hoz. i mirov. politika, 1929. Nr.3. 166.lp.

Opel sabiedrība visu laiku līdz pat vienošanās brīdim slēpa šo faktu. Kopējā summa, ar kuru General Motors piedalās Opel sabiedrībā, t.i. kopējā General Motors finansiālā investācija Opela uzņēmumos tiek rēķināta uz 120 milj. RM. Šis līgums priekš Opela nozīmē Vācijas kapitāla apstākļos neparastu finansiāla spēka pieaugumu, viņa tehniskās darbības spējas pavairošanu un ar to arī iegūst amerikāņu koncerna lielos piedzīvojumus. Ražošana uz priekšu tiks koncentrēta 4 PS. vāgu būvē. Ievērojot zemu cenu, par kādu šos vāgus domā pārdot, viņiem ir paredzams liels noiets, sevišķi ja ievēro to, ka šie vāgi tiks pārdoti daudzajās labi nostādītās General Motors filialēs. Konkurences uzņēmumiem draud lielas briesmas un var būt, ka ar šo apvienošanos General Motors Co. iekaros visas Vācijas tirgu. General Motors Co. būs vieglāk iekarot Vācijas tirgu pateicoties šai apvienošanai arī tamdēļ, ka būs novērsts svarīgs reklamas apstākļis, t.i. varēs mierīgi reklamēt jaunos Opela vāgus kā vācu ražojumu. Šis nacionālais moments dažreiz tirgū spēlē ievērojamu lomu. Ar to arī šim reklamas veidam būs dots trieciens.¹⁾

---

1) Wirtschaftsdienst. 1929. Nr. 12.

f) P a s a u l e s e l e k t r i s k a i s
t r e s t s.

Arī pasaules elektrības ražošanas laukā notiek arvien lielāka koncentrēšanās. Sevišķi tālu tā ir gājusi Z.A.S.Valstīs, kur nedaudzas Holding Companies kontrolē apm. 65% no visas iegūtās elektriskās enerģijas.

Briselē 1929.gadā tika nodibināts trests pasaules elektrības ražošanas finansēšanai. Pēc tam turpat Briselē tiek sasaukta kopēja sapulce, kuŗa paredz šī tresta saplūšanu ar jau no 1898.g. pastāvošo trestu Sofina. Briselē nodibināto trestu nosauca par Trufina. Šī apvienība pieņem Sofina nosaukumu un viņas kapitāls būs 100 milj. franku. Šie notikumi nozīmē apvienošanas eras iestāšanos pasaules elektrofikācijas laukā un to zemju eksploatācijas pastiprināšanu, kur elektrofikacija vēl vāji attīstīta. Trufina dibināšanā ņēma dalību 58 lielas bankas un koncerni no visām pasaules valstīm. Lielai daļai no šiem koncerniem nav tiešas intereses elektriskās enerģijas un elektrotehniskas ražošanas laukā. Viņiem interesē pa lielākai daļai šo rūpniecības nozaru finansēšana. Viņi iegūst dažādu firmu akcijas, kuŗas producē elektrisko staciju iekārtas, būvē elektriskās ūdens un tvaika stacijas, elektriskos dzelzceļus un ielas dzelzceļus. Bez tam šie kon-

cerni kontrolē ļoti lielu daudzumu mazāku finansiēlu sabiedrību. Galvenie koncerni, kuri ņēma dalību pie šī tresta, ir četri: 1) Gesfürel, kurš ir lielākais Vācijas privātais elektrības koncerns; 2) Züricher Elektrobank; 3) spāņu-ameriķaņu elektriskā kompanija Chade un 4) beļģu koncerns Sofina. Šie četri tresti, kuri pastāv jau no 20. gadusimteņa sākuma, jau līdz šim strādāja lielā kopdarbībā, bet pēc piedalīšanās jaunā virstresta dibināšanā, viņi varēs izvest dzīvē milzīgus Egiptes, Indijas un Dienvid-Amerikas elektrofikācijas projektus. Angļu kapitāla piedalīšanās jaunā apvienībā izskaidrojama ar cenšanos pievilkt lielus līdzekļus elektrofikācijas projektu izvešanai no angļiem pārvaldamos apgabalos. Ameriķaņu kapitāla līdzdalībai ir cits raksturs. Viņa ir ieinteresēta plašā savas elektrotehniskas rūpniecības ražojumu noietā. Lielākā ameriķaņu elektrotehniskā firma General Electric Co. atradās jau sen ciešā kopdarbībā ar citu valšņu elektriskiem koncerniem (Vācijā ar AEG.). Atsevišķās zemes lodes daļas tiek sadalītas starp atsevišķiem dalībniekiem tādā veidā, ka Sofina strādās Vakar-Eiropā un Gesfürel Rīt-Eiropā, bet Chade - Dienvid-Amerikā. Jaunā tresta nominalkapitāls līdzīgs 100 milj. franku, kurā ieiet 33 milj. Sofina koncerna pamatkapitāla. Akciju kurss tresta dibināšanas laikā bija 85.000 franku par akciju ar nominalvērtību 500 franku, t.i. Sofina akciju kurss. Tā tad tikai viena dalībnieka akciju biržas vērtība bija 5,5 miljardi franku. 1)

1) Mirov. hoz. i mirov.pol. 1929.

g) E i r o p a s d z e l z s k a r t e l i s.

Svarīgu lomu starptautiskās rūpniecības apvienībās spēlē dzelzs ražošanas rūpniecība. Blakus pirmam dzelzceļa sliežu kartelim, (dibināts 1884.gadā), ir dibināti dažādi karteli un apvienības priekš daudzām dzelzs ražojumu nozarēm un pēdējā laikā arī priekš jēldzelzs. Dzelzceļa sliežu kartelis bij apdraudēts ar to, ka ilgu laiku Anglija pārkāpa savu kvoti. 1929.gadā notecējušais līgums ir atkal atjaunots un paplašināts. Kvotes ir palikušas tās pašas. Tagad oficiāli piedalās arī Amerika. Anglijas kvote ir 24,75% un Z.A.S.Valšļu 18,5%. Tā tad var atkal runāt par Irma (International Rail-makers Association). Ja tiek pārkāpta kvote, tad ir jāmaksā zināms sods. Līdz 37.500 T. t.i. 10 sh. par tonnu, bet tālāk 20 sh. par tonnu. Šis kartelis ir eksporta kartelis, t.i. kontingē un noteic cenas tikai attiecībā uz eksportu.

Dzelzs cauruļu starptautiskais kartelis pastāv no 1926.gada un apvieno beļģu un franču uzņēmumus. Tas izveda visas ražošanas kontingēšanu. Vācijas cauruļu ražotāju savienības kvote ir 60%. Vēlāk šīnī kartelī iestājās poļi un angļi. 1929.gadā pievienojās arī amerikāņi. Attiecībā uz ārpus kontinentālām valstīm pastāv tikai eksporta kontingēšana. Par kvotu pārkāpšanu pastāv zināms sods. Vismaz attiecībā uz

dažām cauruļu šķirām, kā piem. gāzes - ūdens - un eļļas caurulēm var runāt par pasaules karteli.

1926.gadā notika vienošanās jēldzelzs ražošanas laukā. Nodibināja Westeuropäische Rohstahlgemeinschaft. Pie gada produkcijas 29,28 milj. T. Francijas kvote ir 31,18%, Vācijas 43,17%, Beļģijas 11,56%, Luksemburgas 8,3% un Saaras apgabala 5,78%. Par katru ražotu jēldzelzs tonnu jāiemaksā kopības kasē 1 \$, bet par katru tonnu pāri kvotei jāmaksā 4 \$. Ja kāda zeme ražo mazāk, ka viņas kvote, tad viņa dažus mēnešus saņem par katru tonnu 2 \$ no kopējās kases. 1926.gadā iestājās arī Austrijas, Ungarijas un Čekoslovākijas tērauda uzņēmumi. Šīs grupas kvote tika noteikta 7,272%. Gaidīto cenu un ražošanas stabilizāciju tomēr šī Internationale Rohstahlgemeinschaft neradīja. Lielā mērā vainīgas bija Austrumu grupas pārstāves, kuŗas ievērojot iekšējo tirgu mazas uzņemšanas spējas, negribēja apmierināties ar savu kvoti. Vēlāk tika soda maksājumi pazemināti.

Bez tam vēl varētu minēt citas vienošanās dažādu dzelzs ražojumu rūpniecības laukos. Lai gan ir lielas grūtības radīt starptautiskās vienošanās smagās rūpniecības laukā, tomēr neskatoties uz visām grūtībām starptautiskā apvienošanās arvien pieaug, jo šai nozarei ir varbūt visvairāk no svara vienmērīga nodarbinātība.¹⁾

1) Liefmann, Kart., Konzer.u. Tr.1930. 193.-195.lpp.

h) K a l i j a s i n d i k a t s.

Ļoti svarīga, sevišķi Eiropas lauksaimniecībai, ir vienošanās starp Vācijas un Francijas kalija ražotājiem, t.i. kalija sindikata dibināšana. Šeit pirmā vietā stāv vienošanās starp Vācijas un Elzasas kalija rūpniecību. Vācu kalija monopols pateicoties Elzasas sadalīšanai tika sagrauts. Bet 1924.gadā notika pirmā vienošanās starp vācu spaidu sindikatu un franču sindikatu, pie kuŗa pieder franču valsts uzņēmumi un viens privāts uzņēmums. Abas zemes rezervēja sev iekšēju noietu un sadalīja izvedumus uz Ameriku un Zviedriju. 1925.gadā notika vienošanās attiecībā par visu ārējo tirgu, pie kam Elzasas uzņēmumiem tika piešķirtas 30% un kalija sindikatom 70%. Ārzemēs ir paredzēta kopēja propagandas darbība un kopējās pārdošanas organizācijas. Šīs kvotes sadalījums ir spēkā līdz 8,4 milj. Dz. Ja ārzemju noiets pārsniedz šo daudzumu, tad pie pārejā daudzuma abas zemes piedalās ar 50%. Lielas grūtības kalija sindikata pastāvēšanai, t.i. kopējā sindikata, atrodās tanī apstākli, ka franči daudz lielākā mērā pastiprina savas ražošanas spējas samērā ar vācu sindikatu.¹⁾

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. lp. 189.

i) Citi ievērojamākie starptautisku apvienību piemēri.

Varētu pievest bezgala daudz starptautisku apvienību piemērus. Jau iepriekšējās nodaļās tika pieminēts, ka Vācija vien tagad piedalās pie vairāk kā 400 starptautiskām apvienībām ražošanas un citās saimnieciskās dzīves nozarēs. Starptautiskas apvienības visvairāk parādas ķīmijas ražojumu rūpniecības laukā. Kā svarīgu vienošanos šinī laukā varētu atzīmēt vienošanos starp J.G.Farbenindustrie A.-G. un Standard Oil grupu, ar kuŗu ir paredzēta jaunizgudrojumu un patentu apmaiņa sintētisku vielu ražošanā.

Otrā vietā stāv vienošanās kuŗniecības laukā. Šeit varētu pieminēt Internationale Mercantile Marine Company jeb t.s. Morgana trestu. Tad nāk starptautiski karteļi un tresti dzelzs ražošanas laukā un pārējo metālu ražošanas laukā. Kā tādu viena metāla ražošanas laukā nodibinātu karteļi varētu pieminēt vara karteļi. Šis 1926.gadā nodibinātais kartelis ir ievērojams ar savu cenu politiku. No 14 centiem viņš pacēla vara cenu uz $24\frac{3}{8}$ centiem. Šis kartelis ir galvenām kārtām zem amerikāņu iespaida.

Arvien lielāku nozīmi vara ražošanā sāka iegūt beļģu Union Minière du Haut Katanga, kuŗa sāka arvien vairāk pārstrādāt Afrikas rūdas. Agrāk tās pārstrādāja galvenām kārtām Z.A.S.Valstis. Beļģijā tika nodibināts uzņēmums, kuŗš varēja gadā pārstrādāt 80.000 T. elektrolitiskā vara. Amerikāņi gribēja iegūt šīs sabiedrības akciju vairākumu, kas viņiem neizdevās, lai gan viņi bija stiprā mazākumā. Tad amerikāņi gribēja nākt kartelīveidīgā sakarā. Kartelis tika, kā jau minēts, 1926.gadā noslēgts. Kopējā Z.Amerikas produkcija 1924.gadā bija apm. 55% no pasaules produkcijas. Pateicoties caur finansiēlām organizācijām pārvaldamai ražošanai ārpus Amerikas, amerikāņi pārvaldīja kopā 77% no pasaules produkcijas. Pateicoties karteļa nodibināšanai ar Afrikas (angļu kapitāls) un Eiropas ražotāju piedalīšanos tika sasniegtas 90% no visas pasaules vara produkcijas. Praktiski tas nozīmē pasaules monopolu. Ārpusē palika angļu uzņēmumi ar apm. 50.000 T. gada produkcijas un japāņu ar 63.400 T. un austrāliešu ar 10.000 T., bet tas tomēr nerada nekādus sevišķus traucējumus starptautiska vara karteļa monopola stāvoklim.¹⁾

Pateicoties šim praktiski pilnīgam monopola stāvoklim vara ražošanas laukā nav brīnums, ka viņš var dubultot vara cenas. Galvenais monopola stāvokļa satricinātājs varētu būt iespējamība atvietot varu ar citiem metāliem.

1) "Geopolitik." 1930. Nr.2.

Ievērojamu lomu spēlē starptautiskās apvienības elektrotehniskās rūpniecības laukā, kur ir sastopamas apvienības starp lielajiem koncerniem. Šeit sevišķu lomu spēlē patentu apmaiņas karteļi. Sevišķi pazīstams ir kvēllampu kartelis, kuŗš pastāv no 1902.gada. Viņā piedalās vācu, austriešu, ungaru, Holandes, Šveices ražotāji. Pēc kara šis kara laikā likvidētais kartelis, kuŗš līdz tam pastāvēja pārdošanas sindikata veidā, tika atkal atjaunots. Tagad viņš bija brīvākā formā, bet tomēr ar daudzām savu locekļu finansiēlām saitēm. Bez augšminēto zemju visiem šīs nozares ražotājiem tagad pie karteļa pievienojās arī Skandināvijas, Francijas, Anglijas, Itālijas, Z.A.S.Valšku un Japānas ražotāji.¹⁾

Citās rūpniecības nozarēs starptautisku karteļu skaits ir mazāks. Mazāks viņš ir arī tekstilrūpniecības laukā. Tomēr pēdējā laikā arī šinī nozarē parādas arvien lielāka apvienošanās. Ļoti cieša koncentrēšanās pēdējā laikā tekstilrūpniecības nozarē ir nākusi priekšā Anglijā. Lielu lomu spēlēja grūtības, kādās bija un ir nonākusi Anglijas tekstilrūpniecība pēdējā laikā. Lai varētu zināmā mērā iegūt zaudēto stāvokli, Anglijas tekstilrūpnieku apvienības meklē arvien jaunas saites ar citu zemju šīs nozares uzņē-

mumiem. Šīs saites viņi cenšās nodibināt arī ar jauno tekstilrūpniecības zemju uzņēmumiem, tekstilrūpniecības izcelšanās, kas bija galvenais Anglijas tekstilrūpniecības grūtību rašanās iemesls.

Varētu jautāt, vai šīs starptautiskās vienošanās, starptautiskie karteļi, koncerni un tresti, pateicoties kuriem lielā mērā zūd arī aizsargmuitu nozīme, novedīs pie "Saimnieciskas Tautu Savienības", kas izlīdzinātu saimnieciskās intereses dažādu valstu starpā. Ar to varbūt privātie uzņēmēji, tiecoties pēc arvien lielākas peļņas, izdarītu zināmu pakalpojumu vispārības labā. Tomēr ir grūti spriest par šādā veidā radušās "Saimnieciskas Tautu Savienības" nozīmi un iespaidu uz atsevišķo valstu un visas pasaules saimniecības turpmāko attīstību.

---

4. R ū p n i e c ī b a s t r e s t u c e n u p o l i t i k a.

Viens no svarīgākiem jautājumiem, kuŗā saduras privāto uzņēmēju peļņas intereses, t.i. šinī gadījumā trestu intereses, ar vispārības interesēm, ir cenu politika. Kāda ir trestu cenu politika teoretiski ir skaidrs. Pie privāti kapitalistiskās saimniecības sistēmas tā iziet uz arvien lielākas peļņas iegūšanu. Praktiski šai tendencei ir zināmas robežas. Šīs robežas rodas kā zināms patērētāju pretpiediens un valsts iejaukšanas. Agrākā brīvās konkurences saimniecībā cenas regulēja un nospieda uz leju brīvā konkurence. Protams arī tādā gadījumā, ja kāds trests ir ieguvis arī pilnīgu monopola stāvokli, var izcelties konkurence un nospiegt no tresta saceltās cenas. Tomēr šinī gadījumā faktiskās konkurences izcelšanās iespējamības ir ļoti lielā mērā aprobežotas. Lielie tresti sevišķi starptautiskie, pateicoties savai kapitāla varai, vienkārši konkurences uzņēmumus uzpērk vai tos pazudina. Pateicoties saviem milzu apmēriem un lieliem produkcijas apjomiem tresti var izvest lielāku racionalizāciju un ražot lētāk nekā jaunizcēlušais mazāks konkurences uzņēmums.

Jau iepriekšējās nodaļās tika pieminēti daudzi gadījumi, kuŗi runāja par nesamērīgi saceltām cenām pēc lielu apvienību rašanās. Ir pieminēts kalija sindikats ar nesamērīgi augstām cenām, kas smagi atsaucas uz visas lauksaimniecības attīstību, sevišķi Eiropā, ir pieminēta aluminiņa trests ar savām ļoti augstām aluminiņa cenām; tad ir runāts par zviedru sērķociņu trestu, kuŗam ir pasaules monopols un kuŗš to cenšas pēc iespējas izmantot, protams rēķinoties ar apstākļiem. Tā, piemēram, Igaunijā pēc monopola iegūšanas sērķociņu cenas tika paaugstinātas par 100%, Ekvadorā cenas pieauga četrkārtīgi u.t.l. Ir runāts arī par chinina augstām cenām, kuŗas ir nogājušas tik tālu, ka bij jāprasa Tautas Savienības iejaukšanās. Zviedru sērķociņu trests sacel pēc iespējas netikai sērķociņu cenas, bet arī citu ražoĶumu cenas, kuŗu nozarē tas iespiežas. Novērojot Grāngesberg sabiedrības dzelzs rūdas cenas, ir redzama to celšanās pēc pievienošanās pie zviedru sērķociņu tresta.

Varētu pievest ļoti daudzus piemērus, ka attiecīgā ražoĶuma cena liela mērā pieaug pēc tam, kad kāds trests ir ieguvis vairāk vai mazāk pilnīgu monopola stāvokli šinī ražošanas nozarē. Tas notiek neskatoties uz to, ka pateicoties apvienošanai, sevišķi pie trestu formas, pateicoties izveistai pēc tam racionalizacijai un dažādiem citiem labvēlīgiem apstākļiem, samazinās ražošanas izdevumi. Vecās ražošanas

nozārēs vēl var daudz maz izsekot trestu cenu politikai, t.i. ir vismaz salīdzinājums ar agrākām cenām. Pilnīgi jaunās rūpniecības nozarēs, kurās jau no paša sākuma kāds trests ieguvis monopola stāvokli, ir daudz grūtāk spriest par tresta peļņu. Grūti ir galvenām kārtām tamdēļ, ka uzņēmēju apvienības un it sevišķi tresti ļoti slēpj savus ražošanas izdevumus. Tas ir sakams arī tāpat attiecībā uz atsevišķiem privātiem uzņēmumiem. Bieži tikai vēlāk redzot trestu milzīgu pieaugšanu vērtības ziņā bez attiecīgiem kapitāla ieguldījumiem no ārienes vai atkal redzot izmaksājam milzīgas dividendes, var saprast kādas ir bijušas šo trestu milzu peļņas.

Tomēr pēdējā laikā dažādas attiecīgas valsts iestādes izdara specialus pētījumus trestu cenu politikas laukā. Z.A.S.Valstīs ir ievērojami Bureau of Corporations, National Industrial Conference Board-Commission un Federal Trade Commission pētījumi. Šo pētījumu nepieciešamība stāv sakarā ar prettrestu likumiem. Amerikas trestu dibināšanas kustībā un viņas vēsturē ir novērojams viens periods līdz 1903.gadam, kad tā bija monopolizēšanas kustība, kuŗa ar 1903.gadu pārvērtās par trestu kustību plašākā jēdzienā, t.i. racionalizēšanas kustība fuziju formā. Atšķirība starp abām kustībām atrodas cenu politikā. Pirmie monopolistiskie tresti centās cenas paaugstināt un sasniegt lielas

monopola peļņas. Ar to izskaidrojamas lielās kopējā kapitāla dividendes neskatoties uz pārkapitalizēšanu. Tālākās trestu kustības attīstībā redzams, ka tresti pieturas pie zemākām cenām nekā viņu mazākie konkurenti. Šī cenu pazemināšana bez tam ir pierādījums ražošanas izdevumu samazināšanai. Šo stāvokli vēlākā trestu attīstībā izskaidro arī ar trestu vajašanās (kopš 1901 g.: prezidents Roosevelt's). Pa daļai tas izskaidrojams arī ar jaunās konkurences izcelšanos.¹⁾

Runājot par cenu politiku interesanti ir atzīmēt angļu uzņēmēju kaučuka ražošanas laukā izturēšanos. Viņiem pieder monopols kaučuka ražošanā, kurš gandrīz puse tiek iegūts Holandes Indijā un puse angļu kolon. (Malakka u. Celona). Cenu paaugstināšana nogāja tik tālu, ka galvenais kaučuka noņēmējs - Z.A.S. Valstis, sāka lielā mērā uztraukties. Huvers lika priekšā, ievērojot to, ka amerikāņiem jāpārmaksā angļiem uz kaučuka gadā pāri par pusmiljarda dollaru, uzsākt cīņu. Bet tad demokratiskā partija aizrādīja, ka Amerikā ir vēl sliktāki apstākļi, kā piem. ar alumīnija trestu. Troksnis par angļiem izrādījās velts. 5 mārciņu smagai riepai kaučuks pa 50 centu mārciņā izmaksā 5 \$, bet riepa maksā 30 un vēlāk pat 50 \$. Demokrātu deputats Šellenbergs aizrādīja, ka vainīgs nevis angļu "rubber", bet amerikāņu "robber". Turpat tika aizrādīts, ka fermeram

1) "Kartell-Rundschau" 1930. Nr.5.

par kviešiem maksā 89 centi par bušeli, bet pārdošanā tie nāk par 2 \$. Uz angļu rēķina iedzīvojoties arī amerikāņu United States Rubber Co. un Intercontinental Rubber Co. Pirmai sabiedrībai Sumatrā ir 90.000 akru. Šai sabiedrībai aizmugurē stāv Morgans. Otrā sabiedrībā lielu lomu spēlē senators Aldridžs un Rokfelers. Šīs sabiedrības pacēlās ievēdot kaučuku bez muitas pie pastāvošām augstām muitām uz ievēdamiem kaučuka izstrādājumiem.¹⁾

Attiecībā uz kaučuka cenām jāpiezīmē, ka tagad tās ir stipri kritušās, t.i. sastāda 12-15 centu par mārciņu (angļu). Arī krāsaino metālu cenas 1930.gadā nokritušas pat līdz 50% no 1928.gada cenas. Kā pretstatu tam var minēt alumīnija cenas, kuŗas, pateicoties alumīnija tresta varai un stāvoklim, noturējušās uz 95 mārciņām tonnā, kas apm. 2½-kārtīgi pārsniedz ražošanas izdevumus, kuŗi ir apm. 1 lats par klgr.

Mo kuršins, dati?

-----

1) Mirov. hoz. i mirov. polit. 1926. Nr.1.

5. Trestu ražošanas politika.

Ražošanas izdevumi.

Pārprodukcijas un bezdarba problemas.

Arī par trestu ražošanas politiku ir jau daudz runāts sakarā ar citām lietām. Taisni ražošanas politikas pilnīgākas izvešanas laukā atrodas trestu lielās priekšrocības, salīdzinot ar citām apvienību formām un neorganizētiem uzņēmumiem. Galvenais tresti var vislielākā mērā samazināt ražošanas un uzņēmumu vadīšanas izdevumus. Trests var samazināt, t.i. var iztikt ar mazāku strādnieku un kalpotāju skaitu. Viņš var iztikt ar mazākiem transporta izdevumiem. Tresti savā ražošanas politikā cenšas panākt lielāku ražošanas vienmērību un piemērot ražošanu pieprasījumam. Arvien vairāk paši iegūstot savās rokās jēlvielu avotus un ražošanu un tālākās apstrādāšanas nozares, tresti ražošanā iegūst arvien neatkarīgāku stāvokli. Arī jēlvielas un citus ražošanas līdzekļus iepērkot tresti atrodas izdevīgākā stāvoklī pateicoties savam monopola stāvoklim. Pateicoties savai pieaugošai varai tresti ir izdevīgākā stāvoklī arī attiecībā pret strādniekiem. algu cīņas jautājumā. Savā ražošanas politikā tresti nerēķinas ar kopējām tautsaimniecības interesēm, bet tikai ar lielo kapitalistu privātām

peļņas interesēm. Par kopējo tautsaimniecību viņi interesejas tik daudz, cik tas sakrīt ar šim privātām peļņas interesēm. Tresti cenšas pēc iespējas sagrābt savās rokās transportu. Ja viņi nevar iegūt savā īpašumā, piem. dzelzceļus, tad vismaz cenšas panākt sev priekšrocības rabatu. Pateicoties lielā mērā šim priekšrocības rabatam ieguva savu varu un stāvokli Standard Oil trests.

Arvien tālākā koncentrēšanās dod arvien lielākas priekšrocības ražošanas politikas ziņā. Atsevišķu trestu robežas kļūst par šaurām priekš tālejošas ražošanas racionalizācijas. Notiek vēl tālāka apvienošanās un jaunais trests sasniedz lielu centralizācijas gradu. Trestam ir kopēja un obligatoriska ražošanas programma visām savām sastāvdaļām. Atsevišķām sastāvdaļām tā tad nav vairs nekāda patstāvīga ražošanas aparata. Šāds organizācijas tips rada pabeigtu saimniecisku vienību. Tiek radīts viendabīgs ražošanas organisms, kurā notiek funkciju pārorientēšanās atbilstot augstākai ekonomiskai racionalitātei. Šī jaunā vienība uzstāda sev sekošus galvenos ražošanas politikas uzdevumus, t.i. šī kompleksa iekšienē jānotiek: 1) ievērojamai produktivitātes pieaugšanai, 2) precizāk un konsekventāk izvestai specializācijai, 3) ražošanas palētināšanai, pa daļai ar pārvaldīšanas izdevumu ietaupījumiem un 4) labvēlīgākam un vienkāršotam finansēšanas veidam.¹⁾

1) Duschnitzky, "Das Konzern-Problem" 1927. 262/163.lpp.

Sakarā ar ražošanas politikas jautājumiem stāv pārprodukcijas un bezdarba problēmas. Pastāvot brīvās konkurences saimniecībai pārprodukcija ienesa smagus traucējumus tautsaimniecībā un bija periodisko krīžu izsaucēja. Pateicoties ražošanas koncentrācijai, sevišķi ja tā nonāk tik tālu, ka var runāt par monopola stāvokli kādā ražošanas nozarē, šīs pārprodukcijas bailes kļūst ievērojami mazākas. Pateicoties savstarpējām starptautiskām vienošanām, starptautiskiem karteļiem, notiek noieta kontingēšana. Ja monopolu iegūst starptautiskais trests, sevišķi ja tas ir vispasaules monopols, tad ir daudz vieglāk piemēroties pieprasījumam un pat to iespaidot un regulēt. Ja koncentrācija starptautiskā apjomā iet arvien tālāk, var tikt zināmā mērā atrisināts pārprodukcijas jautājums. Es saku starptautiskā tādēļ, ka monopolam nacionalās robežās ir mazāka nozīme, jo pastāvot konkurencei atsevišķo valstu uzņēmēju un to apvienību starpā, arvien notiks cīņa par tirgus iekarošanu ārpus savas valsts robežām. Šī cīņa būs saistīta ar pārprodukciju un visām tās sekām. Pārprodukcijas novēršanai var būt zināma tautsaimnieciska nozīme un šinī gadījumā tresti itkā izdara pakalpojumu visai tautsaimniecībai. Bet kā jau teikts, šinī gadījumā tas notiek tikai tādēļ, ka te kopējās tautsaimniecības intereses zināmā mērā sakrīt ar trestu privātsaimnieciskām interešēm.

Daudz smagāks jautājums pie privāti kapitalistiskās saimnieciskās dzīves sistēmas ir bezdarba jautājums. Šinī jautājumā nesastopas un nesakrīt tautsaimnieciskās intereses ar uzņēmēju, trestu privātsaimnieciskām interesēm. Vispārējās tautsaimniecības intereses prasa lai visi viņas iedzīvotāji strādātu produktīvu darbu resp. ražotu zināmas vērtības. Lai tas varētu notikt pie privāti kapitalistiskās saimnieciskās sistēmas ir jāatrod darbs vai nu pašam, uzsākot kādu uzņēmumu jeb strādājot kā algots spēks cita uzņēmumā. Trestus interesē tikai tāda strādnieku daudzuma pieņemšana, kāda ir vajadzīga pašreizējiem ražošanas apmēriem jeb ražošanas apmēru paplašināšanas gadījumā vajadzīgais strādnieku papildu daudzums. Kas lai notiek ar to strādnieku daļu, kuŗa aiz kaut kādiem iemesliem atrodas bez darba, tas viņus neinteresē. Ir jāiejaucās valsts varai ar pabalstiem šai bez darba atrodošai strādnieku daļai, kas gulstas kā smaga neproduktīva nasta uz visas valsts saimniecību. Lai šī nasta nebūtu tik lielā mērā neproduktīva, valsts šos pabalstus izmaksā kā atalgojumu par izveštiem sabiedriskiem darbiem. Beidzamais solis no valsts puses padarīt šo pabalstu pilnīgi produktīvu, ir bez darba atrodošo strādnieku nodarbināšana valsts uzņēmībā. Bet šis solis jau iziet ārpus privāti kapitalistiskās saimnieciskās sistēmas robežām. Tālāk pat tas var tikt saistīts un varbūt

pat zināmā mērā rodas nepieciešamība saistīt ar kopējo visas tautsaimniecības un līdz ar to visas ražošanas plānveidīgu regulēšanu un zināmu ražošanas nozaru pārņemšanu savās rokās. Šinī apstākļi tresti itkā sagatavo sev ceļu pāriešanai uz citu saimnieciskās dzīves nozari. Protams, jaunās nozares, kuŗas nāk klāt, uzņem zināmu skaitu brīvu strādnieku, bet no otras puses tresti pateicoties racionalizācijai, kuŗu viņi lielā mērā izved, daļa nodarbināto strādnieku paliek bez darba. Paceļas jautājums, kādu iespaidu atstās šī bezdarba problēma uz visas tautsaimniecības turpmāko attīstību, kāds iespaids uz šo attīstību būs arvien pieaugošai tagad jau apmēram 20 miljonu lielai bezdarbnieku armijai pasaules vairāk vai mazāk ievērojamās rūpniecības zemēs. Tā sastādas sekoši: Z.A.S.Valstīs apm.6 milj. bezdarbnieku, Vācijā apm. 4 m, Anglijā pāri par 2 m., Padomju Krievijā apm. 1, Itālijā apm. 1 m., un citur mazākā mērā.

Beidzot šo nodaļu ir jāaizrāda, ka svarīgais jautājums par trestu ražošanas politiku un ražošanas izdevumiem ir no ļoti liela svara, bet prasa lielākus un dziļākus pētījumus. Atsevišķo pazīstamāko piemēru lielāka daudzuma uzskaitīšanai šeit būtu mazāka nozīme.

Svarīgs jautājums, kuŗš arī prasa specialus pētījumus, ir par ražošanas izdevumiem pie lieliem monopolistiskiem trestiem un ārpusstāvošo mazāko konkurences un jaunizceļošās konkurences ražošanas izdevumiem.

Tomēr attiecībā uz ražošanas politiku un uz priekšrocībām, ko dod uzņēmumu koncentrācija ražošanas izdevumu samazināšanas ziņā, var pievest piemērus, kur koncentrēšanās palielina ražošanas izdevumus. Piem. Latvijā atsevišķas ūdensdzirnavas ražo lētāk miltus, nekā pilsētu lieldzirnavas. Ūdensdzirnavām nemaksā enerģija, pilsētu lieldzirnavām tā jāpērk par dārgu naudu. Ūdensdzirnavas maļ rudzus rupjos miltos par 8 snt. puķu un bīdelē par 40 snt. puķu. Rīgas pilsētas lieldzirnavas maļ rudzus par 15 snt. puķā un bīdelē par apm. 60 pat līdz 70 snt. puķā. Tā tad šinī ziņā koncentrēšanās lielās dzirnavās un to apvienošanās nav varējusi samazināt ražošanas izdevumus, bet taisni pretēji.

---

6. Trestu kapitāls un dividendes.

Promotieru peļņa.

Šos jautājumus arī nācās aizskārt runājot jau iepriekšējās nodaļās. Attiecībā uz trestu kapitālu tika pieminēta viņa sadalīšana un izšķirība starp lietišķo kapitālu un efektu kapitālu. Faktiskais ieguldītais lietišķais kapitāls parasti neatbilst tam efektu kapitālam, kurš to reprezentē, t.i. šis reprezentējošais kapitāls ir daudz lielāks. Tas nozīmē trestu pārkapitalizēšanu. Šī pārkapitalizēšana bieži noiet ļoti tālu, kā to jau nācās konstatēt daudzos piemēros. Tomēr neskatoties pat uz šo ļoti lielo pārkapitalizēšanu, ko mēdz apzīmēt arī ar vārdu "ūdeņošana", tiek izmaksātas lielas dividendes par visu kopējo efektu kapitālu. Tas nozīmē ļoti lielu peļņu. Pateicoties monopola stāvoklim, lielai varai, šī peļņa bieži ir tik liela, ka trests izaug un izplēšas īsā laikā bez sevišķiem kapitāla ieguldījumiem no ārienes. Tresta formas parādīšanās radīja jaunu ieņēmumu avotu, t.i. peļņa tika gūta netikai no uzņēmumu darbības, t.i. no trestu saimnieciskās darbības, bet arī kā speciala peļņa pie uzņēmumu apvienošanās resp. trestu

dibinātāju "promotieru" peļņa. Šī promotieru peļņa bieži sastāda lielu daļu no visas jaundibinātā tresta efektu vērtības. Lielāka pārkapitalizēšana un dibināšanas peļņas aprēķināšana ir vajadzīga arī tamdēļ, lai vēlāk, izmaksājot dividendes par kopējo kapitalu, tās nebūtu tik uzkrītoši lielas.

Arī šis jautājums prasa nopietnākas studijas, lai varētu uz faktiskā materiala pamata taisīt zināmu noteiktu spriedumu. Par šiem jautājumiem un to apstākļiem Z.A.S.Valstis specialus pētījumus ir izdarījis National Industrial Conference Board.

Beidzot runāt par visiem šiem ar trestu un galvenām kārtām ar amerikāņu trestu ražošanas politiku, ražošanas izdevumiem, kapitalu, dividendēm u.t.l. sakarā stāvošiem jautājumiem, ir jāatzīmē, ka grūtības atrodas netikai tanī apstākļī, ka tresti šos jautājumos izvairas no atklātības un nesniedz nekādus specialus materialus, kamdēļ nav sevišķi daudz specialu pētījumu, bet arī tanī apstākļī, ka visi svarīgākie un nopietnākie pētījumi tautsaimnieciskā literatūrā sniedzās tikai līdz pasaules kaņam. Par pēdējā laika apstākļiem šinī ziņā ir ļoti liels trūkums, neskaidrība un noslēpumainība.

7. Faktiskās konkurences iespējamības.

Dažus vārdus gribu teikt par šo savādo jautājumu. Protams, konkurence var izcelties vai nu pastāvēt atsevišķiem maziem uzņēmumiem jeb pastāvēt lielām uzņēmumu apvienībām, lieliem milzīgiem uzņēmumiem - trestiem. No teoretiskā viedokļa, t.i. principiēli, ņemot, vajadzētu būt apmēram vienādiem apstākļiem abos gadījumos. Tomēr tautsaimnieciskā literatūrā, pateicoties koncentrācijas ļoti lielai attīstībai pēdējā laikā, runā par bijušo brīvās konkurences periodu un par monopolistisko apvienību periodu. Tas nozīmē, ka faktiskās konkurences izcelšanās iespējamības ir faktiski daudz mazākas, nekā tas bija pastāvēt atsevišķiem sīkiem uzņēmumiem. Lielu finansiēlu varu ieguvušie tresti paralizē jaunizcēlušos konkurenci vai nu konkurences uzņēmumus pievienojot sev resp. tos uzpērkot jeb izlietojot daļu no savas kapitāla varas, kā cīņas ieroci, šo konkurences uzņēmumu saimnieciski iznīcina. Pateicoties lielai finansiēlai varai tresti iegūst lielu iespaidu uz valsts varas nesējiem, t.i. politisku iespaidu, kas arī lielā mērā veicina konkurences apkaņošanu.

Iegūstot savā īpašumā jeb iespaidu par jēlvielas avotiem, par transportu u.t.l. liemie tresti var vieglāk apkarot konkurenci. Lielie tresti varēdami ražot pateicoties investai milzu apmēros ražošanai un tās racionalizācijai samazināt ražošanas izdevumus tiktālu, ka pārdodot ražojumus pat virs tiem, var padarīt konkurējošos uzņēmumus konkurences nespējīgus un tos tādā veidā iznīcināt. Pēc tam var notikt atkal cenu pacelšana.

Ekonomiski spēcīgo valšku liemie tresti var ar dažādiem līdzekļiem apkarot konkurenci, t.i. vietējo konkurenci, kuŗa izceļas viņu ekspansijas tieksmju aplokā atrodošās zemēs. Cik tālu tie līdzekļi iet, par to daudz runā arī Scott's Nearing's savā grāmatā "Dollar-Diplomatie", kuŗa faktiski ir materialu krājums. Tur runa iet pat par ieroču intervencijām u.t.l. cīņas ieročiem. Par to tiks runāts vēl vēlāk.

Konkurences izcelšanās iespējamības stāv sakarā ar jautājumu, cik pilnīgs ir attiecīgā tresta monopolstāvoklis. Paceļas jautājums, cik lielam jābūt šim monopolam, t.i. kādu daļu no produkcijas jākontrolē attiecīgam trestam, lai jau praktiski runātu par pilnīgu monopolu un tā tad vispilnīgāk izslēgtu konkurences rašanās iespējamības. Liefmann's uzskata, ka jākontrolē vismaz 80% no kopējās produkcijas. Bet piemēram Vācijā Vereinigte Stahlwerke, kuŗa ir pilnīgs monopolists, kontrolē tikai 40-50% no kopējās produkcijas. Beigās kā ilustrāciju vēl var uzstādīt jautājumu, vai var runāt par konkurences izcelšanos sērkokociņu ražošanas laukā, t.i. Kreugera koncerna konkurenta izcelšanos.

9. Trestu sociālā nozīme.

Trestu attīstībai ir liela nozīme arī sociālā sferā. Kā trestu darbības sociālo iespaidu varētu minēt lielu īpašumu rašanos, milzīgu kapitalu daudzumu saplūšanu nedaudzās rokās, kuŗas kontrolē vēl lielākus kapitalu daudzumus un pārvalda veselas saimnieciskās dzīves nozares. Nedaudzi kapitalisti tā tad kontrolē milzīgus kapitāla daudzumus un pārvalda lielu tautsaimniecības daļu. Caur šo trestu iespaidu tiek paasināta ienākumu un īpašumu starpība. Lai šo attīstību sociāli novērtētu, liela nozīme ir īpašumu izcelšanai, avotiem, no kuŗiem viņš nācis. Šie avoti var būt dažāda veida. Pie šīs izcelšanās noskaidrošanas jāņem vērā sociālais mērķis un lietderība. Ienākumu un īpašumu rašanas dažādībām vajadzētu atbilst sekošām prasībām: 1) izšķirībai vajadzētu būt proporcionālai cilvēku produktīvā ieguldījuma dažādībai. 2) Viņai vajaga bez tam nodrošināt un sargāt zemāko ienākumu, t.i. t.s. kulturelo eksistences minimumu. Pirmais princips nav savienojams ne ar kādu Privileģ veidu ne saimnieciskā, ne politiskā, ne sociālā dzīvē. Ameriķaņu neatkarības izsludināšanas aktā no 7.jūlija 1776.gada tiek

deklarēta kā pati par sevi saprotama patiesība, ka visi cilvēki ir vienādi radīti un ka visiem viņu radītājs ir devis vienādas tiesības. Šo tiesību aizsargāšanai tiek no cilvēkiem ieceltas valdības, kurām ļaudis nodod savu varu. Privileģijas jēdziens nav savienojams tā tad ar amerikāņu demokrātijas jēdzienu. Pieļietojot šo principu saimniecībā nonākam pie monopola noliegšanas. Sherman Act pamatojumā ir teikts, ka koncentrēta vara, kuru iegūst uzņēmumu apvienības, tiek nodota nedaudzu cilvēku rokās vai pat viena, kuram līdz ar to tiek iedotas ķēnišķīgas priekštiesības, kas ir pretējība valdīšanas formai. Ja negrib nekādu ķēniņu kā politisku varu, tad nevajadzētu būt arī nekādam ķēniņam, kurš pārvaldītu ražošanu, satiksmes līdzekļus un uzturam vajadzīgās mantas. Ja negrib kļūt padoti nekādam ķeizaram, tad nav vajadzīgs arī nonākt atkarībā no saimnieciskā tirana, kuram ir vara iznīcināt konkurenci un noteikt visu mantu cenu. Šai patiesas demokrātijas izpratnei sekoja monopola noliegšana, kas atstāja iespaidu arī uz trestu attīstību.

Attiecībā uz otru sociālo principu, t.i. kulturela ek-sistences minimuma pie zemāka ienākuma nodrošināšanu, ir jāsaprot, ka trestu organizācija deva iespēju samazināt izdevumus un līdz ar to iespēju samazināt cenas. Tas dažkārt tika izvests un tādos gadījumos cenu samazināšana pavairoja noieta un ražošanu. Ja apskatām Z.Amerikas gada produkciju

un ja izteicam to ar 100 priekš 1899.gada, tad priekš 1914.gada būs 169 un 1927.g. - 280. Šī saimnieciskā progresa socialā nozīme, t.i. viņa attiecības pret augstāki formulēto socialo principu, ir redzams no sekošā: Savienoto Valstu cenu līmenis ir salīdzinot ar priekš kara laiku kā 100 : 147, t.i. kāpis. Kopš 1922.-1927.g. tas nav daudz mainījies. Dzīves uzturs šinī laikā ir caurmērā kāpis gadā par 0,7%. Bet dažādu strādnieku šķiru ienākums ir kāpis caurmērā gadā par 2,0% (1,1% - sievietēm, līdz 3% nemācītiem vīriešiem). Pirkšanas spēja ir tā tad aizsteigusies priekšā cenu pieaugumam, kurš gadā ir pieaudzis par 2,1% caurmērā. Nodarbinātais amerikāņu strādnieks saņem pie parasti samazināta darba laika lielāku ienākumu pie samērā pastāvīga cenu līmeņa.¹⁾ Ņemot vērā šos "Kartell-Rundschau" slēdzienus, saskaņā ar Bonn'a "Die Kultur der Vereinigten Staaten von Amerika", būtu jānāk pie slēdziena, ka tresti, pateicoties prettrestu likumam un cenu pareizai politikai, nerunā pretim socialiem principiem.

Attiecībā par šiem jautājumiem Liefmann's saka, ka tresti daudz vairāk vēl nekā karteli iziet tikai no dažu lielo kapitalistu privatām peļņas interesēm, cenšās pēc tīri privātsaimnieciskiem mērķiem un rūpējas par kopējo tautsaimniecību tikai tiktālu, ciktāl tas sakrīt ar viņa

1) "Kartell Rundschau" 1930. Nr.5. lp. 365-367.

personīgām peļņas interesēm, kā piem. pie ražošanas izdevumu samazināšanas.¹⁾

Runājot par trestu sociālo nozīmi, nevar pāriet garām nepieminot vienu viņu iespaidu, t.i. iespaidu uz brīvu neiespaidotu zinātnes attīstību. Šeit es domāju tieši tautsaimniecības zinātni. Ir jāpiemin tas stāvoklis, kādā atrodas tagad tautsaimniecības zinātnes attīstība Z.A.S. Valstīs. Tur ir ieviesies varbūt pat apzināti paradums, ka lielie tresti un to īpašnieki izdara lielus dāvinājumus dažādām zinātniskām iestādēm, universitātēm un institūtiem. Bieži pat tiek celtas pilnīgi jaunas universitātes no šādiem dāvētiem līdzekļiem. Bet tas uzliek nerakstītu pienākumu būt nevis pilnīgi objektīviem tautsaimnieciskos pētījumos, bet atteikties no objektivitātes, kur tā runātu pretim trestu privātsaimnieciskām interesēm. Bieži pat tiek uzlikts kā pienākums netikai atturēšanās no objektivitātes, bet pat tendenciozu zinātnisku slēdzienu taisīšanu tautsaimnieciskos jautājumos par labu trestu saimnieciskai politikai un formai.

Kur var šis tad būtu jomā tūris?

---

1) Kartell, Konz. u. Tr. - R.Liefmann, 1930. lp. 367.

III. Trestu formas iespīešanās
cītās saimnieciskās dzīves nozarēs.

1. Iespīešanās lauksaimniecībā.

Iepriekšējā darba daļā runājot par trestu stāvoklī rūpniecībā tika konstatēts, ka notiek arvien lielāka rūpniecības koncentrēšanās trestos, kuŗi atrodas nedaudzu cilvēku rokās. Notiek arvien lielāka tautas bagātības saplūšana nedaudz cilvēku rokās. Varētu pacelties doma, vai never notikt tā, ka par visas valsts vai visas pasaules saimniecisko dzīvi noteiktu daži vai pat viens trests. Pret šādu vispārējās saimnieciskās koncentrēšanās iespējamību, pret šādu visas saimnieciskās varas koncentrēšanos nedaudz cilvēku rokās ceļ tādu iebildumu, ka šāda koncentrēšanās ir notikusi un notiek gandrīz vienīgi tikai rūpniecībā, bet pārējās saimnieciskās dzīves nozarēs vēl ir stiprs atsevišķs sīks uzņēmējs, kas galvenā kārtā ir sakams par lauksaimniecību. Sevišķi lauksaimniecībā ražotāji ir saskaldīti sīkās vienībās, Tāpēc arī neesot iespējama pilnīgi brīva cenu regulēšana no trestu un koncernu puses.

Arī Liefmann's saka, ka, kamēr lauksaimniecības produktu ražotāji ir saskaldīti sīkos ražotājos, nav iespējama pilnīgi brīva cenu regulēšana no koncernu un trestu

1)
pusēs .

1) Liefmann, Konz., Kart. u. Tr. 1930. 341.lp.

Mēdz sacīt, ka, ja rūpniecības koncentrēšanās ved tūvāk tai pakāpei, aiz kuŗas ir iespējama saimnieciskās dzīves pāriešana uz kopsaimniecības pamatiem, tad daudzos sīkos ražotājos un sīku lauksaimniecības īpašumu īpašniekos sadalītā lauksaimniecība ir pietiekoši stiprs pamats privātās saimniecības iekārtas pastāvēšanai.

Kādi ir faktiskie apstākļi, vai lauksaimniecība nevar pāriet uz tiem pašiem saimniekošanas pamatiem kā rūpniecība, vai viņa nevar pārvērsties vienkārši par vienu rūpniecības nozari, tikt padota tiem pašiem likumiem, kuŗiem padota rūpniecība, tāpat padota ražošanas koncentrēšanai, uzņēmumu saplūšanai. trestu formā resp. visas lauksaimniecības ražošanas saplūšanai nedaudzu trestu rokās, kuŗi atrastos nedaudzu cilvēku īpašumā. Vai šo koncentrāciju, kuŗu prasa rūpniecības attīstība, neprasīs arī lauksaimniecības turpmākā attīstība. Vai nevar notikt, ka visus lauksaimniecības ražojumus tirgum dos "maizes fabrikas", kuŗas būs apvienotas, saplūdušas nedaudzos nacionālos un starptautiskos trestos, ar kuŗiem nebūs ne-maz iespējams konkurēt sīkiem lauksaimniecības uzņēmumiem, kaut arī tie būtu organizēti kooperatīvās apvienībās. Lauksaimniecības ražojumu noieta koncentrēšanās lielos trestos ir novērojama arī tagad, piem. "Kanadas kviešu pools", par kuŗu tiks vēl runāts. Šeit es domāju arī ražošanas koncentrēšanos. Tādus "maizes fabriku" piemērus

var konstatēt galvenā kārtā Ziem.Amer. Sav. Valstīs un Padomju Krievijā, par ko arī tiks vēlāk runāts. Ja arī pārējā pasaulē nebūtu tieksmes uz lauksaimniecības ražošanas koncentrēšanos, tad tomēr paceļas jautājums, kāds iespaids var būt šīm minētām lauksaimniecības fabrikām un viņu apvienībām Padomju Krievijā un Ziem.Amer. Sav. Valstīs, kā arī citur, kur tās parādītos, ja tās, pateicoties savām priekšrocībām, iekarotu pasaules tirgu un kādu iespaidu tās var, pateicoties tam, darīt uz citu zemju lauksaimniecības ražošanas strukturu. Lauksaimniecības ražošanas sakarība ar rūpniecību kļūst vēl ciešāka caur to, ka lauksaimniecībai jau tagad kā blakus nozares ir dažādas rūpniecības nozares un viņa ir liels jēlvielu avots rūpniecībai.

Sakarā ar lauksaimniecības koncentrēšanas jautājumu paceļas svarīga pasaules lauksaimniecības krīzes problēma.

14. Vispasaules lauksaimniecības kongresā 1929.g. Budapeštā atzina, ka pasaules lauksaimniecības stāvoklis visā pasaulē tagad ir bēdīgs. Lauksaimniecības ienākumi vispasaules mērogā ir pieauguši par 35%, bet izdevumi par 47%. Visas cerības uz produktu patēriņu pieauguma atkritušas, jo iedzīvotāju skaits visā pasaulē no 1913.g. līdz 1928.gadam pieaudzis tikai par 8,6% un tas ir ļoti

mazs samērā ar produkcijas pieaugumu (tā tad nesaudzīga cīņa pasaules lauksaimniecības ražojumu tirgū, pie kam uzvar tie, kuŗi var lētāk ražot). Prof. Laurs izsakās, ka lauksaimniecības produktu ražošanu neizdosies sašaurināt un to nedarīs tās valstis, kuŗām tas ir dzīvības jautājums. Tālāk Laurs saka, ka lauksaimniecības krīzes novēršanā daudz var darīt tās valstis, kuŗām ir nenokārtots iekšzemes tirgus un kuŗas lauksaimniecības produktus ieveda no ārzemēm. To viņas var darīt uzliekot augstās muitas (paceļas jautājums, ko lai dara tās valstis, kuŗām lauksaimniecības ražojumu eksports ir dzīvības jautājums). Lai novērstu turpmāk cenu krišanos, lauksaimniecības produktiem, tad lauksaimniekiem jāapvienojoties vispasaules sindikatā, kuŗā ietilptu dažādas nozares, kuŗas noteiktu cenu lauksaimniecības ražojumiem. Pa daļai šāds sindikats pastāv jau Kanadā kviešu ražotājiem. Arī Šveicē pastāv piena ražotāju sindikats, kuŗš izmaksā lauksaimniekiem 5 santīmus par litru vairāk nekā apkārtējās valstis, un tādejādi lauksaimnieki gada laikā par nodoto pienu ieņem 100 milj. latu vairāk. Ja šādus sindikatus neizdosies nodibināt, tad atsevišķo valšķu starpā notikšot nesaudzīga cīņa, kuŗa var atnest lauksaimniekiem lielus zaudējumus.¹⁾

1) Doc. Starcs, referāts Universitātes lauksaimniecības aulā. "Jaunākās Ziņas"

Lauksaimniecības krīze zināmā mērā Z.A.S.Valstīs deva iespēju lielākai lauksaimniecības koncentrācijai. Nespējīgākos elementus viņa iznīcināja. Šinī gadījumā par nespējīgākiem būtu jāuzskata sīkākie un kapitāla nespējīgākie fermeri. Kapitalizētās saimniecības, kuŗas apgādātas ar pilnīgām mašīnām un kuŗas ir pietiekoši plašas lai šīs mašīnas pilnīgi izlietotu, varēja arī pie 1925.g.-1928.gadu zemām cenām iegūt peļņu. Šādas saimniecības varēs pastāvēt arī nākotnē cenām vēl kritot. Cenu krišana ir paredzama arī uz priekšu, jo arvien pieaug lauksaimniecības produktu, sevišķi labības, pārpalikums. Eksports tādā mērā nepieaug. Šis apstāklis var arī uz priekšu sekmēt vēl lielākā mērā koncentrēšanos lauksaimniecībā, t.i. sīkāko fermu iznīkšanu un pievienošanos lielākām. Sīkie fermeri būs spiesti iet uz pilsētām jeb par strādniekiem pie lauku darbiem lielajās fermās.

Mazo fermeru ražošanas izdevumi iznāk pārāk lieli un viņus izspiež pēc pēdējā tehnikas vārda organizētie lielleuksaimniecības uzņēmumi. Lauksaimniecība nav spējīga līdzīgi rūpniecībai palielināt patēriņu cenu pazemināšanas ceļā. Z.A.S.Valstīs novērojama parādība, ka pie arvien pieaugošā kopējā produkcijas apmēra strādnieku skaits krit. Arī lielākās zemes platības daļas ražība nav pietiekoši liela.

Ja ražību vēl paceltu līdz augstākai ražas iespējamībai, tad viena daļa apstrādājamās zemes atbrīvotos. Lielie lielo lauksaimniecības uzņēmumu īpašnieki sāk iet šo ražas pacelšanas ceļu. Tas novestu pie tā, ka vēl liela daļa lauksaimniecības strādnieku paliktu bez darba. Amerikas lauksaimniecībā šis process, t.i. ka lētāk ražojošais lielais fermers, kuŗš strādā ar peļņu neskatoties uz lētām cenām, izspiež sīko fermeru, iet arvien uz priekšu. Iedzīvotāju apgādāšana ar pārtikas vielām tomēr, pateicoties produktivitātes pieaugumam pie pamazināta strādnieku skaita fermās, būs nodrošināts. Varētu likties itkā sīkie patstāvīgie fermeri atbrīvo ceļu kapitalistiskai ražošanai lauksaimniecībā. Amerikas saimnieciskā literatūrā pēdējā laikā jau noteikti runā par lielo lauksaimniecības uzņēmumu priekšrocībām samērā ar sīkiem. Tāpat vairāk netiek runāts par mazinošo ražīguma likumu. Amerikāņi ir pilnīgi pārliecināti, ka pateicoties arvien lielākai tehnikas pilnībai tiks palielināts ražīgums, nesārdzinot līdz ar to atsevišķo produkcijas vienību. Par to, kā tiks nokārtots caur lauksaimniecības intensifikāciju pieaugušais strādnieku skaits, amerikāņi nerunā. Jāapstājas tūvāk pie diviem šeit aizskārtiem jautājumiem, t.i. lauksaimniecības kapitalizāciju un mazinošā ražīguma likumu. Šie divi jautājumi stāv viens ar otru sakarā.

mazs samērā ar produkcijas pieaugumu (tā tad nesaudzīga cīņa pasaules lauksaimniecības ražojumu tirgū, pie kam uzvar tie, kuŗi var lētāk ražot). Prof. Laurs izsakās, ka lauksaimniecības produktu ražošanu neizdosies sašaurināt un to nedarīs tās valstis, kuŗām tas ir dzīvības jautājums. Tālāk Laurs saka, ka lauksaimniecības krīzes novēršanā daudz var darīt tās valstis, kuŗām ir nenokārtots iekšzemes tirgus un kuŗas lauksaimniecības produktus ieveda no ārzemēm. To viņas var darīt uzliekot augstās muitas (paceļas jautājums, ko lai dara tās valstis, kuŗām lauksaimniecības ražojumu eksports ir dzīvības jautājums). Lai novērstu turpmāk cenu krišanos, lauksaimniecības produktiem, tad lauksaimniekiem jāapvienojoties vispasaules sindikatā, kuŗā ietilptu dažādas nozares, kuŗas noteiktu cenu lauksaimniecības ražojumiem. Pa daļai šāds sindikats pastāv jau Kanadā kviešu ražotājiem. Arī Šveicē pastāv piena ražotāju sindikats, kuŗš izmaksā lauksaimniekiem 5 santīmus par litru vairāk nekā apkārtējās valstis, un tādejādi lauksaimnieki gada laikā par nodoto pienu ieņem 100 milj. latu vairāk. Ja šādus sindikatus neizdosies nodibināt, tad atsevišķo valšņu starpā notikšot nesaudzīga cīņa, kuŗa var atnest lauksaimniekiem lielus zaudējumus.¹⁾

1) Doc. Starcs, referats Universitātes lauksaimniecības aulā. "Jaunākās Ziņas"

rentabeli. Attiecīgie dati ir vēl trūcīgi, bet tomēr ir lauksaimniecības akciju sabiedrības, kuŗas ir devušas no 10-30% uz investēto kapitalu. Ja izrādītos pēc attiecīgiem pētījumiem un paejot zināmam laikam, ka šie lielle lauksaimniecības uzņēmumi akciju sabiedrību formā ir pietiekoši rentabeli, tad lauksaimniecībā sāks plūst arvien lielāki kapitāli un kā sekas būs rūpniecībā novērojama parādība, t.i. uzņēmumu koncentrēšanās. Arī tagad ir jau Z.A.S.Valstis lauksaimniecību akciju sabiedrības ar zemes platību līdz 300.000 akru, t.i. vienā kopējā saimniecībā. Akciju sabiedrības forma dod iespējamību sīkos uzņēmumus, kuŗi bieži atrodas nevisai lielu lietpratēju rokās, apvienot lielos uzņēmumos zem kompetentas vadības. Z.A.S.Valstis ir dažādi projekti radīt milzīgas apvienības akciju sabiedrību formā un efektus tad laist pārdošanā. To uzskata par drošu kapitāla ieguldīšanas veidu un paredz lielu kapitāla pieplūdumu. Pašreiz lauksaimniecības krīzi Z.A.S.Valstis cenšas ierobežot ar lieliem kredītiem fermeriem, kuŗi stāv sakarā zināmā mērā ar Huvera solījumiem prezidenta vēlēšanas laikā. Šie kredīti tiek nodoti ražotāju kooperatīviem un kooperatīvu apvienībām produktu uzpirkšanai gadījumos kad preces pārplūdina tirgus un nospiež cenas. Jau ir nodibinājušās pārdošanas apvienības labībai, kokvilnai u.c., kuŗas savā darbībā aptver visu A.S.Valšļu teritoriju. Lai gan šis kredīts

Kāda nofare?

ir 500 milj. dollaru liels, tomēr ievērojot arvien pieaugošo produkcijas apmēru, pie pastāvošā jeb pat pamazinošā patēriņa uz cilvēku, tas ilgu laiku nevarēs sīkiem fermeriem palīdzēt. Tiem nonākot arvien lielākās grūtībās, kuŗas samazināt mākslīgā ceļā cenšas valdība ar saviem soļiem, būs spiesti arvien vairāk likvidēties. Tas vedīs pie arvien lielākiem lauksaimniecības uzņēmumiem un to apvienošanās arvien mazāk kooperatīvā ceļā, bet arvien vairāk tīrī kapitalistiskā saplūšanas ceļā. Tādos lielos uzņēmumos starp citām priekšrocībām būtu arī tā priekšrocība, ka varētu notikt jēlvielu pirmā apstrādāšana. Arī lauksaimniecību lielums arvien vairāk pieaug. Amerikas tautsaimnieciskā literaturā tiek izteiktas domas, ka lielos lauksaimniecības uzņēmumos būs koncentrēta graudu un lopkopības produktu ražošana. Tās būs itkā lielās fabrikas. Sīkās un mazās fermas paliks tikai pilsētu tuvumā.

Šie liemie uzņēmumi lauksaimniecībā dabiski arvien vairāk koncentrēsies un arī šeit tāpat kā rūpniecībā var rasties arvien lielāki trestī, kuŗi regulēs visu lauksaimniecības ražošanu.

Šie augstākā mērā interesantie jautājumi un problēmas prasa dziļākus un nopietnākus pētījumus. Noteiktāka sprieduma taisīšanu pašreiz apgrūtina tas apstāklis, ka vēl nav pieietami šī gada lauksaimniecības skaitīšanas rezultāti

Z.A.S.Valstīs. Tie palīdzēs taisīt daudzus noteiktākus slēdzienus. Cenšoties atrast jaunas lauksaimniecības ražojumu noieta iespējamības ārpus Z.A.S.Valstīm, tās lauksaimniecības produktu ražotāji un to apvienības, pateicoties arvien lielākai koncentrācijai un racionalizācijai, varēs arvien vairāk nospiegt lauksaimniecības ražojumu cenas. Tādā gadījumā Eiropas labību ievēdējām valstīm, kuras bieži ir agrarvalstis un cenšās pacelt savu produkciju līdz visai iekšējā patēriņa segšanai, būs spiestas aizsargāties pret šo konkurenci vai nu sacelot ārkārtīgi augstas aizsargu muitas jeb ievēdot valsts labības un citus monopolus. Cīņa pret Z.A.S.Valšņu lieliem lauksaimniecības uzņēmumiem un to apvienībām būs sevišķi grūta arī tamdēļ, ka Eiropā lauksaimniecības ražošana ir sadalīta ļoti sīkos uzņēmumos, kuru sakaldināšanu ir vēl lielākā mērā veicinājušas izvestās agrarreformas. Protams, šīs agrarreformas bija nepieciešamas aiz valstiskiem, politiskiem un citiem iemesliem. Bet lauksaimniecības ražošanas izdevumu samazināšanai resp. ražošanas palētināšanai, šīs agrarreformas bija nelabvēlīgas, t.i. raugoties no konkurences ar Z.A.S.Valšņu ražotājiem viedokļa. Lauksaimniecības ražošanas koncentrēšanās, kura vēl ir pašā sākumā, sāk parādīties arī Argentīnā, Kanadā un Austrālijā, kā arī Jaunzelandē u.c. Vispārīgi šinīs zemēs jau pati lauksaimniecības uzņēmumu platība ir daudz lielāka salīdzinot

ar Eiropas valstīm.

Ir nopietni ņemama vērā lauksaimniecības sakarība ar viņas ražojumus apstrādājošo rūpniecību. Pieejot pie šīs problēmas pabeigšanas jautājums, vai nevar notikt tā, ka milzu lauksaimniecības uzņēmumu apvienības apstrādā savas jēlvielas savos rūpniecības uzņēmumos jeb atkal otrādi, lielas rūpniecības uzņēmumi savas jēlvielas iegūst sev piederošos lielos lauksaimniecības uzņēmumos. Zināmā mērā tas atgādina Forda un Firestone soļus, kuri ir ieguvuši lielas zemes platības ar nolūku audzēt sev vajadzīgā kaučuka kokus.

Pazīstamais Vācijas agrarjautājumu speciālists prof. Ritter's arī atsakās no mazinošā ražīguma likuma lauksaimniecībā. Viņš arī saka, ka kapitalistiskais ražošanas veids arvien vairāk sāk iespiesties lauksaimniecībā. Saimniecības vešanas metodes kļūst arvien lietiskākas, konkrētākas un valda ne ar ko neaprobežota cenšanās pēc peļņas. Draud īsta kapitalistiska pārprodukcija. Novērst to varētu caur ražošanas un noieta racionalizāciju. Viņš arī ieteic vienāda vai otrāda veida apvienošanu un specializāciju.¹⁾

Ja tiešām izrādītos, ka koncentrēšanās lauksaimniecības ražošanā ies tikpat tālu, kā tas ir noticis rūpniecībā, tad visas pasaules saimnieciskā sistēma pieņemts pavisam citu veidu. Bet koncentrēšanās tieši lauksaimniecībā saduras arī ar daudziem citiem apstākļiem, kādi rūpniecībā

1) Ritter, "Einflüsse des Kapitalismus auf Art u. Grösse der landwirtschaftlichen Produktionen", 1929.

parādās mazākā mērā.

Koncentrēšanās lauksaimniecības nozarē līdz šim vis-tālāk ir gājusi noieta laukā. Kā tīri kapitalistisku raksturīgu piemēru var pievest Kanadas kviešu pool'u. Koncentracijai ražojumu noieta laukā ir arī zinams iespaids uz koncentrāciju tieši ražošanas laukā.

Tomēr noteiktu spriedumu dot un taisīt noteiktu slēdzienu šinī jautājumā ir ļoti grūti. Pat socialistis Kautskis saka, ka sīksaimniecības var konkurēt ar lielsaimniecībām, pie kam lielu lomu spēlējot tas apstākļi, ka sīksaimnieki nerēķina savu darbu un neskatās uz darba laiku, t.i. paši attiecībā uz sevi jeb kā Kautskis to sauc "Ueberarbeit" un ar mazākām prasībām attiecībā uz dzīves uzturu jeb kā Kautskis to saka "Unterernährung".

Koncentrēšanās t.s. "jaunās zemēs", kā piem. Z.A.S.Valstis, ir izskaidrojama lielā mērā varbūt ar to, ka tur trūkst vai arī parādās ļoti mazā mērā faktors, kuŗš vecās zemēs un arī Eiropā spēlē ļoti lielu lomu, t.i. mīlestība uz savu "stūrīti" un "kaktiņu" zemes.

Arī mazinošā ražīguma likumam, kuŗš tika lielā mērā korigēts, ir starp Vācijas tautsaimniekiem daudzi karsti piekritēji, kā piem. Sering's, Brentano, Skalveit's u.c.

Varbūt pēc lielākām studijām un pētījumiem un pēc iepazīšanās ar lielāku daudzumu konkrētu faktū, varētu taisīt noteiktāku slēdzienu.

2. Iespiešanās enerģijas ražošanas laukā.

Trestu formas iespiešanai enerģijas ražošanas laukā t.i. šeit ir domāta elektriskās enerģijas ražošana, ir ļoti liela nozīme visā saimnieciskā dzīvē un liela nozīme pie atbildes meklēšanas uz darba virsrakstā uzstādīto jautājumu. Visas privāti kapitalistiskās saimnieciskās sistēmas raksturīgā īpašība, t.i. ražošanas anarhija, šinī saimnieciskās dzīves nozarē ienestu vislielākās grūtības un pretrunas. Šī saimnieciskās dzīves nozare visvairāk prasa pēc plānveidīgas ražošanas visas tautsaimniecības apjomā. Ja nerunāt par šo traucējošo apstākli novēršanu tādā veidā, ka elektriskās enerģijas ražošanu izdarītu valsts, tādā gadījumā vadoties no kopējā ražošanas plāna, bet paliekot pie privāti kapitalistiskās ražošanas sistēmas, visas enerģijas ražošanas koncentrēšanās caur uzņēmumu apvienošanos kļūst loģiski nepieciešama, vairāk nekā kurā katrā citā saimnieciskās dzīves nozarē.

Gorevs saka, ka, lai varētu pareizi vest enerģijas ražošanas saimniecību uz elektrifikācijas pamatiem, ir

nepieciešami vajadzīgs visu enerģijas ražošanas rūpniecību apvienot ciešā trestā. Tomēr arī tas ir par maz. Ievērojot enerģijas ražošanas ciešāko sakarību ar visu tautas saimniecības procesu ir nepieciešami jātrestē netikai enerģijas ražošanu, bet arī visas ar viņu saistītās ražošanas nozares, kas izņemot nedaudzus gadījumus sastādītu visu tautas saimniecību viņas kopībā.¹⁾

Tāda ekonomiska organizācija nozīmētu kapitalistiskās attīstības augstāko galotni un viņa monopolistisko kapitalismu nostādītu uz tās vēsturiskās attīstības pakāpes, starp kuŗu un t.s. socialismu nav nekādu starppakāpju.²⁾

Lai varētu vislabāk visradikalāk atrisināt enerģijas ražošanas problēmu, ir nepieciešami radīt kopīgu enerģijas ražošanas saimniecības sistēmu. Ir nepieciešama kopēja plānveidīga sistēma, kuŗa apvienotu visu valsti vai pat valšļu kompleksu, vai pat visu pasauli kopīgā enerģijas ražošanas organismā.

Z.A.S.Valstis cerēja atrisināt enerģijas ražošanas problēmu ar intensīvu lielu elektrības ražošanas centrālu attīstību. To būvēšanā pēdējā gadu desmitā sasniedza lielus panākumus. Bet tomēr ar to netika atrisināts elektriskās enerģijas ražošanas jautājums. Pensilvanijas gubernators

---

1) Gorev, Elektrofikācija Francijā. 1926. 134.-135.lpp.

2) Lenin, Imperializm. Mirovojnoz. i mir. pol. 1929. Nr.8/9.lp.43.

Pinchot, rakstīdams par amerikāņu enerģijas ražošanas problēmu, speciāli apstājās pie social-ekonomiskiem plaši attīstītas "Super Power", t.i. elektrisko centru, sistēmas nepilnībām. Viņš saka, ka lielās elektriskās centrālās tikai nelielā mērā tiecas pēc mērķa apmainīt enerģijas pārpalikumus savā starpā. Bet viņu pamatuzdevums ir dot savām sabiedrībām pēc iespējas lielāku peļņu, bet nevis atnest labumu sabiedrībai, un pie tam viņas ļoti spējī attīstas. Guiant Power sistēmas, t.i. plānveidīgās elektrofikācijas mērķis ir dot lielākus labumus sabiedrībai. Guiant Power vajaga dot sabiedrībai lielākus labumus, viņai jānodrošina labāka patērētāju apkalpošana pēc ievērojami zemāka tarifa un pateicoties īstai sabiedriskai kontrolei tiks novērsts visbīstamākais monopols, kāds līdz šim ir bijis pazīstams.¹⁾

Tālāk viņš arī saka, ka, ja grib radīt Guiant Power sistēmu Super Power sistēmas vietā, tad nav jāzaudē laiks. Citā vietā šis pats Pinchot saka, ka, ievērojot tagadējo elektrofikācijas attīstības pakāpi un tuvākam periodam projektējamos soļus šinī laukā, tad ir skaidrs, ka tuvākā laikā ir nepieciešama apvienotais elektriskais monopols, kurš izplatīsies par visu valsts tautsaimniecību. Viņš saka, ka priekš mums jautājums nepastāv iekš tam, vai šis monopols būs, jo tas ir neizbēgams, bet iekš tam, vai šo monopolu kontrolēs mēs, jeb viņš kontrolēs mūs.²⁾

1) Mirov. hoz. i. mirov. politik. 1929. Nr. 8/9.

2) Pinchot, "Guiant Power".

Koncentrēšanās elektrības enerģijas ražošanas laukā ir nepieciešama jau šīs nozares īpatnēja rakstura dēļ. Šeit tā ir nepieciešama jau tamdēļ vien, ka šinī ražošanas nozarē ir visvairāk nepieciešama kopēja plānveidīga ražošana.

Elektriskās enerģijas ražošanas baze atrodas pretrunā ar kapitalistiskās saimnieciskās sistēmas ražošanas attiecībām, jo viņa izsauc arvien lielāku ražošanas paplašināšanas vajadzību.

Par elektriskās enerģijas ražošanas problēmu un koncentrēšanos šinī laukā sakarā ar visu saimnieciskās sistēmas attīstību nāksies runāt vēlāk.

Ciktālu praktiski ir gājusi koncentrēšanās šinī ražošanas nozarē, par to tika runāts jau iepriekš. Tika pieminēts vispasaulē elektriskais trests. Z.A.S.Valstīs koncentrēšanās ir gājusi vistālāk kā kurā katrā citā atsevišķā valstī. Tur 12 Holding Company 1925.gadā kontrolēja 65% no iegūtās elektriskās enerģijas.

Kā Z.A.S.Valšļu elektriskie tresti izlieto savu varu norāda daudzi piemēri par to, kā tiek vesta cīņa pret valsts uzņēmības paplašināšanos elektriskās enerģijas ražošanas laukā. Kā raksturīgs piemērs būtu pieminams Kulidža veto, kurā viņš uz lielo trestu spiediena uzlika uz kongresa pie-

ņemtā likuma par Mosle- Shoal ekspluatēšanu no valsts puses. Mosle- Shoal ir lielās krāces uz Tenesi upes. Tur bija paredzēta milzīgās spēkstacijas būve no valsts puses. Bet tas nesaskanēja ar lielo trestu interesēm. Tur valdībai jau piederēja dambis un liela fabrika. Nepieciešama bija spēkstacijas būve. Bet tomēr valsts kapitalismam, kā redzams, bija jāpiekāpjas privātā kapitalisma priekšā.

Koncentracijai elektriskās ražošanas laukā ir liela nozīme arī tamdēļ, ka šī nozare ir cieši saistīta ar gandrīz visām citām rūpniecības nozarēm un tā tad var itkā būt zināms koncentrācijas, zināms grupēšanas centrs. To apstākli, ka ir nepieciešams kopējs plāns, plānveidīga elektriskās enerģijas ražošana pat vispasaules apmērā, vislielākā mērā uzsvēra pasaules elektrības kongress šīnī gadā Berlinē. Šis kopējs ražošanas plāns, kuŗš nostādītu elektriskās ražošanas jautājumu uz augstākas kvalitatīvas pakāpes, var vispilnīgāk tikt panākts caur šīs ražošanas nozares pārņemšanu un regulēšanu no valsts puses. Ja tas nenotiek, tādā gadījumā dabiski tiek izsaukta un vislielākā mērā veicināta privāto uzņēmumu šīnī nozarē koncentrēšanās, saplūšana un monopola stāvokļa iegūšana no šo apvienību puses.

3. Iespēšanās transportā.

Pēc uzņēmumu apvienošanās nelielās kapitalistu grupas rokās saplūst lielas tautas bagātības un tāpēc viņi var kontrolēt lielu tautas bagātības daļu. Šie kapitalisti kontrolē netikai rūpniecības dažādās nozares, bet arī lielās bankas, apdrošināšanas sabiedrības un transporta nozari. Ar savu samērā nelielo kapitalu viņi kontrolē veselas uzņēmumu nozares ar priekš sevis mazāku risku, bet liek šīm nozarēm kalpot savām interesēm. Šiem kapitalistiem esot iespējams kontrolēt pat 200 reizes lielākus kapitus nekā pašiem pieder. Par visām svarīgākām Z.A.S.Valšņu dzelzceļu līnijām kopgarumā apm. 300.000 jūdzes kontroli izved parasti nedaudzas grupas, kuņu priekšgalā parasti stāv viens vienīgs lielkapitalists. 1905.gadā valsts statistika konstatēja, ka 93 lielkapitalistu rokās atrodās 75% visu dzelzceļu līnijū garuma. Viņi kontrolē 81% brutto ieņēmumu, 82% dzelzceļa īpašumu, t.i. vairāk kā 10 miljardu dolaru un 87% preču kustības. Bet šie ļaudis pa lielākai daļai ir tie paši, kas kontrolē arī citas uzņēmumu nozares. Lai gan ir ievests progresīvais ienākuma nodoklis, tomēr nekas daudz nav darīts, lai tautas ienākums tiktu pareizāki sadalīts. Lielkapitalistu

iespaids uz naudas tirgu, presi, sabiedrisko domu un uz valdību ir ļoti liels. Visa saimnieciskā politika ir tipiski lielkapitalistiska. Ir taisnība socialistiem, ka ār šīm tendencēm ir izskaidrojama Z.A.S.valšņu iestāšanās pasaules karā.¹⁾

Koncentrēšanās Z.A.S.Valšņu transportā, sevišķi dzelzceļu nozarē, arvien vairāk iet uz priekšu. Pēdējā laikā atkal dzird par jauniem saplūšanas projektiem. Koncentrēšanās notiek netikai saplūstot dzelzceļsabiedrībām savā starpā, bet arī apvienojoties ar citām rūpniecības nozarēm, kuņu interesēm tad šie transporta līdzekļi kalpo.

Arī kuģniecībā šī koncentrācija iet arvien vairāk uz priekšu. Jau iepriekš tika minēta lielā Atlantijas kuģniecības tresta jeb t.s. Morgana tresta dibināšana pirms pasaules kara.

Ir novērojama arī liela starptautiska kuģniecības sabiedrību apvienošanās pēdējā laikā.

Kā atsevišķu koncentrācijas piemēru ir jāatzīmē Hamburg-America-Linie (Hapag) Hamburgā un Nord-Deutsche-Lloyd, Brēmenē saplūšanu. Pateicoties šai apvienošanai jaunā sabiedrība kontrolēs 56% no vācu flotes, pie kam viņas rokās atradīsies labākie kuģi. Šiem koncerniem bija arī finansieli

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 377.-379.lpp.

un citādi sakari ar daudzām citām kuģniecības līnijām dažādās pasaules malās. Anglijā arī apm. puse no visas flotes ir sakopota kādu 6 koncernu rokās. Japānas valdība jau dažus gadus projektē radīt kopēju trestu, kurš apvienotu zem Nippon koncerna vadības visas kuģniecības sabiedrības.

Kā piemērs, kur tirdzniecības-rūpniecības tresta rokās ir koncentrēti lieli transporta līdzekļi veselu dzelzceļu tīklu un kuģniecības flotu veidā, tika jau agrāk pieminēts t.s. bananu trests. Šeit šie transporta līdzekļi kalpo šī tresta interesēm, un ir zaudējuši savu patstāvīgo raksturu. Attīstības tendences transporta koncentrācijas laukā rāda, ka šī koncentrācija nenotiek tikai starp uzņēmumiem transporta nozarē, bet arvien vairāk saplūst un apvienojas ar citām saimnieciskās darbības nozarēm. Transporta uzņēmumi zināmā mērā līdzīgi tirdzniecības uzņēmumiem zaudē savu patstāvīgo raksturu, resp. lielle sevišķi starptautiskie tresti un koncerni izdara paši patstāvīgas transporta nozares funkcijas, t.i. savu ražojumu un jēlielu pārvadāšanu, sevišķi kuģniecībā.

4. I e s p i e š a n ā s t i r d z n i e c ī b ā.

Vēlāk nodaļā par koncentrēšanas kustības saimnieciskā dzīvē iespaidu uz tirdzniecību, kā patstāvīgu saimnieciskās darbības nozari, tiks runāts par to, kā ražotāju apvienības karteļu un trestu formā arvien vairāk izslēdz patstāvīgo tirdzniecību, t.i. regulē savu ražojumu noietu un izpilda paši patstāvīgās tirdzniecības funkcijas, t.i. savu ražojumu piegādāšanu pat pēdējam patērētājam. Ar to vispirms tiek izslēgta lieltirdzniecība, bet arī tiek izslēgta sīktirdzniecība. Tresti to izdara dibinot savas pārdošanas centrales - sindikatus un ar pārdošanas filiāļu sistemu. Tomēr arī patstāvīgā tirdzniecībā notiek koncentrēšanās, lai radītu zināmu pretspiedienu un lai varētu nostādīt zināmu kopēju varu ražotāju, uzņēmēju apvienību varas priekšā. Tas tiek panākts dibinot kopējas iepirkšanas centrales, apvienojoties kopējās sabiedrībās, kuŗas izved filiāļu sistemu dibinot lielos preču namus un to apvienības un t.l. Kā beidzamais ierocis tiek izlietots pašiem savu ražošanas iestāžu dibināšana. Ar to tirdzniecība itkā cenšas kļūt neatkarīga no rūpniecības. Bet tomēr aiz daudziem svarīgiem iemesliem

patstāvīgai tirdzniecībai ir ļoti grūti pat neiespējami izslēgt un atsvabināties no patstāvīgas rūpniecības šādā ceļā, t.i. savas ražošanas izveidošanas ceļā. Nav domājams un attīstības tendences to nerāda, ka tam varētu būt sevišķi panākumi. Drīzāk tie ir atsevišķi nenozīmīgi gadījumi, bet ne kopēja attīstības spējīga tautsaimniecības tendence. Turpretim rūpniecības atsvabināšanās no patstāvīgas tirdzniecības un tās izslēgšana iet uz priekšu ļoti straujā gaitā un šīs attīstības tendences jau pietiekoši skaidri rāda, ka varbūt patstāvīgas tirdzniecības dienas ir skaitītas.

Kā dažus piemērus koncentrēšanai tirdzniecības nozarē varētu pieminēt dzelzs lieltirdzniecības laukā Otto Wolf koncernu. Viņš piedalās daudzos dzelzs ražošanas uzņēmumos un ir nodrošinājis sev dažos gadījumos šo uzņēmumu ražojumu noietu un eksportu caur savu firmu. Arī elektrisko piederumu ražošanas uzņēmumos šis koncerns ņem dzīvu dalību. Šis koncerns attīstījās galvenām kārtām kara laikā un īsi pēc kara.

No preču namiem varētu pieminēt Hamburgas preču namu firmu Karstadt, kuŗa divos gados tika savu kapitalu vairāk kā sēskārtojusi. Šī firma tika no atklātas tirdzniecības sabiedrības pārveidota par akciju sabiedrību un tad saplūšanas un piedalīšanās ceļā pie citiem uzņē-

mumiem ļoti izplētās. Viņai pieder vairāki desmiti preču
nami Vācijā un daudzi ražošanas uzņēmumi, kā: austuves,
konfekciju fabrikas un piedalīšanās pie zvērādu fabrikām,
vienas apdrošināšanas sabiedrības un citur.¹⁾

---

1) Schär, Handelsbetriebslehre. 1923. 477-479.lpp.

5. Iespēšanās banku nozarē.

Kapitāls padara koalīcijas varenākas un palīdz šīm jaunām saimnieciskās dzīves formām iegūt virskundzību par ražošanu, tirdzniecību un transportu. Uzņēmēju koalīcija bieži pazūd. Tirdzniecības un rūpniecības koalīcijas tiek iekārotas un faktiski vadītas no bankām. Finanšu kapitāla sakarība ar uzņēmēju apvienībām, sakarā ar koncentrēšanās jautājumu rūpniecībā, tiks apskatīta vēlāk. Šeit ir jāpievērš daži konkrēti piemēri no banku saimnieciskās darbības, t.i. banku saplūšanas piemēri. Tā tad tie būtu tresta formas iespēšanās piemēri banku nozarē. Banku koncentrēšanās izskaidrojama arī ar rūpniecības koncentrēšanos. Pēdējā laikā ir vēl grūtāk izšķirt robežas un atdalīt rūpniecības uzņēmumus, kā arī citu saimniecisku nozaru uzņēmumus no bankām un vispārīgi finansēšanas un kredītēšanas iestādēm. Bieži viņi visi ir cieši saauguši kopā.

Kā lielu finansiālu faktoru varētu minēt jau agrāk pieminēto J.P.Morgan & Co. sabiedrību. Šī firma stāv aiz muguras bezgala daudziem dažādo saimnieciskās dzīves nozaru uzņēmumiem un rūpējās netikai par to finansēšanu, bet arī tos kontrolē un vada.

Šī firma caur angļu-franču interešu pārstāvību Z.A.S.Valstīs un viņu kara laika aizņēmumu finansēšanu ir savu finansielo spēku krietni pavairojusi. Jau pirms kara šī firma kontrolēja uzņēmumus par $22\frac{1}{4}$ miljardu dolaru, t.i. taisni $\frac{1}{5}$ Z.A.S.Valšņu tautas bagātības. Ar šo firmu cieši saistītas bija 18 citas sabiedrības un privātas firmas, kuŗas savkārt kontrolēja 40 miljardu dolaru. 1)

Banku koncentrēšanās vistālāk ir gājusi Amerikā un sevišķi pēdējā laikā. Z.A.S.Valšņu banku koncentrēšanās tempa attīstība pēdējā laikā izskaidrojama ar stipru rūpniecības koncentrāciju. Atsevišķās bankas arī tik lielas kā National City Co., Guaranty Trust Co, kuŗām pašām ir savs kapitāls no 60-90 miljonu dolaru, tomēr nevar apmierināt tādu firmu kā piem. General Motor kredīta prasības un tām ir jāgriežas pie vairākām bankām. Tas spiež bankas apvienoties, saplūst. Caur to tiek pama- zināts risks, pacelts firmas prestižs un iegūts lielāks finansiels spēks. Caur to var arī racionalāk apkalpot rūpniecību. Kā vienu no svarīgākiem apvienošanas piemē- riem būtu jāpiemin National City bank, kuŗa stāvēja starp privātām bankām pasaulē septītā vietā, bet pēc sa- vas apvienošanās ar Farmers Loan un pēc tam ar Corn Ex-

---

1) sk. lp. 2

change izvirzījās pirmā vietā pasaulē. Viņa tuvākais konkurents Guarantee Trust pēc apvienošanās ar Bank of Commerce ieņēma otru vietu starp amerikāņu privātām bankām. Bilance abām apvienībām sastādīja apm. 2 miljardi dolaru un savs kapitāls 100 un 70.milj. dolaru. Pēdējā laikā tiek runāts par milzīga tresta Investment Trust dibināšanu, kuŗš zem firmas Marine Midland Corporation apvienos 15 Ņujorkas bankas un izlaidīs akcijas par 400 miljonu dolaru un apvienos veselu rindu provinču banku, kādam nolūkam asignēti 500 miljoni dolaru. Vispārīgi runa iet kopā par 1 miljardu dolaru. Tādā kārtā banku koncentrācija Amerikā, kuŗa vēl nesen bija sākuma stadijā, pieņem milzīgus apmērus un milzīgu tempu¹⁾.

Vēlāk kā lielākā banka pasaulē nāca Ņujorkas lielbanku Chase National Bank, Equitable Trust Company un Interstate Trust Company apvienība. Šo visu triju banku akcionāri ir piekrituši šo triju institutu apvienošanai zem nosaukuma Chase National Bank. Tā tad būtu vislielākā banka pasaulē. Tās bilance būs apm. 2,8 miljardi dolaru.²⁾

---

1) Mir. hoz. i mirov. polit. 1930. Nr.1. 160.-161.lpp.
2) "Jaunākās Ziņas" 26.IV.1930.

Banku koncentrēšanās, saplūšana straujā tempā iet uz priekšu arī ārpus Z.A.S.Valstīm un tāpat arī Eiropā. Kā svarīgu banku apvienošanās piemēru varētu pievest Vācijas D.-Banku apvienošanos, t.i. vācu bankas (Deutsche Bank) un Diskonta sabiedrības (Disconto-Gesellschaft) apvienošanās. Cik svarīgs šis notikums banku pasaulē, vislabāk redzams no šo banku bilancēm. Uz 1929.gada 1.augustu Deutsche Bank bilance līdzinājās 2.937,8 miljonu marku un Disconto-Gesellschaft, ieskaitot viņai pievienotās bankas, 2,017,3 milj. marku. Saliekot šos skaitļus kopā iznāk kredītiestāde ar 5 miljardiem marku lielu bilanci. Apskatot tuvāk jau minētās bilances, izrādās ka abu banku akciju kapitāls iztaisa 285 milj. marku, bet rezerves kapitāls 156,5 milj. marku. Tādā kārtā banku pašu kapitālu kopsumma līdzinās 441,5 milj. marku. Šī summa ir pati par sevi visai ievērojama, tomēr banku galvenais spēks atrodas kreditoru summās, kuŗas ir 4.174,4 milj. markas lielas, pie kam kreditoru starpā dažāda veida noguldījumu ir par 3,3 miljarda marku. Nevar būt nekādu šaubu, ka abu lielbanku apvienošanai, fuzijai, būs ļoti tālejoša nozīme. Vispirms priekš pašām bankām. Ar apvienošanos ievērojami samazināsies nodaļu uzturēšanas izdevumi, atsvabināsies daudz namu, bankām piederošās nekustamās mantas pārdodot ienāks ievērojams apgrozības līdzekļu pastiprinājums u.t.l. Launā puse

tā, ka atlaistie darbinieki sakarā ar apvienošanos pavairoš Vācijas bezdarbnieku rindas. Atzīmējot priekšrocības, ko abu lielbanku fuzija atnesīs, jāaiizrāda, ka vispirms pieaugs apvienoto milzu kapitālu īpašība pievilkt jaunus plašus līdzekļus (amerikāņi sakarā ar apvienošanos ir ar mieru kopējo akciju kapitāla paaugstināšanā piedalīties ar 100 miljoniem marķu. Ar to jaunu kapitālu ieplūdums neizbeigsies). Tālākās sekas būs tās, ka pārejās 4 Berlīnes lielbankas: Dresdene, Darmstadtes, Komercbanka un Valsts kredītsabiedrība (Reichs-Kredit-Gesellschaft A.G.) būs spiestas reaģēt uz Vācu bankas un Diskonta sabiedrības nospiedošo konkurenci un arī meklēt iespēju apvienoties, jo citādi šīs bankas no sava tagadējā izcilus stāvokļa noslīdzēs par otrās šķiras kredītiestādēm, kādu arī Vācijā jau bezgala daudz. Cik draudoša ir apvienoto banku konkurence pārejām D.-bankām, rāda jau viņu akciju kapitāla savstarpējās attiecības. Uz 1929. gada 1. augustu Vācu bankas un Diskonto Sabiedrības kopējais akciju kapitāls iztaisīja ap 50% no visu 6 lielbanku akciju kapitāla kopsummas, bet pēc galīgās apvienošanās un akciju kapitāla paaugstināšanas tas līdzināsies jau gandrīz 60% no kopsummas. Sagaidāms, ka drīzumā radīsies jauns Berlīnes lielbanku koncerns ar Darmstadtes un Nacional banku priekšgalā, kuras bilance arī sasniedz 2,3 miljardu marķu.

Ja šādas divas vai trijas lielbanku apvienības nodibināsies, tad ir skaidrs, ka neviena privāta Vācijas banka nevarēs izvairīties no šo milzeņu ietekmes, un drīz vien visām būs jāpieslienās vienam vai otram koncernam un jādarbojas šī koncerna vadītāju norādītā virzienā.¹⁾

Pateicoties banku koncentrācijai, banku finansiālās varas pieaugumam kļūst arvien lielāks viņu iespaids uz rūpniecību un bankas pateicoties savai koncentrētai finansiēlai varai dabon rūpniecību arvien lielākā atkarībā. Par to vēlāk vēl būs speciāli jārunā nodaļā par rūpniecības koncentrācijas sakarību ar bankām un vispārēju finansiālā kapitāla problēmu.

---

1) Ekonomists, 1929. Nr.20. 837/838.lpp.

IV. Faktori, kuŗi var veicināt
vai ierobežot trestu attīstību
un trestu iespaids uz šiem fak-
toriem.

1. Tirdzniecības stāvoklis
sakarā ar trestu attī-
stību.

Ir jāapskata uzņēmumu apvienošanās, saplūšanas dažādās ražošanas nozarēs iespaidu uz sevišķu noņēmēju grupu, t.i. uz tirgotājiem, kuŗi pārdod uzņēmēju apvienību ražojumus.

Tirdzniecība ļoti lielā mērā ir iespaidota caur trestu un karteļu attīstību, kuŗu attīstības sekas ir bijušas un atstājušas lielu iespaidu uz tirdzniecību un to lielā mērā saimnieciski pārveidojušas. Šis iespaids un pārveidošanās pieder pie interesantām modernās tautsaimniecības parādībām. Brīvās konkurences periodā tirdzniecība guva lielus labumus no rūpniecības saskaldītā stāvokļa un spēlēja ļoti lielu lomu saimnieciskās maiņas procesā. Tirdzniecības interesēs bij arvien vairāk nospīest cenas un izlietot sev par labu ražotāju konkurences cīņu. Pie brīvas konkurences tirdzniecība bij organizējošais elements saim-

nieciskās maiņas procesā, kuŗa mēģināja saskaņot piedāvājumu ar pieprasījumu. Caur uzņēmumu apvienošanas uzņēmēju apvienības mēģina pašas izpildīt šo lomu, kuŗu līdz šim izpildīja tirdzniecība. Visās nozarēs tas nav vienādi iespējams.¹⁾

Ražotāju apvienības iespaids ir stipri atkarīgs no tā, cik stiprs ir monopolistiskais stāvoklis, t.i. citiem vārdiem sakot, cik liela ir karteļa jeb tresta konkurence ar ārpusstāvošiem uzņēmumiem, cik lielā mērā ir jārēķinās ar šo uzņēmumu un arī ar ārzemju konkurenci. Jo šaurāka ir konkurence, jo vairāk tirgotājs ir atkarīgs no uzņēmēju apvienības un jo vairāk uzņēmēju apvienība centīsies tirgotāju ierobežot. Labi organizēti karteļi un tresti mēģina tirdzniecību galvenām kārtām lieltirdzniecību paši organizēt un vispārīgi tirdzniecību turēt atkarībā no sevis. Tirgotājiem bieži jāuzņemas šo apvienību priekšā dažādas saistības. Viņi nedrīkst iepirkt un pārdot ārpus tresta jeb karteļa stāvošo uzņēmumu preces. Pietiekoši ja tirgotājs kādā vienā produktā ir no karteļa atkarīgs. Jau tad viņš ir piespiests attiecībās ar karteli uzņemties pret to dažādas saistības. Karteļa iespaids uz tirdzniecību ir ļoti dažāds ņemot vērā vai tas ir brīvs cenu jeb ražošanas kartelis jeb cieši organizēts sadalīšanas kartelis. Ciešu cenu noteikšanai no karteļa puses nav tik sevišķi lielas nozīmes

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 155/156.lpp.

priekš tirdzniecības. Tirgotājiem bieži nāk par labu augstāka pārdošanas cena, jo viņa peļņa pa lielai daļai pastāv zināmā noteiktā procentuālā daļā. Ja tirgotāji ir apvienojušies kartelī, tad bieži draud briesmas, ka viņi var neievērot mēru sava monopolstāvokļa izlietošanā un paaugstināt cenas tiktālu, ka iestājas patēriņa sašaurināšanās un atpakaļiešana. Augstās cenas, t.i. augstas tirdzniecības karteļu cenas parasti nav ilgstošas, jo šeit vieglāk izceļas jauna konkurence, kā sekas ir piepeša cenu krišana. Lētā ražojumu pārdošana uz ārzemēm no ražotāju apvienību puses nav ar tādu nozīmi, kā priekš tālākpārstrādātājiem. Vienmēr var tikt apgrūtināti un padarīti neiespējami viņu eksporta veikali. Lēta jēlvielas jeb pusfabrikata pārdošana var nest zaudējumus kā tirgotājiem tā arī tālāk pārstrādātājiem tālāk pārstrādajamos ražojumos. Kartelis dod tirdzniecībai arī zināmas priekšrocības. Viņi atviegli- na tirdzniecībai kalkulāciju un vienkāršo iepirkšanas procesu. Ja kartelis ir spēcīgs, tad viņš var pats regulēt visu noietu un rakstīt priekšā tirgotājiem cenas. Lielie tresti un karteļi noteic arī tirdzniecības pārdošanas cenas, atstājot tirgotājiem zināmu procentu, kā piemēram pie kalija un spirta sindikātiem. Tirgotājs pārvēršas par karteļa un tresta pārstāvi, zūd patstāvīgās uzņēmēju darbības raksturs un tiek ierobežota tirgotāja privātā inícia-

tive. Karteļi un tresti var pāriet arī pie tiešas patērētāju apgādāšanas jeb mazākais apgādāt lielākos patērētājus, atstājot tirdzniecībai tikai mazāko noņēmēju apgādāšanu. Tas ir bieži nācis un nāk daudzos gadījumos priekšā un sašaurina tirgotāju skaitu. Galvenais līdzeklis, ar ko ražošanas karteļi iespaido tirdzniecību, ir to tirgotāju skaita ierobežošana, kuŗi atrodas tiešās attiecībās ar karteli. Ar daudziem līdzekļiem kartelis cenšās izslēgt lieltirdzniecību un šinī ziņā veicināt jaunu tautsaimniecības attīstības tendenci. Ražotāji caur savām apvienībām cenšās ar dažādu savu organizaciju palīdzību stāties tieši sakaros ar sīktirgotājiem, kā tas vispirms bija petrolejas nozarē un ar spirta sindikatu. Arī sīktirgotāju interesēs bieži ir un nāk par labu lieltirdzniecības apkaŗošana un stāšanās tiešos sakaros ar ražotāju apvienībām.¹⁾

Sīktirdzniecība vispārīgi līdz šim ir no uzņēmēju apvienību puses mazāk iespaidota nekā lieltirdzniecība. Šeit ir jāizšķir tādus sīktirgotājus, kuŗi iepērk tieši no apvienotiem uzņēmējiem un tādus, kuŗi to izdara ar lieltirdzniecības starpniecību. Cietas cenas noteikšana no ražotāju puses ir priekš sīktirgotājiem labvēlīga tādā ziņā, ka viņa aptur pārlicēģu konkurenci. Sīktirgotāji cenšās bieži savu stāvokli nostiprināt ar iepirkšanas

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 160.-164.lpp.

apvienību dibināšanu. Šādas apvienības bieži kaŗo ar liel-
tirdzniecību.¹⁾

Uzņēmēju apvienību iespaids ir ļoti liels netikai uz
tirdzniecības stāvokli vispārīgi, bet arī uz paša tirgotāja
stāvokli. Schaer's saka, ka neviena saimnieciskā grupa nav
caur tirdzniecību savos pamatos tā satricināta kā tirdznie-
cība. Atkarībā no tā, kādu stāvokli ieņems tirgotājs šinīs
jaunās strāvās, atkarāsies tas, vai viņš uzņemoties jaunus
lielus un labi atmaksājušos uzdevumus un tiekot aicināts
uz tiem, ies uz augšu jeb būs padots iznīkšanai. Ja tirgo-
tājs paliek kā pasivs novērotājs, tad viņam pateicoties
ražošanas koncentrācijai un tās sekām attiecībā uz tirdznie-
cību draud izslēgšana no saimnieciskās darbības lauka.
Ražotāju apvienības tāpat arī patērētāju apvienības un
valsts uzņēmība arvien vairāk pašas uzņemās tirdzniecības
funkcijas un tās izved. Tilts no vienas straumes uz otru,
uz kuŗa tirdzniecība izveda mantu apmaiņu, tiek iznīcināts
un sagrauts. Tirgotājam nepaliek nekas pāri, ka būvēt jaunu
zolidāku tiltu jeb konstruēt jaunu kuŗi, ar kuŗu viņam būtu
labākas izredzes šo straumju darbības laukā. Viens ceļš
ir tirgotāju apvienošanās koalīcijās savu kopēju interešu
aizsardzībai, bet pie tā tirgotājs nav palicis. Viņš pats
nostājas koalīciju priekšgalā. Tas sevišķi iespējams tamdēļ,

---

1) Liefmann, Konz., Kart. u. Tr. 1930. 170/171.lpp.

ka dažādu koalīcijas formu saimnieciskās funkcijas pirmām kārtām ir tirdznieciskas dabas, kā piem. visa iekšējā un ārējā organizācija, finansu-un rēķinvedība, ražojumu pirkšana un pārdošana, imports- eksports, satiksme ar bankām un citām iestādēm, konjunkturu noteikšana un izmantošana u.t.l. Vispārīgi visās saimnieciskās nozarēs neviens nav tā piemērots dažādu koalīciju formu vadīšanai kā tirgotājs¹⁾.

Iegūstot karteļiem un trestiem arvien valdošāku stāvokli tiek arvien vairāk izslēgta brīvā konkurence. Patērētājs un ražotājs vairāk nav padots tik lielai anarchijai saimnieciskā laukā. Attiecības starp piedāvājumu un pieprasījumu nav padotas vairāk netiešam gadījumam. Zināmi centrāli organi arvien vairāk sāk regulēt un cenšas radīt līdzsvaru starp pieprasījumu un piedāvājumu ar citiem līdzekļiem nekā tas bija pie anarchistiskā ražošanas veida. Pateicoties šiem apstākļiem patstāvīgais tirgotājs ir spiests mainīt savu taktiku un pārveidot savu uzņēmumu. Viņš kļūst arvien vairāk tas, par ko viņam bij jābūt pēc tautsaimniecības teorijas uzskatiem, t.i. par komisjonaru resp. makleru starp ražotāju un patērētāju, kas visvairāk ir jau parādījis eksporta veikalu nozarē. Pateicoties apvienoto ražotāju lielai varai patstāvīgais tirgotājs no neitralā bezpartejiska maklera ir spiests stāties ra-

1) Schaer, Handelsbetriebslehre, 1923.

Žotāju apvienību dienestā un būt vienpusīgiem viņu interešu pārstāvjiem, pie kam ražotāju apvienības diktē viņam pārdošanas cenu un dažādus citus noteikumus. Ar to tirgotājs pārvēršas par karteļu un trestu agentu. Pateicoties šiem apstākļiem tirgotāja brutto peļņa ir no ražotāja caur limitētu iepirkšanas un pārdošanas cenu noteikta pārdošanas provizija un viņa tīrā peļņa ir starpība starp šo un uzņēmuma uzturēšanas izdevumiem. Tamdēļ tirgotājs ir spiests pēc iespējas paplašināt noietu un noņēmēju skaitu, arī tamdēļ, ka parasti pārdošanas provizija tiek progresīvi paaugstināta samērā ar noieta pieņemšanos. Tirgotājs ir spiests savu uzņēmumu vadīt pēc pilnīgāka ekonomiska principa. Pēc tam kad tirgotājs ir pazaudējis savu patstāvīgo stāvokli starp ražotāju un patērētāju, viņš ir spiests meklēt dažādus citus jaunus ceļus. Kā viens no šiem jauniem ceļiem var būt arī uzņemšanās organizēt apvienības ārpus trestu un karteļu aploka stāvošiem konkurences uzņēmumiem. Tad vēl viens ceļš ir jau pieminētā tirgotāju apvienošanās, ar to radot lielāku saimniecisku varu un lielākā mērā aizsargājot tirgotāju intereses pret ražotāju un patērētāju apvienībām.¹⁾

---

1) Schaer, Handelsbetriebslehre, 1923. 366.-369.lpp.

Attiecībā uz kapitalistiska monopola sakarību ar tirdzniecību Hilferdings saka, ka kapitalistiskām apvienībām rūpniecībā ir liels iespaids uz tirdzniecību. Preču ražošana ir saistīta ar preces vietas maiņu, kas ir saistīts arī ar pirkšanu un pārdošanu. Ja šīs operācijas kļūst par kapitāla patstāvīgām funkcijām, tad šis kapitāls ir tirdzniecības jeb komercialais. Tirdzniecības attīstība tiek noteikta caur diviem momentiem. No vienas puses tie ir tirdznieciski-techniski noteikumi. Tirdzniecība savāc un koncentrē produktus no dažādām ražošanas vietām un pārdod tos pēdējam patērētājam. Jo vairāk tie ir izkaisīti, jo vairāk saskaldīta ir pārdošana netikai kvantitatīvi, bet arī pēc laika un vietas. Pēdējās pārdošanas raksturs atkarājas no pēdējā pircēja ienākumu apstākļiem un no vietējās koncentrācijas. Šie abi momenti atkarājas no zemes socialās attīstības un struktūras. Tirdznieciski-techniski noteikumi rāda lielu uzņēmumu priekšrocību samērā ar maziem. Pirkšanas un pārdošanas izdevumi neaug līdz ar pārdota daudzuma vērtības summu. Līdz ar to tiek radīta koncentrācijas tendence. Bet no otras puses tirdzniecības dabā guļ tas, ka jo tuvāk viņa nāk pie patērētāja, jo vairāk tā tiek saskaldīta pēc vietas un laika. Atkarībā no tūvošanas stadijas patērētājam var tikt ierobežots

uzņēmuma lielums. Nepieciešamība decentralizēties pēc vietām var tikt novērsta ar viena un tā paša liela uzņēmuma filiāļu dibināšanu. Pilsētās sīktirdzniecība koncentrējās lielos preču namos. Preču nami atkal koncentrējās lielās iepirkšanas organizācijās un nāk tuvos sakaros ar bankām. Līdz ar šo koncentrēšanos arvien vairāk zūd sīktirdzniecības uzņēmumu patstāvība, t.i. caur rūpniecības uzņēmumu koncentrēšanos, šo uzņēmumu apvienības sāk vairāk rūpēties pašas par savu ražojumu noietu. Attīstība ir vistālāk gājusi tur šinī ziņā, kur kāds trests ir tirdzniecību pilnīgi izslēdzis, t.i. patstāvīgu tirdzniecību, kā piemēram amerikāņu tabakas trests. Blakus tirdznieciski-techniskiem motīviem, kuŗi spēlē lomu attiecībā uz ražojumiem, kuŗus piegādā tieši pēdējam patērētājam, t.i. sīktirdzniecībā, rūpniecības koncentrēšanās spēlē lielu lomu arī attiecībā uz preču apmaiņu starp rūpniekiem un starp rūpniekiem un lieltirgotājiem. Jo vairāk ir rūpniecības uzņēmumi koncentrēti, jo lielāka viņu produkcija, jo stiprākiem jābūt arī tirgotājiem, kuŗi šos ražojumus noņem. Tirdzniecībai jāpiemērojas rūpniecības koncentrācijai. Rūpniecības koncentrēšanās sekas ir netikai tirdzniecības koncentrēšanās, t.i. patstāvīgas tirdzniecības, bet arī viņas izslēgšana. Līdz ar to tiek izslēgta daļa tirdzniecībā atrodošā kapitāla un viņš pazūd no cirkulācijas sferas. Tirdzniecībā atrodošais ka-

pitāls faktiski nav tik liels, kā tas kapitāls, kurš ir ieguldīts produktu ražošanā. Tirgotāju kapitāls kalpo tikai preču cirkulācijai, bet kā zināms tā var tikt izvesta bez skaidras naudas palīdzības. Šeit spēlē lomu kredīts, kuru rūpnieks dod tirgotājam. Faktiskais tirgotāja kapitāls ir daudz mazāks un tikai no tā tirgotājs saņem peļņu. Rūpnieka peļņa ir atkarīga no kopējā kapitāla, neatkarīgi no tā vai tas pieder pašam rūpniekam jeb ir kreditēts, t.i. no visa ražošanas kapitāla. Tirgotāja peļņa atkaras tikai no patiesi izlietota kapitāla, kurš nav ražošanas kapitāls, bet tikai izpilda naudas un preču kapitāla lomu. Kredīts nenozīmē šeit īpašumu dalīšanu, t.i. peļņas dalīšanu, bet absolūtu kapitāla sašaurināšanu un līdz ar to komercīalai šķirai pienākošās faktiski no rūpniecības kapitalistiem maksātas peļņas palielināšanu. Kredīts šeit direkti samazina cirkulācijas izdevumus, tā kā piemēram papīra nauda. Tirgotāja peļņa tomēr ir viena daļa no ražošanas virsvērtības. Jo lielāka ir tā daļa, kura krīt uz tirdzniecības kapitālu, jo mazāka līdz ar to kļūst daļa, kura krīt uz rūpniecības kapitālu. Tā tad pastāv interešu pretešība starp rūpniecības un tirdzniecības kapitaliem. No šīm pretējām interesēm izceļas cīņa, kura beidzās ar kapitalistisku atkarības attiecību izcelšanos. Šīnī interešu cīņā/^{uzvaru} izšķir lielāka jeb mazāka kapitāla vara.

Tomēr kvantitatīvi to ņemt nevar. Lomu spēlē dažādi apstākļi. Kamēr valdīja brīvā konkurence, tirdzniecība varēja konkurences cīņu izlietot sev par labu. Rūpniecības koncentrēšanās turpretim samazina patstāvīgu tirdzniecību. Kombinētā rūpniecības apvienošanās vispārīgi izslēdz savās robežās tirdznieciskās operācijas. Monopolistiskām apvienībām ir tendence pilnīgi iznīcināt tirdzniecības patstāvību. Patiesā kontrole pār tirgu ir iespējama, ja visas preces tiek pārdotas no vienas centralās iestādes. Tas ir vajadzīgs, lai varētu regulēt kādas rūpniecības nozares ražošanu un noteikt noieta apmērus. Noieta apmēri ir atkarīgi no cenas augstuma. Tāmdēļ cenu noteikšanai līdz pašai beidzamajai stadijai jāatrodas monopolistisku apvienību rokās, nedrīkst to atstāt neatkarīgiem faktoriem, kādi ir piemēram tirgotāji. Tirgotāji varētu produktu pie izdevīgas konjunkturas pārdot par augstāko cenu, kas izsauktu ražošanas sašaurināšanos. Rūpniecības apvienības, pateicoties lielākai varai, var diktēt tirdzniecībai savus likumus. Šo likumu saturs iziet galvenais uz to, lai atņemtu tirdzniecībai patstāvību un iespēju noteikt cenas. Tirdznieciskās operācijas tresti var izdarīt ar trestu algotiem darbiniekiem, pārdošanas agentiem u.t.l., pie kam par tādiem tiek padarīta viena daļa agrāko tirgotāju. Tirgotāji var savu kapitālspekku izlietot

tādā veidā, ka finansieli piedalās rūpniecības uzņēmumos un tā tad vienu daļu sava tirdzniecības kapitāla pārvērš par finansu kapitālu, rūpniecības kapitālu. Tā viņi palielina savu komerciālo peļņu uz rūpniecības peļņas rēķina, t.i. ja caur piedalīšanos rūpniecības uzņēmumā viņi piespiež to pārdot sev preces lētāk. Izdevumi sakarā ar produkta piegādāšanu no rūpniecības uzņēmuma, t.i. ražošanas vietas, līdz pēdējam patērētājam, pateicoties augšminētiem apstākļiem var tikt samazināti, piemēram ceļotāju izdevumi, reklamas izdevumi u.t.l. Galvenām kārtām tas ir sakams attiecībā uz tām rūpniecības uzņēmumu apvienībām, kurām ir pilnīgs monopols kāda produkta ražošanā. Patstāvīgās tirdzniecības izslēgšanas rezultāts ir komerciālā kapitāla sašaurināšana. Ja tiek sašaurināts kapitāls, tad tas atstāj iespaidu arī uz šo kapitālu pienākošo peļņu, kas, kā jau agrāk teikts, ir rūpniecības peļņas daļa, t.i. rūpniecības kapitāla daļa. Tirdzniecības kapitāla samazināšana nozīmē arī dažādu izdevumu samazināšanu. Uz cenu tas neatstāj nekādu iespaidu, jo cena tiek noteikta caur produkta ražošanas izdevumiem plus kopējā peļņa. Kopējā produkta cena patērētājam paliek tā pati, bet palielinās rūpniecības kapitāla peļņa. Tirdzniecisku operāciju sašaurināšana nozīmē arī komerciālā laukā nodarbinātā kapitāla atbrīvošanu, kurš tagad meklē jaunas pielietošanas iespējamības. Zināmos

apstākļos tas var veicināt kapitāla eksportu. Rūpniecības apvienības, tirdznieciskās operācijas lielā mērā izved caur sindikātiem. Attiecībā uz sindikātiem Vowinkel's saka, ka sindikāti ir radījuši apbrīnojamu organizāciju, kuŗa pilnīgi izslēdz lieltirdzniecību beidzot ar sīkākiem tirdzniecības uzņēmumiem. Lieltirgotājiem nepaliek nekas pāri, ka meklēt noieta pie maziem patērētājiem, pie tādiem, kam nepieciešams kredīts un rūpēties par noieta gaitu sliktākā laikā turot lielākus krājumus, piemēram attiecībā uz oglēm. Kā apakšsindikats pie gadījuma var būt arī tirgotāju apvienība, kuŗas beidzot pāriet pie galvenā sindikāta. Tirdzniecības padošana sindikātiem atviegļina ārzemju konkurences apkaŗošanu, un tās regulēšanu. Tirgotāju apvienības var atstāt iespaidu un dabūt zināmā atkarībā mazākus neapvienotus rūpniecības uzņēmējus. Tas izsauc šo rūpniecības uzņēmēju cenšanos apvienoties savā starpā. Ja rūpniecības uzņēmēji nodibina sindikātu, tad apvienotā rūpniecība nostājas saskaldītu tirgotāju priekšā un kapitāla vara tagad ir rūpnieku pusē. Sindikats reducē tirdzniecību t.s. "legitimās robežās". Tirdzniecībai tiek ļaupīta iespēja izlietot sev par labu konkurenci raŗotāju starpā un pati tirdzniecība kļūst par ieroci sindikāta nostiprināšanai un monopola, kuŗš tirdzniecību ierobeŗo, veicināšanai.

1)

1) Hilferding, Das Finanzkapital. 1920. lp.265-298.

Vērojot rūpniecības koncentrēšanās iespaidu uz patstāvīgu tirdzniecību rodās iespāids, ka patstāvīgās tirdzniecības izslēgšana ies tiktālu, ka viņa pilnīgi iznīks jeb labākā gadījumā izpildīs rūpniecības uzņēmēju apvienību, izpildīs lielo trestu agentu lomu. Patstāvīgas funkcijas viņai tiks laupītas un pirmām kārtām patstāvīga pārdošanas cenu noteikšana. Pretspiediens, pretspēks, kuŗu rada patstāvīgie tirdzniecības uzņēmumi apvienojoties, saplūstot un atsevišķos gadījumos pat radot savus ražošanas uzņēmumus, ar to kļūstot neatkarīgiem no ražotājiem, aiz daudziem svarīgiem iemesliem nevarēs izaugt pietiekoši liels un būs spiests sabrukt lielo trestu monopola varas priekšā. Galvenais apstākļis atrodas iekš tam, ka rūpniecībai ir daudz vieglāk kļūt neatkarīgai no patstāvīgās tirdzniecības nekā patstāvīgai tirdzniecībai kļūt neatkarīgai no rūpniecības. Pamats atrodas tanī apstākļī, ka rūpniecības uzņēmumi, resp. ražošanas funkcijas, prasa nesamērīgi lielākus kapitāla ieguldījumus, nekā tirdzniecības funkciju izvešana. Ja kāds rūpniecības trests gribētu izvest tirdznieciskās funkcijas attiecībā uz savu ražojumu nogādāšanu līdz pēdējam patērētājam, tad tas prasītu relatīvi nelielus kapitāla ieguldījumus, t.i. jaunus ieguldījumus patstāvīgās tirdzniecības funkciju izvešanai savu ražojumu noieta laukā. Turpretim, ja tirdzniecības uzņē-

mumu apvienība gribētu pati savos uzņēmumos saražot visus vai pat daļu no savai tirdznieciskai apgrozībai nepieciešamām precēm, tad tas relatīvi prasītu ļoti lielus kapitāla ieguldījumus, kuŗi daudzkārt pat pārsniegtu tos ieguldījumus, kuŗi ir izdarīti priekš tirdzniecisko funkciju izvešanas. Ja tas arī notiktu, tad šim jaunam lielam uzņēmumam, t.i. uzņēmumu kompleksam būtu jau vairāk rūpniecības uzņēmumu apvienības raksturs, t.i. tādas apvienības, kuŗa pati izved tirdznieciskās funkcijas savu ražojumu noieta laukā.

Tādi apmēram varētu būt teoretiskie slēdzieni par nākotnes attiecībām starp tirdzniecību un rūpniecības koncentrēšanos. Lai pilnīgi parādītu tirdzniecības tagadējo stāvokli sakarā ar rūpniecības koncentrācijas stāvokli un faktiskās patstāvīgās tirdzniecības izslēgšanas tendenču iespējamības, ir vajadzīgi lielāki konkrētu faktu pētījumi.

Saimnieciskās dzīves vēsturē patstāvīgā tirdzniecībā ir spēlējusi ļoti lielu un ierosinošu lomu un tūvākā nākotnē viņas loma vēl būs pietiekoši liela. Arī viņas iespaids uz rūpniecības koncentrāciju var būt diezgan liels un nest varbūt arī zināmas pārmaiņas šīs attīstības tendenču gaitā.

2. Banku loma trestu attīstības jautājumā.

Finansu kapitāla jautājums.

Kapitalistiskās rūpniecības attīstību un viņas koncentrāciju veicina koncentrāciju banku nozare. Koncentrēta banku sistēma pati par sevi ir svarīgs dzinejspēks augstākās kapitalistiskās koncentrācijas karteļu un trestu veidā sasniegšanai. Jautājums kā iedarbojas šie karteļi un tresti uz banku sistēmu. Kartelis jeb trests ir uzņēmumi ar lielu kapitāla spēku. Kapitalspēks izšķir attiecīgā uzņēmuma nonākšanu atkarībā no cita jeb citu uzņēmumu dabūšanas savā atkarībā. Liela rūpniecības koncentrēšanās spiež arī bankas saplūst, lai nenonāktu atkarībā no karteļiem un trestiem. Rūpniecības koncentrēšanās tā tad veicina banku saplūšanu, un banku saplūšana savkārt veicina rūpniecības koncentrēšanos; piem. tērauda ražošanas uzņēmumu saplūšanā bija ieinteresēta vesela rinda banku, kuŗas darbojās kopā, lai izvērstu šo tērauda ražošanas uzņēmumu koncentrāciju, pat pret atsevišķu rūpnieku gribu. Otrādi, var arī kāda interešu kopība, kuŗa tiek izveidota no rūpniekiem, radīt divu konkurējošo līdz šim banku kopējo interešu lauku.

Līdzīgā kārtā iedarbojas rūpniecības kombinētā koncentrēšanās uz kādas bankas rūpnieciskās sfēras paplašināšanos, kuŗa piemēram līdz šim darbojās jēlvielu rūpniecības laukā, bet caur kombinēto koncentrēšanos ir spiesta šo darbību izplēst arī uz tālākapstrādājošo rūpniecību. Bieži kartelis un trests paši dibina banku, kuŗa apmierinātu bieži pat veselas rūpniecības nozares maksāšanas un ražošanas kredita prasības. Caur rūpniecības koncentrēšanos lielā mērā pazūd brīvā konkurence un caur to iespējama lielāka peļņa. Šī lielāka peļņa spēlē svarīgu lomu. Ja konkurences izslēgšana notiek uzņēmumiem saplūstot, tiek dibināts jauns uzņēmums. Šis jaunais uzņēmums var rēķināties ar lielāku peļņu. Šī paaugstinātā peļņas iespējamība var tikt kapitalizēta un radīt t.s. dibinātāju peļņu. Priekš bankām tas ir svarīgs motīvs monopolizēšanas veicināšanai. Bieži dibinātāju peļņa var tikt izteikta ar lielāku pirkšanas summu par uzpirtām fabrikām, ar to veicinot saplūšanas iespējamības. Saplūšana nozīme arī lielāku apvienotu uzņēmumu peļņas drošību un tās mazākas svārstības. Tiek izslēgta lielā mērā konkurence, kas arī veicina akciju kursu celšanos. Saplūšana nozīmē arī uzņēmumos investētā kapitāla lielāku drošību. Tas atļauj bankām paplašināt rūpniecības kreditu un tādā kārtā plašākos apmēros ņemt dalību pie rūpniecības peļņas. Tā sašaurinās pateicoties saplūšanai attiecības

starp bankām un rūpniecību, bet rūpniecībā ieguldītais kapitāls arvien vairāk nonāk banku rīcībā. Ar kapitalisma attīstību aug rūpniecības atkarība no bankām. No otras puses bankas var pievilkt neproduktīvās klases naudu un nodot viņu ilgākā rīcībā rūpniecībai tikai tad, ja viņa var par šo naudu samaksāt procentes. Ar šīs naudas apmēra pieaugšanu no vienas puses un ar spekulācijas un tirdzniecības mazināšanos no otras puses šai naudai jāpārvēršas arvien vairāk rūpniecības kapitālā. Bez noteiktas ražošanas kredīta izveidošanās nebija iespējama depozītu un līdz ar to arī bankas depozītu apmaksāšana ar procentēm iespējama. Ir iespējama depozītu ieguldīšana rūpniecības sferā caur akciju uzpirkšanu. Rūpniecības atkarība no bankām ir īpašuma attiecību sekas. Arvien lielāka un arvien pieaugošā rūpniecības kapitāla daļa nepieder vairāk rūpniekiem. Viņi saņem savā rīcībā kapitālu tikai caur bankām, kuŗas ir īpašumu tiesību pārstāvji attiecībā uz šo ieguldīto kapitālu. No otras puses bankas ir spiestas arvien lielāku savu kapitāla daļu fiksēt rūpniecībā. Ar to bankas kļūst arvien lielākos apmēros par rūpniecības kapitalistu. Šo bankas kapitālu, t.i. kapitālu naudas formā, kuŗš šādā kārtā īstenībā pārvēršas par rūpniecības kapitālu, Hilferdings sauc par finansu kapitālu. Īpašnieku priekšā šis kapitāls patur naudas formu, tiek no viņiem naudas kapitālu, renti nesošu

kapitalu veidā ieguldīts un var tikt no viņiem dabūts atpakaļ naudas formā. Īstenībā lielākā daļa bankās ieguldītā kapitāla ir pārvērties par ražošanas kapitalu (ražošanas līdzekļos un darba spēkā) un ir fiksēts ražošanas procesā. Arvien lielākā daļa rūpniecībā izlietotā kapitāla ir finansu kapitāls, t.i. kapitāls, kuŗš ir banku rīcībā un rūpnieku lietošanā. Finansu kapitāls attīstas līdz ar akciju sabiedrību attīstību un sasniedz savu augstāko punktu ar rūpniecības monopola stāvokļa iegūšanu. Rūpniecības ienākums dabon drošāku un pastāvīgāku raksturu un līdz ar to rodās arvien lielākas banku kapitāla ieguldīšanas rūpniecībā iespējamības. Ir skaidrs, ka arvien pieaugošā fiktīvu kapitālu īpašnieku vara pār bankām un līdz ar to par rūpniecību, pateicoties pieaugošai īpašumu koncentrācijai, kļūst arvien vairāk identiska. Lielbankas iegūst arvien lielāku rīcības varu par fiktīvu kapitālu. Rūpniecība, kā redzējām, nonāk arvien vairāk atkarībā no banku kapitāla, bet tas nenozīmē ka rūpniecības magnāti nonāk atkarībā no banku magnātiem. Šeit spēlē lielu lomu personalā unija. Finansu kapitalistam viņa rīcībā nonāk arvien lielākas kopējās tautas bagātības, nacionalā kapitāla summas, banku kapitāla valdīšanas veidā. Ar rūpniecības uzņēmumu saplūšanu finansu kapitāls sasniedz savas varas augstāko pakāpi, kurpretim tirdznieciskais kapitāls piedzīvo savu zemāko pakāpi. Kapitalistiskās attīstības

sākumā naudas kapitāls spēlēja lielu lomu kā augļotāju kapitāls un kā tirdznieciskais kapitāls, bet tādā sākumā, tā saucamo, produktīvo kapitalistu, t.i. komercialo un rūpniecības kapitalistu pieaugšana pret procentkapitalistiem. Augļotāju kapitāls tiek padots rūpniecības kapitālam. Kapitalu mobilizācija un lielāka kredītu izlietošana pilnīgi pārveido naudas kapitalistu stāvokli. Banku vara pieaug, viņi kļūst par rūpniecības dibinātājiem un beidzot rūpniecības pārvaldītājiem, kuŗas peļņu viņi iegūst finansu kapitālu veidā, taisni kā agrāk augļotājs ar savām procentēm ieguva zemnieku darba ienākumus un zemes īpašnieku renti. Banku kapitāls bij augļotāju kapitāla pēctecis un pats pārveidojās finansu kapitālā. Pavisam savādāka bija tirdznieciskā kapitāla attīstība. Rūpniecības attīstība izspiež viņu no valdošā stāvokļa attiecībā uz ražošanu. Finansu kapitāla attīstība reducē tirdzniecību pilnīgi, absolūti un relatīvi un pārvērš kādreiz lepno tirgotāju par no finansu kapitāla monopolizētās rūpniecības agentu.¹⁾

Koncentrēšanās kustība starp saimnieciskiem uzņēmumiem ir ienesusi lielas pārmaiņas tautsaimniecības attīstībā un viņas strukturā. Koncentrēšanās rūpniecībā ir dabūjusi savā pilnīgā atkarībā tirdzniecību, kuŗa pastāvot

1) Hilferding, Das Finanzkapital. 1920. lp. 298.-303.

brīvai konkurencei lielā mērā turēja rūpniecību savā atkarībā. Koncentrēšanās rūpniecībā ir novedusi to savkārt lielākā atkarībā no bankām. Banku, jeb kā to varētu saukt, finansiēlais kapitāls, tur savā atkarībā rūpniecību un to lielā mērā regulē un zināmā mērā, lai nodrošinātu savu rūpniecībā ieguldīto kapitālu, spiež to vēl vairāk koncentrēt. Rodas iespāids, ka rūpniecība itkā pārvēršas par vienu un protams galveno banku darbības nozari, kurpretim agrāk rūpniecības kreditēšana un vadīšana banku darbībā tik svarīgu lomu neieņēma. Rodoties arvien jauniem dažādiem finansēšanas, piedalīšanās un citiem institūtiem, tāpat lieliem trestiem dibinot savus finansēšanas uzņēmumus, rodas arvien ciešākas saites un itkā pārejas pakāpes starp tīriem ražošanas uzņēmumiem un to apvienībām un tīriem finansēšanas institūtiem kā bankām. Šīs kopējās saites var kļūt tik ciešas, uz ko arī iet attīstības tendences, ka var notikt šo abu saimnieciskās dzīves nozaru saplūšana un pilnīga kopdarbība vienā saimnieciskā organismā. Drīzāk varētu pieņemt, ka vēl daudz tālāk nogājusi ražošanas uzņēmumu koncentrācija pati izpildīs finansēšanas funkcijas, tā kā tā var izpildīt patstāvīgās tirdzniecības funkcijas. Par to varētu būt runa lielākā mērā tad, kad koncentrācija būtu nogājusi tiktālu, ka lielākā daļa saimnieciskās darbības ražošanas laukā būtu koncentrēta

zināmas nedaudzu starptautisku trestu grupas rokās. Šo kopējo saišu pārvēršanos par pilnīgāku finansēšanas un ražošanas nozaru saplūšanu veicina arī tas apstāklis, ka galvenie līdzekļu, resp. brīvo kapitalu, piegādātāji bankām ir tie, kuri saņem peļņu ražošanas laukā, t.i. uzņēmēji un uzņēmēju apvienības. Pie tālu nogājušās koncentrācijas šie bankās ieguldītā kapitāla īpašnieki arī paši arvien vairāk regulēs banku darbību. Nevis bankās gulošais kapitāls spēlē lomu kā tāds, bet viņa nozīme parādas pēc ieguldīšanas ražošanas uzņēmumos. Kamēr rūpniecības koncentrācija nebij nogājusi sevišķi tālu, tikmēr liela nozīme bija bankām kā kapitalu savācējām un to atkal piegādātājām ražošanas uzņēmumiem. Pie ļoti lielas koncentrācijas tām būs mazāka nozīme, jo tad banku funkcijas vieglāk varēs izpildīt lielie tresti un virstresti. ^{paši} Jau tagadējā saimnieciskā vēsturē ir gadījumi, kur atsevišķie tresti un viņu apvienības dibina savus specialus finansēšanas institutus, kuriem dažkārt ir pat vispasaules nozīme.

---

3. Valsts varas uzdevums un loma trestu attīstības jautājumā.

Faktiskais valsts varas iespāids uz trestu attīstību.

Valsts ir vispārības interešu sargātāja. Trestu darbība un attīstības tendences, kā jau redzējām, bieži nesaskan ar vispārības interesēm un iet pret tām. Valstij teoretiski ir iespējams ar savu varu iejaukties un ierobežot privāto uzņēmumu un viņu apvienību darbību, regulēt to un ja vajadzīgs ievirzīt citās sliedēs, regulēt trestu darbību un iespaidot attīstības tendences tā, kā tas visvairāk saskanētu ar vispārības interesēm, bet ne šaurās uzņēmēju grupas peļņas interesēm.

Valsts uzdevums esot izlīdzināt socialās pretešības un attīstībai atbrīvot ceļu, cik tālu tas ir vispārības interesēs.¹⁾

Pastāv arī uzskati, ka valsts nemaz nedrīkstot būt uzņēmuma virsvadonis. Viņai vienīgi jācenšoties novērst ļaunumus, kurus sev līdz nes uzņēmumu koncentrācija, kā piemēram strādnieku stāvokļa pasliktināšanos, tad lai lie-

1) Laumann, "Die Einwirkungen des Staates auf das Betriebsleben". Staat u. Betrieb. 1928.

lās uzņēmēju apvienības, pateicoties lielam kapitāla spēkam, nepanāktu vispārības interešu ziedošanu atsevišķo uzņēmēju interešu labā, lai nenotiktu "sabiedriskās domas" radīšana ar kapitāla palīdzību, preses iespaidošana, tautsaimniecisko interešu aizstāvēšana, regulēšana nodokļu laukā, aizsargāšana pret ārzemju kapitālu iespaيدا pieaugšanu un savas zemes kapitāla aizpludināšanu u.t.l. Tādi ir valsts uzdevumi pēc Gallemeister'a domām, tik daudz ir to lietu, par kurām pēc viņa domām valstij ir jā rūpējās, tikai vienīgi valsts nedrīkst būt uzņēmuma virsvadonis. Pēc viņa domām privātsaimniecība esot labāka, dodot priekšrocības: 1) pārvaldīšanā, 2) ražošanas procesā un 3) noieta saimniecībā. Viņš ir pret saimniecības piespiedu regulēšanu, kāda bij piemēram kara saimniecība, kurā esot izradījusies nekam nederīga un bijis jāatgriežas pie privātas saimniecības kā vienīgās labākās.¹⁾ Šo uzskatu pievedu kā vienu piemēru no daudz un dažādiem uzskatiem attiecībā uz saimniecības regulēšanu no valsts puses.

Tomēr gandrīz visi atzīst, ka lielākā vai mazākā mērā valstij ir jāiejaucas privāto uzņēmēju un sevišķi to apvienību darbībā.

Liefmann's saka, ka jautājums par to, kā lai valsts vislabāk regulē rūpniecības apvienības, ir tikpat vecs, cik

---

1) Gallemeister, "Die volkswirtschaftliche Bedeutung der deutschen Konzerne". 1926.

veca ir pati šī organizācijas forma, un tomēr lietišķā regulēšana pašreiz atrodas tikai sākuma stadijā. Liefmann's saka, ka ir pārvarēts visu angļu-amerikāņu tiesību redzes viedoklis, kuŗš principiēli noliedza "contracts in restraint of trade", tā tad gribēja paturēt brīvu konkurenci. Tomēr nevarēja to izvest cauri un tagad pat Amerikā ir pieļauti tresti eksporta nozarē, t.i. tiesiski pieļauti. Tiek arvien vairāk atzīts, ka karteļi ir visas saimnieciskās attīstības nepieciešama parādība, un viņu apspiešana, ja tā vispārīgi būtu iespējama, atstātu negatīvu iespaidu uz visu saimniecisko attīstību. Ir vajadzīgs apkarot viņu negatīvo iespaidu, bet tas ir saistīts lielā mērā ar šo organizāciju monopolistisko dabu. Jautājums par lielu fuziju koncernu un trestu regulēšanu pieder pie sabiedrisko tiesību problēmas un izteicās galvenā kārtā finansiālā pusē, organizācijas jautājumos, bilances priekšrakstos, publicēšanas noteikumos u.t.t. attiecībā uz akciju sabiedrībām. Galvenais jautājums ir principiēlais viedoklis attiecībā uz rūpniecības apvienību regulēšanu no valsts puses. Izšķir civiltiesisku un publiski tiesisku rūpniecības apvienību regulēšanas problēmas puses. Pirmā gadījumā jautājums ir atsevišķo interešu aizsargāšana, bet otrā gadījumā jautājums stāv sakarā ar vispārības interesēm. Tomēr faktiski ir grūti atrast starp viņiem robežu.

Attiecībā uz Vāciju ir svarīgi atzīmēt 1923.gada 2.novembrī izdoto karteļu likumu "Verordnung gegen den Missbrauch wirtschaftlicher Machtstellungen". Ar šo likumu tiek nodibināta pie valsts saimnieciskās tiesas sevišķa karteļu tiesa, kuŗa tiek pieaicināta netikai no līgumslēdzēju puses, bet arī no valdības puses. Svarīgākie noteikumi, kuŗus šis likums satur, ir sekošie:

§ 1. līgumi un vienošanās, kuŗi uzliek pienākumus attiecībā uz ražošanas un noieta noteikšanu, veikala vadīšanas noteikumiem, cenas noteikšanas veidu jeb cenas veicināšanu (sindikāti, karteļi, konvencijas un līdzīgas vienošanās) ir noslēdzami rakstiskā formā. Likuma darbības lauks tā tad neapmierinas tikai ar karteļiem. Galvenais likuma paragrafs ir 4., kuŗš saka, ka, ja līgums jeb vienošanās § 1. apzīmētā veidā jeb kādā citā noteiktā veidā, pie viņa izvešanas dzīvē apdraud kopējo saimniecību jeb vispārējo labklājību, tad var valsts saimniecības ministrs

- 1) griesties pie karteļa tiesas, lai tā līgumu jeb vienošanos izsludina par neesošu jeb nosaka zināmu izvešanas veidu;
- 2) nosaka, ka katrs līguma jeb vienošanās dalībnieks katrā laikā var atkāpties un
- 3) nosaka, ka viņam jāiesniedz norakstu par visām vienošanām un rīcību attiecībā uz līguma jeb vienošanās izvešanu un ka šie soļi var tikt sperti tikai pēc noraksta iesniegšanas. Vispārējās labklā-

jības apdraudēšana ir paredzēta galvenām kārtām tanī gadījumā, ja noiets jeb ražošana tiek nelikumīgā veidā ierobežota jeb arī nelikumīgā veidā paaugstinātas cenas, kā arī ja viņas tiek turētas pārāk augstu. Tāpat arī tas attiecas uz saimnieciskās brīvības ierobežošanu caur grūtību radīšanu iepirkšanā un pārdošanā, dažādu cenu noteikšanā u.c. Šī likuma mērķis neesot iznīcināt karteļu būtību. Praktiski vislielākā nozīmē bija līdz šim likuma 8.paragrafam, kuŗš nosaka, ka katrs dalībnieks var katrā laikā izstāties, ja ir svarīgs iemesls un kā tāds tiek uzskatīts saimnieciskās kustības brīvības ierobežošana. Svarīgs ir arī 10.paragrafs, kuŗš nosaka, ka uzņēmumu apvienību pārvaldes noteikumi jeb cenu noteikšanas veidi, ja tie, pateicoties saimnieciskam garastāvoklim, apdraud kopsaimniecību jeb vispārējo labklājību, var tikt izņemti no visiem līgumiem, kuŗi tādā veidā ir noslēgti, t.i. to nosaka karteļu tiesa uz valsts saimniecības ministra priekšlikumu. Tas ir vienīgais paragrafs, kuŗš attiecas uz atsevišķiem uzņēmumiem, koncerniem, trestiem u.t.l. Karteļa likuma 4.§ priekš šīm organizacijām nav derīgs. Koncerns, trests u.t.l. nevar tikt likvidēts uz šī noteikuma pamata.¹⁾

1) R. Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. lp. 203.-214.

Pretēji Vācijai daudzas citas valstis jau sen izdeva specialus noteikumus attiecībā uz monopolistiskām apvienībām. Parasti tie ir radušies jau ilgu laiku atpakaļ un radīti tie pavisam citos apstākļos.

Šinī darbā interesējošo trestu regulēšana no valsts puses, specialu likumu un noteikumu izdošana attiecībā uz trestu regulēšanu vistālāk ir gājusi Z.A.S.Valstīs.

Amerikāņu saimnieciskā politika trestu regulēšanas jautājumā līdz pašam pēdējam laikam kā savu galveno uzdevumu uzskatīja pēc iespējas stabilizēt brīvās konkurences stāvokli. Z.A.S.Valšņu valdība domāja, ka jo vairāk viņa atbrīvos ceļu atsevišķo personu ražošanas tieksmēm, jo vairāk atstās nesatricinātu brīvu konkurenci, jo dabiskāks un pareizāks būs visas tautsaimniecības stāvoklis. Tamdēļ arī vecie trestu likumi, sevišķi attiecībā par dzelzceļiem, kā arī rūpniecībā, centās mākslīgi uzturēt brīvu konkurenci un aizliedza visu veidu līgumveidīgās un finansiēlās apvienības un saplūšanu. Šis aizliegums nav vienmēr faktiski izvedams un arī nav tautsaimnieciski vienmēr pareizs. Modernam lielkapitalistiskam uzņēmumam vajadzīgs riska samazināšanas labā iestāties kopējās uzņēmumu organizācijās. Agrākais uzņēmumu izolētais stāvoklis, viņu lielā savstarpējā cīņā nav ekonomiska un nozīmē kapitāla izšķiešanu. Liefmann's saka, ka valsts uzdevums, kurš ir augstā-

kais pamata noteikumu devējs karteļu un trestu politikā, nevar ar to aprobežoties, ka tikai cenšas mākslīgi uzturēt konkurenci, bet tai ir jācenšas caur savu iespaidu apkarot ļaunās puses, kuŗas stāv tagadējo organizēšanās tieksmju pamatā. Sevišķi tas attiecas uz monopola tendenci. Nav vajadzīgs vienkārši aizliegt trestus, bet noteikt robežas, ārpus kuŗām viņu izlietotie līdzekļi un spertie soļi tiks uzskatīti kā nevēlami. Valsts iespaids Z.A.S.Valstīs trestu politikas regulēšanas jautājumā ir apgrūtināts ar to, ka tur apvienību tiesības ir padotas atsevišķu valšķu kompetencei. Atsevišķo valšķu valdības pa daļai zem trestu ļaužu iespaida nerūpējās par to, lai trestu tiesības tiktu ierobežotas par labu visām Z.A.S.Valstīm. Tā kā katrs uzņēmums Z.A.S.Valšķu robežās, katra sabiedrība, kuŗa ir dibināta vienā štatā, var izvest tirdznieciskas operācijas kuŗā katrā citā (interstate commerce), tad tamdēļ atsevišķo štatu trestu likumiem, kuŗi bieži ir ļoti asā formā un aizliedz kuŗu katru apvienošanās formu, nav nekādas nozīmes, jo daži štati nav gribējuši taisīt līdz trestu apkaršanas gājienam. Sevišķi tas sakams attiecībā uz Delaware un New Jersey, kuŗi deviņdesmito gadu beigās izdeva korporāciju likumus, kuŗi nodrošināja viņu robežās atrodošiem uzņēmumiem dažādus atvieglojumus. Pie kopējiem soļiem, kādi tika sperti

attiecībā uz visām Z.A.S.Valstīm, bija dzelzceļu laukā, jo šeit, pateicoties zināmam "dabiskam monopolam", nepieciešamība iejaukties valstīj bija vislielākā. 1887.gadā 4.februārī izdotais "Interstate Commerce" likums nosaka, ka frakts apmēriem jābūt taisnīgiem un noliedz pool'us, līgumus par fraktsieņēmumu sadalīšanu konkurējošo dzelzceļu starpā un noteic piespiedu frakti un to, kā dzelzceļu pienākums ir pieņemt no katra sūtījumu. Par visām lietām likums grib uzturēt brīvu konkurenci dzelzceļu starpā. Līdz ar to ieceltā Interstate Commerce komisija novēroja un uzraudzīja šī likuma izvešanu. Komisijas darbība tika lielā mērā paplašināta caur Hepburn likumu (1908.g.), caur kuŗu komisija varēja noteikt zemākās personu un preču transporta fraktis, ja dzelzceļu tarifi viņai izlikās par augstiem. Šis likums noteica petrolejas vadu darbību. 1890.g. 2.jūlija Interstate Commerce likums, kuŗš bija domāts specialī dzelzceļiem, tika paplašināts attiecībā uz darbības lauku ar Sherman likumu, an act to protect trade and commerce against unlawful restraints and monopolies, kuŗš nosaka pamatus visu štatu trestu regulēšanas noteikumiem. Šis likums cenšās uzturēt konkurenci visās saimnieciskās nozares pie brīvās starpvalšķu satiksmes. Sherman likums tika papildināts ar veselu rindu citu likumu, galvenā kārtā muitas likumu, piem. Wilson-likumu 1894.g.

un Dingley-likumu 1897.g. un arī Elkins-likumu 1903.g., kuŗš pārkāpumus pret agrākiem likumiem no korporaciju ieredņu puses uzskatīja kā pašu korporaciju pārkāpumus un tos izsludināja kā sodāmus katrā gadījumā ar 20.000 dollaru. Uz šī likuma pamata tika uzlikts Standard Oil Company of Indiana naudas sods 29.milj. dollaru, kuŗš tomēr netika samaksāts. Publikas neapmierinātība ar tresta darbību arvien pieauga. Tika izdarītas daudzas izmeklēšanas par daudzu lielu uzņēmumu vadīšanu un viņu slēpēnām savstarpējām vienošanām. Vairāki tresti tika likvidēti, kā piem. 1911.g. Standard Oil Co. Tas vēlāk pastāvēja kā Standard Oil grupa finansiela koncerna veidā. Trestu likvidēšana parasti nedeva nekādus panākumus. Uzņēmumu izšķiršana, kuŗi bija saplūduši trestā, bieži bija tikai ārēja. Amerikāņu valdība centās par visām lietām ievest lielāku atklātību lielu uzņēmumu vadīšanā. 1923.gadā tika dibināts Büro of Corporations, kuŗam bij tiesības izdarīt izmeklēšanas un tika laisti atklātībā viņu slēpēji. No sākuma tas bija attiecībā uz uzņēmumu starpštatu darbību, bet vēlāk tika ievests visas valsts uzņēmumu apvienību nodoklis, kuŗš uzlika par pienākumu sabiedrībām katru gadu dot noteiktus norēķinus. Ar šo atklātības principu Amerika sasniedza lielākus panākumus nekā ar visiem prettrestu likumiem. 1914.g. tika izdoti divi likumi, kuŗi paredzēja asu kapitālu organizaciju ļaun-

prātību apkaņošanu. Pirmais no tiem Federal Trade Commission likums, izdots 1914.g. 26.septembrī. Likums kā pamatuzdevumu un pamatnoteikumu uzstāda "that unfair methods of competition and commerce are hereby declared unlawful", pie kam likums nenosaka, kādas metodes tiek uzskatītas kā "unfair". Tā tad komisijai tiek atstātas ļoti brīvas rokas. Komisijai ir tiesības publikas interešu labā ievādiēt procesu pret katru personu jeb sabiedrību. pie Savienoto Valšņu augstākās tiesas savu lēmumu likumīgai izvešanai attiecībā uz šo personu jeb sabiedrību par ļaunprātīgu atzītas darbības ierobežošanu. Komisijai ir tiesības pieprasīt gada un specialus pārskatus un sekot prettrestu likuma izvešanai, kā arī sekot uzņēmumu darbības metodēm svešās zemēs, vai tās negatīvi neiespaido Savienoto Valšņu ārējo tirdzniecību. Taisni šim pēdējam noteikumam ir bijusi liela nozīme trestu regulēšanas jautājumā. Tikai pateicoties dažādiem pārvaldīšanas soļiem ir panākts, ka akciju sabiedrības tagad publicē un sastāda bilances un darbības pārskatus un tiek revidētas no bezpartejiskām personām. Pierādījies ka liemie uzņēmumi nespēj būt sevišķi noslēpumaini. Otrs svarīgais likums ir 1914.g. 10.oktobrī izdotais Clayton-likums, kuru varētu salīdzināt ar vācu 1923.gada karteļu likumu. Šis likums ievērojams ar to, ka galvenā kārtā paredz eksklusīvo līgumu

apkaŗoŗanu. Œie lŗgumi, kŗ zinŗms, ir svarŗgŗkŗis mono-
pola stŗvokŗa radŗŗanas lŗdzeklis. Izŗŗirt jautŗjumu par
to vai saimnieciskŗ kustŗbas brŗvŗba ir nelietŗgi ierobe-
ŗota, pretŗji vŗcu kartelju likumam, kurŗ to izdara sperot
pozitŗvi ierobeŗoŗoŗus soŗus. Trestu efektŗvi-kapitali-
stiskŗs manipulacŗjas Clayton-likums cenŗas ierobeŗot
noteicot, ka neviens sabiedrisks uzņŗmums nedrŗkst iegŗt
pat ne daŗu otra uzņŗmuma efektu kapitŗla, ja caur to
var tikt samazinŗta konkurence. Efektu iegŗŗana drŗkst
notikt tikai kŗ kapitŗla ieguldŗjums, bet nevis balss-
tiesŗbu iegŗŗanai. Tŗpat neviens nedrŗkst vienŗ laikŗ
bŗt par direktoru divŗs sabiedrŗbŗs jeb vairŗkŗs sabie-
drŗbŗs ar kapitŗlu pŗri par 1 milj. dolaru, ja Œis sa-
biedrŗbas lŗdz Œim konkurŗja un tŗ tad varŗtu notikt kon-
kurences izslŗgŗšana. Neviens nedrŗkst bŗt par direktoru,
pŗrvaldes locekli vai ieredni vairŗk nekŗ vienŗ bankŗ
vai Trust Company.¹⁾

Caur Œiem likumiem un organizacŗjŗm netika tomŗr
seviŗŗi daudz sasniegts.

Lŗdz Œim bija galvenŗm kŗrtŗm runa par soŗiem, kŗ-
dus valsts sper savu trestu apkaŗoŗanŗ, bet daudz grŗ-

---

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 397.-403.lpp.

tāka cīņa ir pret starptautiskām monopola apvienībām. Viņu vara ir ļoti liela un sevišķi grūti ar tiem ir cīnīties ekonomiski vājākām valstīm. Starptautisku monopolistisku trestu radīt nav viegli, bet ja tāds ir radies, tādā gadījumā pret to cīnīties ir ļoti grūti. Pietiekoši skaidru piemēru rāda zviedru sērskociņu trests un arī banānu trests, kuŗi pat apdraud tautu saimnieciskās pašnoteikšanas tiesības. Sevišķi grūta cīņa ir Eiropas valstīm, kuŗas pēc pasaules kara ir kļūvušas ekonomiski vājākas pret Z. Amerikas Savienoto Valšņu vareniem trestiem. Arvien vairāk tie sāk iekarot Eiropas saimniecību. Kā cīņas līdzeklis var būt arī aizsargmuitu sistema, bet tā vairāk spēja ko darīt pret nepilnīgākām apvienību formām, kā piem. pret karteļiem. Starptautisku trestu priekšā bieži valdības ir bezspēcīgas, jo pavisam nemanot un dažādiem ceļiem tie iekaro attiecīgās valsts veselās rūpniecības nozares.

Jau iepriekš tika minētas arī lielās grūtības, kādas valsts organiņem bija kontrolējot trestus, sevišķi starptautiskos. Bilances sajaukšanas iespējamības un peļņas nepareizas uzstādīšanas iespējamības ir tik lielas, ka neviens ārpus stāvošais neka nevarēs saprast.

No otras puses tiek izteikti uzskati, ka starptautisku, saimniecisku un specialī rūpniecības jautājumu regulēšana,

ko izved valdības ar savstarpējām vienošanām, ir vieglāk iespējama starp saimnieciskām apvienībām, t.i. starp atsevišķo valšļu uzņēmēju apvienībām.

Sakarā ar starptautiskiem trestiem paceļas arī jautājums par starptautiskās darba dalīšanas pēc zemēm problēmu. Starptautiskie tresti to var labāk izvest nekā starptautiskie karteļi.

Arī svarīgs ir jautājums sakarā ar jau pieminēto aizsargmuitu problēmu. Aizsargmuitas un iekšējs kartelis ved pie starptautiskā "dumping'a". Bet dumping's ved pie starptautiskā karteļa. Starptautiskais kartelis ved tālāk uz trešo tirgu un tas rada tālāko aizsargmuitu celšanās tendenci. Ar starptautisku ražošanas kontingēšanu var radīt zināmu palīglīdzekli pret to.¹⁾

Vispārīgi ir svarīgs sakarā ar trestu attīstības jautājumu jautājums par dumping'a iznīcināšanas un aizsargmuitu sistēmas likvidēšanu, t.i. ko koncentrēšanās starptautiskos trestos var ienest šo problēmu labvēlīgākā nokārtošanā.

Valsts un saimniecība, saimniecības regulēšana jeb tās brīvā attīstība ir jautājumi, kuŗi prasa ļoti dziļu un plašu skatu, erudīciju un zināšanas. Tikai apbrūņojoties ar tiem var taisīt noteiktākus slēdzienus. Pagaidam tādi ir grūtāk iespējami.

1) Liefmann, Kart., Konz. u. Tr. 1930. 200/201.lpp.

4. Patērētāju un viņu apvienību nozīme trestu attīstības jautājumā.

Patērētāju kooperācijas problēma.

Uzņēmēju privātās peļņas intereses saduras ar viņu ražojumu noņēmēju t.i. patērētāju interesēm. Ražotāju interesēs ir ražojumus pārdot par pēc iespējas lielāku cenu, t.i. iegūt pēc iespējas lielāku peļņu. Tas ir jāsamaksā patērētājam. Patērētāju interesēs ir ražojumus nopirkt par pēc iespējas zemāku cenu. Tā rodas interešu pretešības. Lai varētu pilnīgāk izvest savas lielākas peļņas intereses, ražotāji apvienojas savā starpā, nodibinas uzņēmēju apvienības, kuŗas kā organizēts un koncentrēts spēks nostājas patērētāju priekšā un diktē viņam ražojumu cenas. Tas rada patērētāju nemieru, neapmierinātību, kā sekas ir vienāda vai otrāda veida pretdarbība. Tā var izpausties tādā veidā, ka uz patērētāju, kuŗi sastāda lielāko iedzīvotāju daļu valstī, spiedienu valsts vara iejaucās uzņēmēju apvienību darbībā. Ar šo iejaukšanos valsts varas nesēji izdod dažādus noteikumus, kuŗi regulē uzņēmēju apvienību kā piem. karteļu un trestu darbību un skatās uz to, lai šīs uzņēmēju

Viss tas
patērētājiem

apvienības ievērotu vispārības intereses. Tā ir cēlušies prettrestu likumi Z.A.S.Valstīs, karteļu likums Vācijā u.t.t. Bet kā jau redzējām, šie likumi nav pilnīgi sasnieguši savu mērķi. Pateicoties savam milzīgam finansiēlam spēkam, savai kapitāla varai, lielās uzņēmēju apvienības iespaido valdības un bieži liek viņām darboties savu interešu labā, pat tādos gadījumos, kur tas runā pretīm vispārības interesēm, tā ka bieži var runāt par naudas plutokratiju. Patērētāji var arī atstāt iespaidu uz uzņēmēju apvienību attīstību, uz viņu ražošanas politiku arī tiešā veidā. Tas nozīmē ražošanas un ražojumu pārņemšanu pašu patērētāju un viņu organizāciju rokās. Šādā ceļā tiktu pilnīgi iznīcināta privāti kapitalistiskā ražošanas un tirdzniecības sistēma. Neorganizētiem vai vāji organizētiem patērētājiem ir grūti nostāties pretīm lielām uzņēmēju koalīcijām. Tamdēļ ir nepieciešama viņu apvienošanās pēc iespējas lielākās koalīcijās. Patērētāju uzņēmībai neinteresē pēc iespējas lielākas peļņas iegūšana. Ja arī viņa uzkrāj kādas rezerves, tad tās tomēr paliktu biedru, t.i. to pašu patērētāju īpašumā. Lai varētu pilnīgi pārvaldīt tirgu, uzņēmēju apvienības cenšas iegūt monopola stāvokli, t.i. privāti kapitalistisko uzņēmumu koncentrāciju apvieno arvien lielāku daudzumu uzņēmumu un pat veselās rūpniecības nozares vienā trestā, kuŗi tālāk plēšas pāri atsevišķu valsts robežām, t.i. tiecas pēc vispasaules mo-

nopola. "Organizētā kapitalisma" teorijas pārstāvji runā pat par iespējamību, ka visa rūpniecība un ražojumu sadalīšana vispasaules apjomā koncentrēsies vienā trestā. Trestu attīstības tendence iet šādā virzienā. Ar to tiktu iegūts absolūta monopola stāvoklis. Jaunā konkurence nebūtu spējīga gandrīz nemaz izcelties, kādastādā gadījumā būtu šī virstresta attiecības ar patērētājiem, tā ir speciala problēma. Tomēr tie nedaudzie cilvēki, kuŗu rokās atrastos šāds viens jeb vairāki virstresti, dabiski rūpētos vairāk par savām lielākas peļņas interesēm, kas protams nesaskanētu ar patērētāju interesēm. Patērētāji ir radījuši kooperācijas kustību, kas nozīmē patērētāju saimniecisko spēku koncentrāciju un tikai viņu interešu aizstāvēšanu. Šī kustība iespiežas netikai patēriņam vajadzīgo mantu sadalīšanā, resp. tirdzniecības funkciju izpildīšanā, bet arī ražošanas laukā, t.i. kooperācijas uzņēmībā. Paceļas jautājums, kādas ir kooperācijas attīstības robežas, vai patērētāju organizācijas ir spējīgas pārņemt savās rokās visu ražošanu un ražojumu sadalīšanu, ar to iznīcinot privāti kapitalistiskās saimnieciskās dzīves sistēmu. Ar to tiktu iznīcināts ražotāju un patērētāju interešu sadursmes, jo šinī gadījumā abi tie būtu viena un tā pati persona, resp. atkrīstu peļņas intereses. Šīs problēmas prasa lielas specialas studijas. Kooperācijas kustība vēršas arvien plašumā, bet tomēr viņas attīstība neiet sevišķi ātrā un lielus sasniegumus sološā gaitā.

atnā
ra

Tautsaimnieciskā literatūrā ir arī daudzi kooperācijas entuziasti. Lielais kooperācijas teoretīķis Charles Gide saka, ka pēc simts gadiem visa cilvēce būšot apvienota vienā lielā kooperatīvā organizācijā un būs tikai bezpeļņas preču apmaiņa un darba kooperācija algota darba vietā.¹⁾

Totomianz's arī runā par kooperācijas nākotni un sagaida no tās lielas lietas. Viņa uzskats ir, ka kooperācijai, kā pasaules uzskatam, nevajaga būt materialistiskai. Tomēr viņš redz arī tās lielās grūtības, kādas kooperācijai stāv ceļā cīņā pret trestiem. Viņš saka, ka tomēr kooperācija varēs cīnīties ar trestiem un viņu politiku, jo kooperācijai būs atspāids uz laukiem, t.i. lauksaimniecībā, kur tresti vēl nav saņēmuši varu savās rokās.²⁾

Oppenheimer's sagaida no kooperācijas arī lielas lietas. Viņš saka, ka, pateicoties kooperācijas problēmas un agrarjautājumu atrisināšanai, varēs pārvarēt komunismu.³⁾

Kooperācijas saimnieciskā sistema stāv vidū kā pārejas tilts starp divām pretējām saimnieciskām sistemām, t.i. kapitalismu un komunismu. Viņa pamats zolidarisms stāv vidū starp šo divu pretēju saimniecisku sistēmu pamatiem, t.i. individualismu un socialismu. Schär's kooperāciju uzskata kā vislabāko nākotnes formu, kā vislabāko nākotnes saimniecisko sistēmu.⁴⁾

1) Charles Gide, "Der Kooperatismus". 1929.

2) Totomianz, "Konsumenten-Organisation". 1929.

3) Oppenheimer, "Die Siedlungs-Genossenschaft". Vers. einer posit. Ueberwindung d. Kommunismus durch Lösung d. Genossenschafts-Problems und der Agrar-Frage. 1913.

4) Schär, "Handelsbetriebslehre" 1923. lp.515.

Lielle kooperācijas entuziasti Sidney's Webb's ar savu sievu Beatrice arī ļoti daudz runā un sapņo par kooperācijas nākotni un saka, ka kooperācija varēsot atrisināt visas saimnieciskās dzīves un attiecību problēmas vispozitīvākā veidā nekā kuŗa katra cita nākotnes saimnieciskās dzīves sistēma.¹⁾

Svarīgs sakarā ar kooperāciju ir neitralitātes princips. Ja šo principu izdotos pilnīgi izvest, tad pateicoties lielākai kooperācijas attīstībai, arvien vairāk zustu šķiru pretešības un šķiru cīņa. Prof. Weber's saka, ka neitralitātes princips nevarēs pastāvēt. Viņš saka, ka kooperācijas kustība ir vienas klases cīņas parādība. Neitralitātes princips nav pati par sevi saprotama lieta, bet tikai problēma.²⁾

Kooperācijas attīstība sākās ar pārdošanas un iepirkšanas kooperatīvu savienību dibināšanos. Šo apvienību attīstības virziens iziet uz monopola stāvokļa iegūšanu kā pie pārdošanas, tā pie iepirkšanas. Parasti tas ir kā pretlīdzeklis pret citu pārdevēju monopola organizācijām. Kooperācijas būtība tagadējā tautsaimniecībā visvairāk kalpo monopola stāvokļa iegūšanas tendencei, lielākai jeb mazākai konkurences apkaŗošnai. Arī karteļi ar kopējām pārdošanas vietām un iestādēm nav nekas cits, kā kooperatīvās

1) Sidney u. Beatrice Webb. Die genossenschaftliche Gemeinwirtschaft. 1924.

2) R. Weber. "Konsumgenossenschaften u. Klassenkampf". (Das Neutralitäts-Prinzip der Konsumgenos. Bewegung). 1925.

apvienības ar monopolistisku mērķi. Pie iepirkšanas monopola stāvoklis ir sasniegts jau tad, ja lielāka noieta pircēju daļa piedalās iepirkšanas savienībās. Pircēju savienības var izlietot pret pārdevējiem dažādus līdzekļus. Kā beidzamais no tiem ir kooperatīva pašražošana, caur ko patērētāji kļūst no ražotājiem pilnīgi neatkarīgi. Arī pārdošanas kooperatīvās apvienības var iegūt monopola stāvokli. Arī lauksaimniecībā pastāv tendence pēc monopolistiskām apvienībām. Jo vairāk izplēšas pārdevēju kooperatīvās organizācijas un iegūst monopola stāvokli, jo lielāka nozīme ir pircēju apvienībām kā pretlīdzeklim. Tās stāv pretējo interešu grupas, sākot no jēlvielu ražotājiem līdz pēdējam patērētājam, organizētas viena pret otru lielākā jeb mazākā mērā. Šīs organizētās interešu cīņas ir mūsu laika signatura. Kooperācija spēlē pie tā lielu lomu. Konkurence vienas un tās pašas ražotāju nozares/^{locekļu}starpā tiek arvien vairāk izslēgta. Agrāk cīnījās savā starpā vienas ražošanas nozares piederīgie noņēmēju dēļ; tas bija brīvās konkurences stāvoklis. Tagad šie ražotāji apvienoti cīnās pret noņēmējiem augstāku cenu dēļ. Pastāvot konkurences cīņai ieguva zināmus labumus patērētājs, jo pateicoties ražotāju cīņai par noietu tika panāktas zemākas cenas. Tagad pateicoties ražotāju apvienībām šis stāvoklis ir pagājis. Šinī apstākļī atrodas kooperācijas nākotnes uzdevums: viņa rāda patērētāju organizācijas

formu kā pretspēku pārdevēju, t.i. ražotāju apvienībām. Dažādiem uzņēmumiem, kuŗi ir dažādu jēlvielu jeb fabrikatu noņēmēji, iespējams to visvieglāk panākt. Kā pārdevēji viņi parasti ir jau apvienoti un viņiem ir vieglāk atrast iespējamību organizēties kā pircējiem. Vismazāk ir organizēti un visgrūtāk ir organizēties pēdējam patērētājam, ievērojot šo patērētāju dažādās intereses un lielu skaitu. Bet taisni pret viņiem vēršas organizētas ražošanas uzņēmumu vara. Tagad pastāv uzskats, ka pretešķības starp uzņēmējiem un strādniekiem, t.i. socialā cīņa, ir tagatnes tautsaimniecības centralā problema. Liefmann's domā, ka tas vairs nav pilnīgi pareizi un nākotnē nāks vēl retāk priekšā. Jo vairāk ražotāju saimniecības ir apvienotas dažādās apvienībās un jo vairāk tiek izslēgta konkurence, jo vieglāk viņiem ir iespējams nākt pretīm organizētiem strādniekiem un attiecīgos pieaugošos izdevumus uzvelt patērētājiem. Konkurences cīņas stāvoklī tas bija neiespējami, bet tagad var sacīt, ka vairāk nav pretešķības starp uzņēmējiem un strādniekiem, t.i. tā arvien samazinas, bet arvien vairāk pieaug pretešķība starp ražotājiem un patērētājiem. Tā rodās jauna liela tautsaimniecības nākotnes problema. Šinī organizētā ražotāju apvienību cīņā pret patērētājiem ir ļoti liela nozīme patērētāju kooperacijai. Viņa ir vienīgais pašpalīdzības līdzeklis un tai

ir zināmi smagumi, kuŗu trūkst privātiem uzņēmumiem. Tirtotāju starpniecība zināmos gadījumos nozīmē arī riska samazināšanu priekš ražotāja un patērētāja. Arī patstāvīgu kredita institutu atvietošanai ar nepatstāvīgām kooperatīvām kredita sabiedrībām ir savas robežas. Viņa ir iespējama tur, kur ir lielāka pārskatamība. Kooperācijas stiprums ir kredita nodrošinātībā. Kooperatīvais personlais kredīts ir iespējams tikai mazās apvienībās. Lieliem uzņēmumiem kooperatīvais kredīts nespēlē lielu lomu, jo kooperatīvām kredītiestādēm parasti jālien savus kapitalus. Viņi nespēj savēkt lielus kapitāla daudzumus un tos nodot viena jeb nedaudzu rīcībā.

Liefmann's saka, ka kooperācijas koks nevar augt līdz debesīm. Viņa robežas atrodas viņa dabā. Ir ļoti no svara iepazīties ar kooperācijas būtības robežām. Nebūtu jāveicina lielo paļāvību uz kooperācijas domu kā visu lietu dziedinošu līdzekli. Kooperatīvā doma var viegli novest pie uzticības uz saviem spēkiem un pašpalīdzības domas zaudēšanu. Caur to sākas paļaušanās uz citiem. Atsevišķās personības sāk no kooperācijas par daudz gaidīt un par daudz uz viņu paļauties. Liefmann's saka, ka jaunas idejas kulturelā attīstība ceļas no atsevišķām personībām. Ja atsevišķa personība sāk sevi sajūst kā organizācijas daļa, tad pazūd nepieciešamā iniciatīve. Visa tagadnes tendence pēc apvie-

nībām, kopējām organizācijām, kooperatīvām sabiedrībām un karteliem ir saistīta ar patēriņa uniformēšanu. Arī šis faktors neveicina kulturas attīstību. Patēriņa uniformēšana notiek kā caur lielām privātkapitalistisku uzņēmēju apvienībām, tā arī caur kooperatīvām patērētāju apvienībām. Tagadējā laikā galvenām kārtām rūpējas par lielo masu apgādāšanu. Bet tomēr jāuzsverot, ka kulturas attīstība, patēriņa un dzīves apstākļu uzlabošanās ir nākusi caur atsevišķām personībām un ka tas vairāk nenotiks, ja par daudz tālu ies ienākumu un dzīves uztura vienlīdzība un patēriņa uniformēšana. Indivīdi rada kulturu un valsts kā arī pārējo cilvēku savienību uzdevums ir gādāt, lai lielās masas ietu pretīm arvien lielākai kulturas pakāpei. Šinī uzskatā demokrātija, socialais princips, visas socialās kopības un arī kooperācija atrod savas robežas. Liefmann's saka, ka šinī apstākļi atrodas noslēpums kāpēc Eiropā nav populārās socializēšanas tieksmes. Kapitalismu domā apkarot ar valsts kapitalismu, kas pastāv iekš tam, ka visu saimnieciskās dzīves vadīšanu nodod valsts rokās. Francijā runā par kooperatīvo socialismu, kurš tagadnes saimnieciskās organizācijas vietā radītu lielu un pietiekošu ražošanas kooperāciju. 1)

1) Liefmann, "Die Unternehmungs-Formen". 1921. 181.-193.lpp.

Autors, kuram nav pietiekoši plašu zināšanu kooperācijas teoretiskos un praktiskos jautājumos, neuzdrošinas taisīt patstāvīgus slēdzienus attiecībā uz patērētāju resp. pieprasījuma pārstāvju monopola stāvokļa iespējamībām. Patērētāju kooperācijā, mes šī uzsveru, ku vienīgi tās būtu no svara runājot par kooperācijas problēmu sakarā ar trestu attīstību. Kooperācija ražošanas laukā ir mazāk no svara, jo ta ir vienkārša kopdarbība, kuŗa pieņemot ciešākas formas, beidzot pāriet tresta formā. Tas stāv arī piedāvājuma pusē. Tā tad no svara šinī nodaļā ir jautājums, cik tālu var iet patērētāju monopola stāvoklis, t.i. monopola stāvoklis no pieprasījuma puses. Paceļas jautājums par patērētāju monopola robežām un iespējamībām. Par šo jautājumu Lemhöfer'am ir pat specials darbs. Ievērojot patērētāju ļoti lielo skaitu un grūtās viņu organizēšanas iespējamības, liekas, ka lielāka nozīme kooperācijai ir tirdzniecisku funkciju izpildīšanas laukā, t.i. tirgotāju peļņas izslēgšana par labu saviem locekļiem. Attiecībā pret ražotājiem kooperācijai tāpat kā tirdzniecībai, kuŗas funkcijas viņa tādā gadījumā izpilda, ir lielāka nozīme pastāvēt rūpniecībā brīvai konkurencei. Bet tādā gadījumā, ja ražošana atrodas kādā rūpniecības nozarē viena jeb vairāku trestu rokās, resp. tiem ir monopola

Kud

stāvoklis, tad kooperacijai ir kā tirdzniecisko funkciju izpildītājai mazāka nozīme. Lai šī nozīme būtu lielāka, ir jāpārņem savās rokās ražošana. Bet ražošanas pārņemšanai patērētāju kooperatīvu apvienību rokās rodas daudz jaunu lielu grūtību. Ja runa iet par starptautiskiem pat vispasaules trestiem, tad tādā gadījumā arī kooperatīvām apvienībām jābūt tādos pašos apjomos un pie tam, lai būtu panākumi, ir gandrīz visiem patērētājiem jābūt tānīs apvienotiem. Bet tādu kooperatīvu apvienību rašanai ir ārkārtīgas grūtības. Kā jau aizrādīju, nebūdam tik kompetents šais jautājumos, pagaidam no tālākiem slēdzieniem atturēšos.

Vēl jāpiezīmē tas, ka patērētāju viengabalainas organizācijas radīšanai kā pretspēku pret viengabalainām ražotāju organizacijām, grūtības radītu trestu uzņēmumos nodarbinātie strādnieki, kuŗi sastāda ievērojamu patērētāju daļu.

-----

5. Strādnieku un viņu apvienību nozīme trestu attīstības jautājumā.

Trestu attīstība, kā vispārīgi kuŗa katra uzņēmuma augšana, pamazina strādnieku spēku ciņā par algu paaugstināšanu. Kaut gan strādnieku koalīciju spēks arī ir pieaudzis, tomēr atsevišķiem uzņēmumiem ir daudz vairāk jārēķinās ar strādniekiem. Tomēr galvenā kārtā aiz politiskiem iemesliem tresti ir kļūvuši uzmanīgi strādnieku jautājumā, jo viņi negrib palielināt savu ienaidnieku skaitu. Par vienmērīgu strādnieku nodarbināšanu viņi rūpējas mazāk.¹⁾ Runājot par strādnieku stāvokli attiecībā pret uzņēmēju apvienībām Utsch's saka²⁾, ka karteli, kā ciešāka organizācija, ir pārņēmuši tās funkcijas, kuŗas izpilda darba devēju apvienības. Tikai darba devēju apvienības nav organizētas pēc nozarēm, bet teritoriāli. Kartelis strādnieku apstākļus iespaido indirekti. Pirmais, ko uzņēmēju apvienības dod ir darba pastāvīgums. Pie krīzes un līdz ar to ražošanas sašaurināšanas rūpniecības apvienības darbu sašaurina pa daļai un vienmērīgi. Pie

1) Handwörterbuch für Staatswissenschaften. Trusts.
Bd. VIII. 308.lp.

2) O. Utsch, Kartelle u. Arbeiter. 1911.

brīvas konkurences tiek uzreiz piepeži atstāts liels daudzums strādnieku bez maizes; kā piemēru varētu pievest Oven'a stiklu pūšamo mašīnu, pateicoties kurai varēja iztikt ar 4 strādniekiem 75 strādnieku vietā. Pastāvot brīvai konkurencei visi uzņēmumi sāktu uzreiz lietot šo mašīnu, bet pastāvot Eiropas pudeļu fabriku apvienībai pāriešana uz jaunu ražošanas metodi notika pamazām: pirmā gadā 10% un turpmākos pa 5%. Ar to tika novērsta lielākas piepežas darba rezerves armijas izcelšanās. Pastāvot rūpniecības apvienībām arī algas kļūst pastāvīgākas, jo apvienībās ieguldīti lieli kapitāli, kamdēļ ir jārūpējās, lai noiets un cenas būtu pēc iespējas pastāvīgas. Tomēr aizrāda, ka pie konjunkturu celšanās strādniekiem neizdodās šīs konjunkturas izlietot, uz ko aizrāda, ka tas ir labāk, jo tad nenāk lielā algu apmēru atpakaļslīdzēšana. Amerikā ar trestiem tomēr ir bēdīgāki, lai gan viņi baidās pavairot savu ienaidnieku armiju un tāpēc cenšās strādnieku jautājumā būt pēc iespējas uzmanīgiem. Lielajiem trestiem ir iespējams vieglāk rūpēties par strādnieku labklājību un labierīcībām. Strādnieku apvienību pārstāvji saka, ka viņi izturēsies labvēlīgi, ja pie tresta ietaupījumiem tiks nodrošināta strādnieku daļa un trestī vairāk rūpēsies par strādnieku labklājību un labierīcībām. Pateico-

ties uzņēmumu koncentrācijai kļūst pastāvīgāks arī darba līgums, jo tagad tas nav vairs starp atsevišķu strādnieku un uzņēmēju, bet starp vairākiem bezpersoniskiem apvienības uzņēmumiem un lielu strādnieku un kalpotāju skaitu. Arī darba līgumā paredzētās darba labierīcības, drošības līdzekļus apvienībai ir vieglāk izvest, nekā daudziem atsevišķiem uzņēmējiem. Arī strādnieku organizācijas var sargāt apvienību ar to, ka noslēdz strādnieku piegādi ārpus apvienības atrodošamies konkurences uzņēmumiem. Rūpniecības uzņēmumu apvienība no savas puses atkal sargā darba līgumu un neviens loceklis nedrīkst strādniekus pieņemt zem tarifa noteikumiem. Tādā veidā viens darba piedāvājuma kartelis noslēdz savienību ar vienu darba spēka piedāvājuma karteli. No tā sagaida lielas lietas. Patiesībā šāda savienība vairāk kalpo "outsideru" apkaļošanai nekā tarifa līguma sargāšanai. Tarifa līgumi nav kartelim analoga parādība. Šāda savienība kalpo vairāk strādnieku organizāciju vadoņiem varas iegūšanai. Ja arī būtu labāk, ja strādnieku organizācija un rūpniecības koncentrēšanās ietu pa šķirtiemi ceļiem, tomēr rūpniecības koncentrēšanās dara netiešu iespaidu ar to, ka apvieno arvien lielākas līdzīgu strādnieku masas un ar to rada un uzlabo pamatus strādnieku organizāciju augšanai. Tamdēļ arī strādnieku vadoņi - socialdemokrāti - Vācijā piekrīt karteļu attīstībai. Vidusšķira un sīkpilsoni ir drīzāk pret rūpniecības

ties uzņēmumu koncentrācijai kļūst pastāvīgāks arī darba līgums, jo tagad tas nav vairs starp atsevišķu strādnieku un uzņēmēju, bet starp vairākiem bezpersoniskiem apvienības uzņēmumiem un lielu strādnieku un kalpotāju skaitu. Arī darba līgumā paredzētās darba labierīcības, drošības līdzekļus apvienībai ir vieglāk izvest, nekā daudziem atsevišķiem uzņēmējiem. Arī strādnieku organizācijas var sargāt apvienību ar to, ka noslēdz strādnieku piegādi ārpus apvienības atrodošamies konkurences uzņēmumiem. Rūpniecības uzņēmumu apvienība no savas puses atkal sargā darba līgumu un neviens loceklis nedrīkst strādniekus pieņemt zem tarifa noteikumiem. Tādā veidā viens darba piedāvājuma kartelis noslēdz savienību ar vienu darba spēka piedāvājuma karteli. No tā sagaida lielas lietas. Patiesībā šāda savienība vairāk kalpo "outsideru" apkaņošanai nekā tarifa līguma sargāšanai. Tarifa līgumi nav kartelim analoga parādība. Šāda savienība kalpo vairāk strādnieku organizāciju vadoņiem varas iegūšanai. Ja arī būtu labāk, ja strādnieku organizācija un rūpniecības koncentrēšanās ietu pa šķirtiemi ceļiem, tomēr rūpniecības koncentrēšanās dara netiešu iespaidu ar to, ka apvieno arvien lielākas līdzīgu strādnieku masas un ar to rada un uzlabo pamatus strādnieku organizāciju augšanai. Tamdēļ arī strādnieku vadoņi - socialdemokrāti - Vācijā piekrīt karteļu attīstībai. Vidusšķira un sīkpilsoni ir drīzāk pret rūpniecības

apvienībām. Strādnieku vadoni zināmā mērā nogaidošu stāvokli ieņem varbūt arī tamdēļ, ka domā, ka rūpniecības apvienības, t.i. koncentrēšanās sagatavo ceļu nākotnes socialistiskai valstij, t.i. ka viņas rada monopolu, kurū no privātām rokām varēs izņemt un nodot valsts rokās, pie kam valsts vara pāries proletariātā, kuŗš valsti ar kapitalistisku ražošanas iekārtu pārvērtīs par saimniecisku sabiedrību ar ražošanas līdzekļu kopīpašuma pamatu.¹⁾

Reichert's, runājot par strādnieku organizāciju politikas iespaidu uz internacionālām saimnieciskām apvienībām, saka, ka kuŗš pastiprinādams strādnieku stāvokli, ir caur to ienesis pārmaiņas algas izdevumu pieaugšanā pie ražošanas. Pašizmaksa kļūst caur to lielāka un sevišķi Vācijā tas smagi atsaucās, ievērojot kaimiņu valšķu "dumpinga" fraktis, algas, nodokļus un cenas, kas paasina un apgrūtina konkurenci. Viņš jautā, vai stāvokļa uzlabošanu vajadzētu izvest uz strādnieku mugurām. Atbild, ka nē, bet pazaudēto vai apdraudēto rentabilitāti ir jācenšās ar starptautisko saimniecisku saprašanos atgūt. Starptautiskā saprašānās bieži esot vienīgais līdzeklis, kā iegūt līdzsvaru starp ražošanas izdevumiem un pārdošanas cenu. Tāpēc bieži caur vienošanos izvestā cenu pacelšana ārzemēs dod iespēju izvest pareizu un nepieciešamu cenu kalkulāciju²⁾.

1) Grüntzel. Die wirtschaftliche Konzentration. lpp. 66.-69.

2) Reichert - Internationale Wirtschaftsverbände. Das Werden d. Weltwirtschaft. 175.-176.lpp.

Runājot par trestu un strādnieku savstarpējām attiecībām paceļas svarīga bezdarba problēma. Bezdarba vispārējais pieaugums ir raksturīgs visai pasaulei. Vācijā augstās konjunktūras gadā - 1927.g. bija trīsreiz vairāk bezdarbnieku nekā 1913.gadā. No profesionālo biedrību locekļiem 1928.gada jūnijā 6,2% bija bezdarbnieki, bet 1929.gada februārī jau 22,3% bezdarbnieku. Anglijā svārstība ir mazāka, jo tur tā ceļas galvenā kārtā caur dažu eksporta rūpniecības nozaru krīzi, piem. tekstilrūpniecībā caur tekstilrūpniecības lielu attīstību pārēja pasaulē. Tāpat ir arī ar kalnrūpniecības krīzi. Vācijā nākošo gadu orientēšanas skaitļi paredz tiem bezdarba pieaugumu, lai gan saka, ka par pamatu bezdarbam esot dažādi pārejoši apstākļi. Pieaugošais bezdarbs nospiež reālo algu, veicina masu nepietiekošo patēriņu u.taml.¹⁾

Varētu jautāt, vai šī bezdarba problēma nespēlēs lielu lomu trestu turpmākā attīstībā privāti kapitalistiskā saimnieciskā sistēmā. Vai valsts nepieciešama iejaukšanās saimnieciskā laukā bezdarba problēmas nokārtošanas labā neatstās iespaidu uz trestu vispārējo stāvokli.

---

1) Putji industrializācijai. Nr.23/24. Mirovaja bezrobotica. F. Sternberg.

Rūpniecības uzņēmēji no vienas puses un strādnieki no otras puses stāv nesamierināmā stāvoklī. Uzņēmēju interesēs būtu lai strādniekus ieinteresētu uzņēmuma labklājībā un uzņēmuma lielākā peļņā. Starp citu kā vienu no strādnieku lielākas piesaistīšanas līdzekļiem, uzņēmēji ir centušies un cenšās izvest strādnieku - līdzakcionaru jautājumu. Sevišķi tālu šis princips ir gājis Z.A.S.Valstīs.

Z.A.S.Valstīs dažas ievērojamas sabiedrības pašas piedāvājušas savas akcijas personalam ar atvieglinātiem iegūšanas noteikumiem. Strādnieku dalība uzņēmumu peļņā, kamēr viņi nav akcionari, ir tikai nenoteikta rakstura dāvāna, ko uzņēmuma likteņā noteicēji pasniedz strādniekiem. Piedalīšanās peļņā strādniekam šķiet būt izgudrota, lai nedotu iespēju streikot un cīnīties dēļ lielākas algas. Gluži citāds ir darbinieku-akcionaru stāvoklis. Viņi piedalās līdzīgi visiem akcionariem kā uzņēmumu peļņā tā arī zaudējumos un izjūt visas uzņēmuma akciju kursa pārmaiņas. Akciju sabiedrības šādā ceļā saista jaunus kapitus uzņēmumā. Darbinieku piedalīšanās uzņēmumos akcionaru lomā var gūt daudz ievērojamākus un drošākus panākumus nekā viņu dalība uzņēmumu peļņā atkarīgi no īpašnieku labvēlības. Sabiedrības piešķir zināmas priekšrocības akciju iegūšanā vai rentabilitātes ziņā saviem darbiniekiem, kas vēlas tapt par akcionariem. Notiek pārdošana uz termiņa procentus

neieskaitot un darbinieki bieži maksā par akcijām tikai ar mērēniem algas atvilkumiem. Sabiedrības pārdod savam personalam akcijas arī ar zināmām priekšrocībām, bet tad uz šīm akcijām attiecas zināmi ierobežojumi. Šīs sistēmas labākas izpratnes nolūkā varētu pievest tresta United States Steel Corporation piemēru. Ikvienam darbiniekam ir tiesība izlietot sabiedrības akciju piedāvājumu. Šāds piedāvājums pirmais notika 1903.gadā un pēdējais 1926.gadā. Sabiedrība piedāvā savas parastās akcijas, ko iegūst biržā. Parakstīšanas maksimums noteikts samērā ar darbinieka gada algas lielumu. Par katru akciju, uz ko parakstās kāds darbinieks, sabiedrība maksā viņam premiju, tiklīdz darbinieks akcijas vērtību pilnīgi samaksājis; iekams tas vēl nav noticis, premiju darbiniekam kreditē. Nomaksa izdarama vēlākais triju gadu laikā. Uz akcijām pienākošās dividendes līdz pilnīgai samaksai kreditē. Dažas sabiedrības piešķir saviem darbiniekiem, kas parakstās uz akcijām, vēl radikalākas priekšrocības. "Clark Equipment Co." paredz darbinieku-akcionaru sapulces 4 reizes gadā, lai iepazīstinātu viņus plašāk kā citus akcionaru ar uzņēmuma darbību, un cik to atļauj vispārības intereses, dot viņiem iespēju piedalīties arī uzņēmuma vadībā. "Stetson Shoe Co". darbiniekiem-akcionariem ir tiesība izvēlēties no sava vidus vienu pārstāvi valdē. Tik lielas priekšrocības gan piešķir

ļoti retas sabiedrības. Sabiedrības grib tikai pavairot darbinieku interesi par uzņēmuma panākumiem, bet negrib samazināt uzņēmumu īpašnieku autoritāti ar to, ka zināmu skaitu darbinieku padara par akcionariem. Dažos gadījumos strādniekiem -akcionariem nepiešķir pat balsstiesības. Par neērtu atzīst arī dot darbiniekiem -akcionariem kontroles tiesības. Visumā amerikāņu sabiedrībās darbiniekiem-akcionariem demokrātisku ieguvumu ir maz, tomēr darbinieki -akcionari varētu izvērsties par ievērojamu spēku pilnsapulcēs un nodibināt stipru pretgrupu, ja uzņēmuma panākumi viņus neapmierina. Paceļas jautājums vai darbinieku - akcionaru idejas popularizētāju mērķis ir sasniedzams. Varētu būt sekoši galvenie traucējoši faktori šīs idejas izvešanā:

- 1) darbiniekiem varētu likties, ka visa šī lieta izgudrota, lai pavairotu kapitāla autoritāti pret darbu;
- 2) akciju kursu kritienu gadījumā varētu pavairoties strādnieku neuzticība pret īpašniekiem;
- 3) svarīgs jautājums vai dažu akciju ieguvums spētu grozīt strādnieku uzskatus par darba augļu taisnīgu sadalījumu. Svarīgs jautājums ir kursu svārstība. Kurša krišana piemēram par 25% varētu atstāt uz strādniekiem lielu psihisku iespaidu un šie strādnieki-akcionari, kuriem biržas operācijas svešas, būtu pārliecināti, ka krituši par upuri krāpniekiem. Grūti ticams, ka strādnieks atteiksies no streikiem¹.

1) Ekonomists, 1929. Nr.13/14. 569.-571.lpp.

Liela lomu spēlēs arī darba laika jautājums. Netikai piemēram bananu trests Vidus-Amerikas valstīnās ļoti maz rūpējas par strādnieku stāvokli un maz ievēro darba laika normas, bet pat pašās Z.A.S.Valstīs strādniekiem nav noteikta darba laika.

United Steel Corporation uzņēmumos pirms kara no 173.000 strādnieku 50.000 strādniekiem bija jāstrādā 7 dienas nedēļā 12 stundas un 43% strādnieku 6 dienas nedēļā 12 stundas dienā. Vispārīgi Amerikas lielie uzņēmumi, kā to atzīmē Liefmann's, maz rūpējas par strādnieku stāvokli.¹⁾

Pašā pēdējā laikā "Manchester Guardian" izveda pētījumus Z.A.S.Valšļu lielāko trestu uzņēmumos. Tais iestājās sevišķi agenti, kuri paši piedaloties darbā, novēroja darba apstākļus. Rezultāti sevišķi attiecībā uz darba laiku bija pārsteidzoši nelabvēlīgi priekš strādniekiem. Tuvākus šo pētījumu rezultātus autoram pagaidam neizdevās iegūt.

Attiecībā par United Steel Corporation caur to rodas iespaids, ka tas pievelk strādniekus par līdzakcionāriem zināmā mērā tamdēļ, lai varētu tiem mierīgāk likt vairāk strādāt. Jāievēro vēl tas, ka pateicoties slidošām lentām un taml. tie nestrādā akorda darbus.

---

1) Liefmann. Kart., Konz. u. Tr. 1930. 358.-360.lpp.

6. "S a i m n i e c i s k ā d e m o k r a t i j a".

Pastāv dažādi uzskati attiecībā uz to, kā mīkstināt un novērst pretešķības uzņēmēju, strādnieku un patērētāju starpā. Viena uzskatu grupa runā par nepieciešamību atvietot privātā kapitalisma saimniecības sistemu ar kādu citu saimniecības sistemu, piemēram socialistisko. Pie šīs pārveidošanas var nonākt evolūcijas jeb revolūcijas ceļā. Strādniecības vadoņi arī socialdemokratiski agrāk uzstājās daudz lielākā mērā nekā tagad par privāt-kapitalistiskās saimnieciskās sistēmas iznīcināšanu un atvietošanu ar kopsaimniecības un kopīpašuma resp. socialistisku saimniekošanas sistemu. Pēdējā laikā Vācijā arī socialdemokratiski strādniecības vadoņi jau daudz lielākā mērā ir ar mieru iet kompromisu ceļu, t.i. ir ar mieru piekrist kapitalistiskās sistēmas pastāvēšanai, ieinteresējot arī strādniecību šīs sistēmas pastāvēšanā. Algota darba strādnieki bieži nostājas nesamierināmā stāvoklī pret kapitalistiskiem uzņēmumiem. Būtu vajadzīgs tādā gadījumā viņus ieinteresēt uzņēmumu labklājībā un tālākā progresā. Ziemeļ-Amerikas Sav. Valstīs daļa uzņēmēju cenšās maksāt darbiniekiem augstas algas, pārvērst viņus sīkkapitalistos un dot viņiem izredzes tikt uz priekšu un pastāv cenšanās ieinteresēt strādniekus kļūt par līdzakcionāriem uzņēmumā un ie-

interesēt uzņēmuma peļņā. Pastāv cenšanās saistīt strādnieku personīgo labklājību ar uzņēmuma labklājību. Strādnieki vispārīgi vēlās savu darba apstākļu pārveidošanu, lai nezustu darba prieks un grib būt līdzatbildīgi saimniecības vadībā, jo viņu organizaciju spēks ir liels un arī viņi garīgi ņem dalību ražošanas attīstībā. Te ir abu pušu saprašana jāatrod vidusceļš. Ja kapitalismam izdotos pārliecināt plašas masas, ka kapitalisms nāk vispārībai par labu, tad viņa nākotnē varētu gūt lielākus panākumus.

Visvācu strādnieku profesionālo savienību kongresā Hamburgā 1928.g. septembrī Naphtali lika priekšā savu grāmatu, kuru viņš bija uzrakstījis profesionālo savienību uzdevumā zem nosaukuma "Saimnieciskā demokrātija, viņas būtība un mērķi". Naphtali pieved daudzus līdzekļus saimnieciskās demokrātijas izvešanai dzīvē, profesionālo savienību līderu kopējā darbā ar trestu kapitalistiem un kapitalistisku valsti. Profesionālo savienību uzdevumus saimnieciskās demokrātijas jautājumā kongress uzskaitīja savā rezolūcijā. Profesionālo savienību uzdevums un mērķis ir izstrādāt kolektīvās strādnieku tiesības, izvest darba aizsardzību un organizēt un izvest dzīvē sociālo apdrošināšanu, attīstīt līdzdalības tiesības uzņēmuma kontrolē, strādnieku paritētu priekšstāvniecību visās politiski ekonomiskās organizācijās, kontroli par karteļiem un monopoliem ar pro-

fesionalo savienību līdzdalību, uzņēmumu apvienošanu vienībās, kuŗas pašas sevi pārvaldītu, valsts uzņēmības uzņēmumu attīstību, lauksaimniecības produktivitātes attīstību, strādnieku tehniskās sagatavošanas un kooperatīvas apvienošanas ceļā. Tālāk profesionālām savienībām piederošo uzņēmumu izveidošana, patērētāju kooperācijas attīstība un šķiru prerogativu iznīcināšana augstākas izglītības laukā arī piederētu pie profesionālo savienību uzdevumiem un mērķiem.¹⁾

"Der Deutsche Volkswirt" redaktors Stolpers raksturo Naphtali izteiktos uzskatus. Viņš to uzskata kā patīkamu pierādījumu tam politiskam garam, kuŗš pēdējos gados attīstās Vācijā. Lai pierādītu cik dziļi vācu tautā ir iesakņojusies saimniecības demokrātijas ideja, viņš velk paraleli starp tagadējo un priekškaŗa socialdemokrātiju un konstatē lielu pārmaiņu. Viņš saka, ka, lai redzētu cik lielā mērā ir nostiprinājusies masu demokrātiskā apziņa, ir jāsalīdzina profesionālo savienību apvienības memorandums ar vācu socialdemokrātu partijas pēdējo priekškaŗa kongresa protokolu. Tas fakts, ka vācu strādnieks pārvērties no pavalstnieka pilsonī un politikas objekta - darbojošā personā, iznīcina frāzes un rada apslēptu atbildības apziņu. Liela nozīme ir tam apstāklim, ka visā memorandumā netiek

1) Mirov. hoz. i mirov. politika. 1928. decembris. 91/92.lpp.
"Vorwärts" 6.IX.1928.

nevienreiz pieminēts izteiciens "šķiru cīņa". Tālāk Stolpers saka, ka liela nozīme ir arī memoranduma slēdzieniem, ka nevar vienā laikā izvest cenu pazemināšanu un darba algas paaugstināšanu. Ārpus zināmām robežām darba algas intereses nostājas pret nodokļu maksātāju un patērētāju interesēm. Strādnieku kustībai un demokratiskai sabiedrības daļai vispārēja labuma dēļ ir jālīdzsvaro visu grupu intereses. Stolpers saka, ka šī programma ir tālu no tā, ka lai viņa varētu satricināt kapitalistiskās saimniecības pamatu. Socialdemokrāti tomēr atzīst labāk lielākas uzņēmumu apvienības, nekā lielu patstāvīgu uzņēmumu skaitu. Pastāvot nedaudzām uzņēmumu apvienībām ir iespējams vieglāk izvest un pastiprināt demokrātisku iespaidu. Šis iespaids ir vieglāk iespējams uz lieliem organizētās saimniecības centriem. Organizēta saimniecība, par kuru strādniekiem jāiegūst lielāks iespaids, nozīmē lielus monopolistiskus trestus, valsts kapitalisma uzņēmumus un komunaluzņēmumus u.taml. Stolpers saka, ka nav nekādu aizrādījumu attiecībā uz to, kā profesionālās savienības stādās sev priekšā šā saimnieciskās demokrātijas principa izvešanu. Viņš jautā vai tiešam metalistu savienības priekšsēdētājam jāiet tērauda tresta pārvaldē un vai piemēram ķīmiskās rūpniecības strādnieku profesionālās savienības sekretārs dalīsies ar vācu krāsu tresta direktoru šī tresta vadībā? ¹⁾

---

1) "Der deutsche Volkswirt", 1928. Nr.50.